Sranan. Cultuur in Suriname

Chandra van Binnendijk en Paul Faber (red.)

bron
Chandra van Binnendijk en Paul Faber (red.), *Sranan. Cultuur in Suriname*. Koninklijk Instituut voor de Tropen, Amsterdam / Museum voor Volkenkunde, Rotterdam / Vaco, Paramaribo 1992

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/binn011sran01_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

Voorwoord

Voor u ligt een bundel met artikelen van Surinaamse auteurs, die op creatieve wijze ingaan op dans, muziek, drama en beeldende kunst, op religie, taal en culturele achtergronden van verschillende etnische groepen in Suriname.

De buitenstaander krijgt de gelegenheid om via deze inspirerende bijdragen kennis te nemen van de veelheid en rijkdom van vooral de hedendaagse culturele vormen van het leven in Suriname.

Dit alles moet gezien worden in het licht van de ontwikkelingen in het land, waarbij het heel belangrijk wordt geacht dat er ook op cultureel gebied zodanig geproduceerd wordt, dat de kwantiteit gepaard gaat met goede kwaliteit.

Het initiatief tot deze uitgave is zeer prijzenswaardig, omdat communicatie van gevoelens ten opzichte van zichzelf, de medemens en de natie een proces op gang brengt dat leidt tot kunst en creatieve expressie van hoog niveau.

Ik spreek de hoop uit dat deze bundel de lezer zal helpen richten naar een gemeenschappelijk punt, waar de cultuur en kunst van Suriname ten volle tot hun recht komen ten behoeve van alle Surinamers en hun mede-wereldburgers.

Liesbeth Venetiaan-Vanenburg

Verantwoording

In 1975 verscheen naar aanleiding van de Surinaamse onafhankelijkheid het *Cultureel Mozaïek van Suriname*, onder redactie van Albert Helman. Dit boek gaf een brede schets van de grote culturele diversiteit van de jonge staat. Nu, zeventien jaar later, wordt alom de behoefte gevoeld een nieuwe stand van zaken te geven. Er is een gebrek aan actuele, voor een breed publiek aantrekkelijk gepresenteerde informatie over het Surinaamse culturele leven. Al te veel wordt in de Nederlandse media eenzijdig de nadruk gelegd op economische en politieke problemen, terwijl in Suriname de publikatiemogelijkheden zeer beperkt zijn.

Met dit boek hopen wij in deze informatiebehoefte te voorzien en een nieuwe kennismaking te verschaffen met een land dat een ongekende culturele rijkdom kent. De directe aanleiding wordt gevormd door de tentoonstelling ‘Sranan, cultuur in Suriname’, die op 11 december 1992 in het Museum voor Volkenkunde Rotterdam werd geopend.

Suriname wordt hier getoond in al zijn variatie, gebaseerd op recent onderzoek en beeldmateriaal. Het boek brengt de culturele tradities in beeld van de verschillende bevolkingsgroepen van wereldwijde herkomst die gezamenlijk het Surinaamse volk vormen. Het beschrijft bovendien de interactie tussen deze culturen en het resultaat daarvan: een mengcultuur met vele ingrediënten die in de loop der tijd een eigen karakter heeft ontwikkeld: een Surinaamse identiteit.

Een uniform en stabiel gegeven is dit niet en zo wordt het ook niet beleefd door de bewoners. De verschillende opvattingen daarover en de dynamiek van dit proces komen aan de orde in de verschillende bijdragen aan dit boek. Juist in die beweging wordt de flexibiliteit van deze interculturele samenleving zichtbaar en het wederzijds respect. In soms benarde omstandigheden vormt zij een opvallend voorbeeld in een wereld waarin etnische conflicten aan de orde van de dag zijn. Suriname is in dit opzicht experiment en voorbeeld tegelijk van een toekomstige wereldcultuur.

Zonder te vervallen in diepgravende wetenschappelij-

ke analyses hebben de verschillende auteurs getracht deze fascinerende wisselwerking te schetsen. Het totaal laat zien welke bijdragen de verschillende bewoners leveren aan het scheppend vermogen van de Surinaamse samenleving, de keuzes die men maakt tussen de waarden van het verleden, de gegevenheden van het heden en de uitdagingen van de toekomst. Uiteraard wordt in veel bijdragen gerefereerd aan de politieke geschiedenis van de laatste tien jaar. We hebben er echter voor gekozen de cultuur centraal te stellen.

Het ontstaansproces van het boek zelf is een goed voorbeeld van wisselwerking. Het is een gemeenschappelijk Surinaams-Nederlands project dat grotendeels in Suriname is uitgevoerd. De opzet is ontwikkeld in gesprekken tussen deskundigen in Suriname en Nederland. Van de auteurs wonen de meesten in Suriname en de anderen zijn zeer vertrouwd met de Surinaamse samenleving: het boek is van binnenuit geschreven. Hetzelfde geldt voor de fotografie die grotendeels is verzorgd door Roy Tjin. Zijn actuele beeldmateriaal versterkt de inhoud van de teksten.

De redactie kwam tot stand in nauw overleg met auteurs en adviseurs, op een even intensieve als plezierige manier. Wij zijn verheugd dat de KIT-Uitgeverij zich enthousiast bereid heeft verklaard tot uitgave en dat wellicht ook een Surinaamse editie van dit boek uit zal kunnen komen. Financieel is dit mogelijk gemaakt door bijdragen van de Nationale Commissie voorlichting en bewustwording Ontwikkelingssamenwerking en het Nederlandse Ministerie van Buitenlandse Zaken. We danken de Nederlandse Ambassade in Paramaribo voor de vele door hen verleende hand- en spandiensten en de persoonlijke inzet van ambassaderaad Bastiaan Körner.

Het welslagen van dit unieke project was niet mogelijk geweest zonder vele adviezen en suggesties. Wij willen op deze plaats dan ook graag dank zeggen aan Henna Malmberg, Jerry Egger, Laddy van Putten, Sharda Ganga, Fons Grasveld, Terry Agerkop, Silvia de Groot, Hein Eersel en de stafleden van het Museum voor Volkenkunde Rotterdam voor hun opmerkingen over de algemene opzet.

De auteurs zijn bijgestaan door Nardo Aluman, Wilgo Baarn, Sila Baldew Malhoe, C. Hoop, Vera Kafiluddi, Marijke van Lith, Moestafa Nurmohammed, John Keut, Antoon Sang A Jang, Ren Spoelstra, Henk Tjon, Paul Tjon Sie Fat, Johannes Tojo.

Voor hun inzet en grote geduld bij alle administratieve zaken danken wij Mien Tulmans en Sandra van den Broek.

Wij hopen tenslotte, dat het boek zal beantwoorden aan de verwachtingen en voor de komende jaren een bron zal zijn van informatie en inspiratie voor iedereen die Suriname een warm hart toedraagt.

Chandra van Binnendijk en Paul Faber
Paramaribo/Rotterdam, 1992

Sranan, cultuur in Suriname

De bewoners van de ‘Wilde Kust’ behoorden tot het complex van culturen dat zich op het Amerikaanse continent bevond. Zij kregen plotseling te maken met de vreemde bezoekers die vanuit zee hun land binnendrongen en hen ‘indianen’ noemden, in de veronderstelling dat men in Indië was beland. De kustbewoners trokken weg naar veiliger oorden in het binnenland en een beperkt aantal bleef in contact met deze vreemdelingen. Zij werden al gauw aan het werk gezet om de gewenste stoffen en goederen te produceren en de nodige infrastructuur daarvoor te helpen opzetten. De groepen die wegtrokken konden aanvankelijk ongestoord hun normale leefwijze voortzetten zonder de grote schok van de ontmoeting met de Europese bezoekers te hoeven ondergaan. De grote variëteit van culturen die de Europeanen (Spanjaarden, Portugezen, Engelsen, Fransen en Nederlanders) aantroffen in het nieuw betreden gebied in het verre westen, was het resultaat van een historische ontwikkeling die in bepaalde regio's tot vele tientallen eeuwen teruggaat. De culturele karakteristieken kwamen tot stand door een proces van aanpassing aan de natuurlijke omgeving: het tropische regenwoud en de savannen van het Amazonegebied, het gebied waartoe de Guyana's ook geografisch worden gerekend.

Ook vóór de komst, in de zestiende eeuw, van de Europeanen bestond er een zekere geografische dynamiek. Volkeren migreerden van het ene gebied naar het andere. Er vonden confrontaties plaats tussen culturen die een verschillend ontwikkelingsniveau hadden, hetgeen leidde tot oorlogen en volksverhuizingen, tot groei en ontwikkeling in sommige gevallen, en tot onderdrukking en verval in andere. Er vond ook versmelting van culturen plaats door geleidelijke processen van assimilatie en integratie. Het was zeker niet de utopische wereld van ‘eeuwige vrede’. De ontmoeting met de vreemde mensen die vanaf de zee aankwamen met hun vaartuigen is van cruciale betekenis geweest voor de bewoners van het Amerikaanse werelddeel. De Europese bezoekers waren namelijk op economisch avontuur uit, op zoek naar materieel gewin - hetgeen direct voortsproot uit

Beeld van Jozef Klas uit 1968, aangekocht door de regering in begin jaren '80 en opgesteld in Albina. Gietbeton, 3,5 meter hoog.

de bijzondere sociaal-economische ontwikkelingen die in Europa plaatsvonden in de periode van de ‘Ontdekking’. Dit heeft het karakter van de ontmoeting der beide werelden drastisch bepaald.

De ‘Wilde Kust’-bewoners die hun traditionele woonplaatsen niet wilden prijsgeven werden òf uitgemoord, òf onderworpen. Zij waren niet opgewassen tegen de gevorderde organisatie en technologie van de indringers die hen volkomen onbekend waren. De ontmoeting van de indiaanse bevolking met deze bezoekers uit het Oosten was in elk opzicht een grote schok. Ze betekende verwarring op geestelijk, religieus, sociaal en vooral op demografisch gebied: de bevolking werd op radicale wijze gedecimeerd.

De indianen die, om welke reden dan ook, geen direct contact hadden met de nieuwe bewoners, konden hun traditionele leefwijze en cultuur voortzetten zonder al te grote offers te hoeven brengen. Hun leef-

wijze kenmerkte zich door grote kennis van hun natuurlijke leefomgeving, het tropische oerwoud, de sterren, planten en dieren en een wereldvisie die op al deze kennis is gebaseerd. De grote variëteit aan talen, orale tradities, rituele bijeenkomsten voor allerlei doeleinden en de vele vormen van esthetische expressie maken ook nu nog deel uit van de levensstijl die de identiteit van de indiaanse mens bepaalt. In Suriname vinden we een veelheid van indiaanse talen die nog door een groot deel van de indiaanse bevolking wordt gesproken.

Later werden de indianen geconfronteerd met andere vreemdelingen die door de Europeanen uit Afrika waren gehaald. De Europese bezoekers waren eerst op zoek naar edele metalen en later, via speciaal opgezette landbouwsystemen, naar produkten voor de handel in Europa en andere delen van de wereld. Het systeem van gedwongen arbeidskrachten uit Afrika was de grote oplossing. Eeuwenlang werden er, op regelmatige basis, groepen Afrikaanse slaven naar Amerika vervoerd om het opgezette produktiesysteem te doen helpen functioneren. Er ontstonden grote landbouwondernemingen in de kustgebieden van de Guyana's.

Het Fort aan de Surinamerivier, dat later uitgroeide tot stad, werd de toegangspoort tot het land, de haven waar de schepen uit Europa aanlegden om de nodige technologie en waren aan te voeren die voor het opzetten van een plantage-economie nodig waren. Ook de mensen kwamen aan bij het Fort: ondernemers, handelaren, ambtenaren, militairen en de arbeidskrachten die op de plantages gedwongen werden tewerkgesteld. De uit Afrika aangevoerde slaven werden verkocht aan de plantage-eigenaren en aan welgestelde families in de stad. Deze stads- en plantageslaven vormden al gauw het merendeel van de totale bevolking van Suriname.

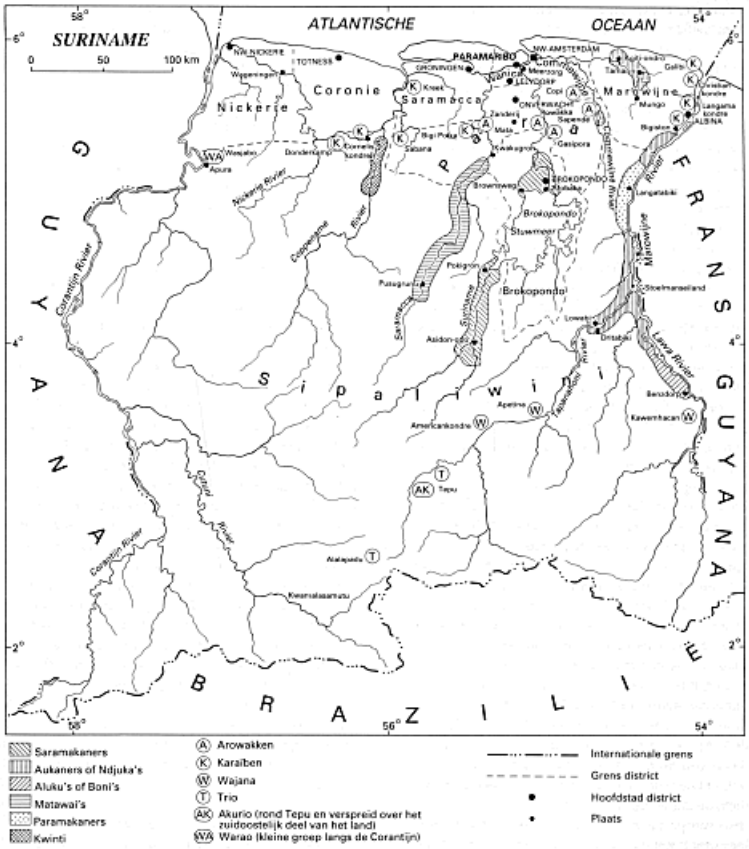
Op de plantages en in het binnenland resulteerde de ontmoeting van mensen die uit verschillende gebieden van Afrika afkomstig waren in een soort inter-Afrikaanse creoolse cultuur met aanvankelijk weinig Europese invloeden. In de stad vond er meer uitwisseling en vermenging plaats van Afrikaanse en Europese culturele elementen; het neger-Engels, later Sranantongo genoemd, ontwikkelde zich als omgangstaal bij de slaven en vrije creolen in de stad en op de plantages.

Op de plantages werden de slaven slechts in beperkte mate in de gelegenheid gesteld om openbare bijeenkomsten te houden. Het spelen op de drums werd geassocieerd met ‘duivels’ werk en zowel religieuze als wereldlijke bijeenkomsten werden streng aan banden gelegd door de plantage-eigenaren of slavenmeesters. Desalniettemin heeft zich een bijzondere plantage-creoolse cultuur kunnen ontwikkelen die, door haar isolement, betrekkelijk weinig is beïnvloed door de cultuur van de Europese meesters. Bij de rituele en feestelijke bijeenkomsten waarbij de hele gemeenschap betrokken was kwamen de meest typerende culturele stijlkenmerken naar voren. De wijze van organiseren, de verschillende rollen en taken der deelnemers, de indeling en het gebruik van de ruimte, de wijze waarop er met het tijdselement werd omgegaan, de gestileerde gedragspatronen, het speciale taalgebruik, de lichaamsbewegingen en geluidseffecten, geven deze bijeenkomsten een bijzonder, niet alledaags, communicatief karakter.

De leefomstandigheden van de slaven op de plantages waren voor velen zo onaanvaardbaar dat zij het risico namen de plantages te ontvluchten en hun heil te zoeken in het moeilijk te bereiken binnenland, langs de grote rivieren. Zij vormden al gauw kleine gemeenschappen en leefden van eenvoudige landbouw, visvangst en

jacht. Het contact met de indianen bleef voornamelijk beperkt tot het uitwisselen van goederen zoals boten, jachthonden, kapmessen, patronen, zout en stoffen voor kleding. Deze zogenaamde bosneger-gemeenschappen hebben ruim anderhalve eeuw lang een verbeten strijd moeten voeren tegen de koloniale strijdkrachten, om hun onafhankelijkheid in het binnenland te kunnen behouden.

De bosnegergemeenschappen verschillen in vele opzichten van die van de plantage-creolen. Behalve

SURINAME
ATLANTISCHE OCEAAN
0 50 100 km
Nickerie
Coronie
Saramacca
Commewijne
Marowijne
PARAMARIBO
NW AMSTERDAM
NW NICKERIE
TOTNESS
GRONINGEN
LELYDORP
Wageningen
Knoet
Zanderij
Mata
Gezicht
Gezondheid
Gezelschap
Gezegen
Gezamenlijk
Gezamenlijkheid
Gezang
Gezellenlust
Gezelligheid
Gezelligheid
Gezelligheid

in taal verschillen zij ook in politieke en sociale structuur, religie, esthetische vormgeving, muziek en dans. Zij bezitten een uiterst rijke orale traditie en folklore die heel sterk Afrikaans van karakter is gebleven. De bosnegers staan open voor nieuwe invloeden. Zij nemen gemakkelijk nieuwe gedragspatronen, kleding en muziek over, en leren snel omgaan met technische apparatuur. Daarnaast blijft er een groot respect bestaan, ook onder de meeste jongeren, voor de traditionele vormen van religieuze beleving, de historische kennis van de ouderen en voor de rituele en feestelijke bijeenkomsten en alles wat daarmee verband houdt.

Door de intensieve migratie van jonge bosnegers naar de stad, naar Frans Guyana en zelfs naar Nederland, is er een nieuwe fase aangebroken in de ontwikkeling van de bosnegergemeenschap - een dynamiek op nationaal en internationaal niveau. De jongere generatie gaat naar school en wordt opgenomen in een meer stedelijke atmosfeer. Ofschoon zij contact blijven onderhouden met de familie in het binnenland of in de stad, zoeken deze jongeren aansluiting bij de populaire cultuur van de stadscreolen. De bosneger kaseko- of poku-muziekgroepen behoren tot de populairste van Paramaribo en omgeving. De bosnegers vormen nu een niet te verwaarlozen sector van de samenleving waarmee niet alleen in politiek opzicht, maar ook als potentiële macht rekening gehouden moet worden, een feit dat zich in de jaren tachtig op ingrijpende wijze heeft gemanifesteerd.

Toen de plantage-economie na de afschaffing van de slavernij in 1863, als alternatief, er toe overging arbeidskrachten uit China, India en Indonesië te importeren ging Suriname een nieuwe historische fase in. De komst van de Aziaten heeft de levensstijl in het bewoonde kustgebied van het land merkbaar beïnvloed. Hun landbouwtraditie geeft aan het landschap haar speciale karakter: de rijst- en groentevelden, de aanwezigheid van wat vee en de huizen met hun voorportalen waar het familieleven zich voor een groot deel afspeelt zorgen voor de typische sfeer die zo eigen is aan het platteland van het kustgebied. Religieuze diensten konden vrijelijk worden gehouden en de ceremoniële bijeenkomsten waaraan de hele dorpsgemeenschap deelnam zijn altijd van het grootste belang geweest voor het behouden en ontwikkelen van de groepsidentiteit. Bij de Hindostanen en Javanen vormen de viering en herdenking van belangrijke momenten in het leven (zoals geboorte, huwelijk en overlijden) de context waarbinnen de meest traditionele artistieke expressievormen worden uitgevoerd. Bij bruiloftsfeesten worden, naast de gebruikelijke religieuze rituelen, altijd verschillende vormen van theater, verbaal spel, muziek en dans gepresenteerd. Steeds meer worden echter nieuwe vormen geïntroduceerd die de meer traditionele vormen geleidelijk vervangen.

De uit India (en in mindere mate ook uit Indonesië) geïmporteerde films maken bijna de helft uit van het aantal films dat in Suriname wordt vertoond. Zij vormen, in zekere zin, een vervanging van de hoog ontwikkelde theatertradities uit het oude India en uit Java. De populaire muziek van de Hindostanen - die regelmatig op de radio te horen is - wordt in hoge mate bepaald door die van de Indiase films. In Suriname hebben de Aziatische migranten, die in relatief groten getale werden aangevoerd, hun moedertaal voor een groot deel behouden. Bij de meeste Hindostaanse en Javaanse families worden respectievelijk het Sarnami en het Surinaams Javaans als omgangstaal gebruikt. Het is echter wel duidelijk dat er steeds meer Nederlands gesproken wordt, vooral door jongeren die voor hun studie, hun

sociale status en het reizen naar Nederland zijn aangewezen op een goede kennis van deze taal, de officiële taal van het land.

Aanvankelijk functioneerden deze culturele systemen min of meer als homogene groepen naast elkaar. Door het onderwijs aan de ene en door de trek naar de stad aan de andere kant kwam echter een zekere culturele dynamiek op gang. De ontmoeting met andere etnische groepen, dus met andere culturen, werd een actueel en dringend gegeven. Het etnisch en

cultureel bewustzijn kreeg een extra impuls. Men werd zich in de stad meer bewust van de verschillen die er bestonden tussen de verschillende delen van de bevolking die tezamen het volk uitmaakten van het experiment dat Suriname werd genoemd.

De stad Paramaribo is een ware smeltkroes van mensentypen en men kan er niet alleen het Nederlands horen spreken, maar ook het Sranantongo, de algemene omgangstaal, het Sarnami, het Javaans en soms ook nog indiaanse en bosnegertalen die door vertegenwoordigers van die groepen in de stad worden gesproken. In de stad komt men om nieuwe dingen te leren en aan te schaffen, om in contact te komen met datgene wat de wereld te bieden heeft. Men komt er om naar school te gaan en te studeren of om eventueel naar het buitenland te vertrekken. Vooral het reizen naar Nederland is een van de grote wensdromen geworden van vele Surinamers, ook die vanuit het binnenland naar de stad komen.

In de nieuwe setting vinden we artistieke expressies die beïnvloed zijn door uit meer kosmopolitische centra afkomstige normen en criteria. Op westerse leest geschoeide artistieke gedrags- en organisatiepatronen worden aangewend om de veelheid van bestaande traditionele kunstuitingen in nieuwe vormen te gieten.

Hoewel de vitale en veelbelovende traditie waarbinnen beeldende kunstenaars werken in wezen ‘westers’ gefundeerd is, maken zij ook vruchtbaar gebruik van lokale thema's en experimenten met nieuwe esthetische benaderingen en concepten. De schrijvers schommelen tussen een conventioneel-Nederlandse en een experimenteel-Surinaamse wijze van communiceren met een publiek dat nog maar heel beperkt in een literaire traditie is meegegroeid. Dit staat in groot contrast met de verbale virtuositeit van verhalenvertellers, dramatische kunstenaars en musici die op meer traditioneel niveau functioneren. Ook in het theatergebeuren zoekt men nieuwe wegen. Aan de ene kant de diverse vormen van dramatisch spel die bij al de etnische groepen te vinden zijn en die een eigen ontwikkeling blijven doormaken. Aan de andere kant de Europese toneeltraditie van geschreven rollen en scènes die nog voldoende aftrek vinden. De ontwikkeling van een experimenteel theater, waarin nieuwe expressievormen gezocht en ontwikkeld worden, komt echter met moeite op gang. In de stad ontstane populaire muziek maakt een dynamische ontwikkeling door. Een goed voorbeeld is de creoolse kaseko-muziek, die enerzijds gevoed wordt door de rijke methodiek en ritmiek van de plantage- en bosnegermuziek uit het binnenland en anderzijds door de Caribische populaire muziek waarmee zij, muzikaal gezien en qua performance, een grote affiniteit heeft.

Suriname is op elk gebied een natie in wording. Een natie waarin een enorm arsenaal van vaak sterk contrasterende culturele waarden, leefwijzen en expressievormen naast elkaar bestaan en met elkaar in een creatieve wisselwerking worden geconfronteerd.

Afhankelijk van deze creativiteit, de culturele flexibiliteit en tolerantie die aan de dag worden gelegd, zullen nieuwe patronen van samenleven ontstaan. Er zal een bewustzijn tot stand moeten komen waarmee de Surinamer zich zo gunstig mogelijk kan ontplooien, zonder druk van scherpe vooroordelen, en waarmee hij weerstand kan bieden aan elke negatieve vorm van racistische en culturele discriminatie. Mede hiervan hangt af op welke wijze Suriname zich als natie cultureel zal handhaven in de veelheid van dynamische gebeurtenissen die zich rondom haar afspelen.

Terry Agerkop

Tussen twee werelden

Surinaamse indianen of Surinaamse inheemsen? Het is een vraag die tegenwoordig steeds vaker gesteld wordt. Juist in 1992, het zogenaamde Columbusjaar, is de tendens merkbaar geworden dat de betrokkenen zelf de benaming ‘indianen’, hoewel historisch verklaarbaar, liever vervangen zien door de algemene benaming ‘inheemsen’. Afgezien van het feit dat de benaming ‘indiaan’ feitelijk onjuist is - Columbus meende immers in Indië gearriveerd te zijn - is de huidige discussie tekenend voor de toename van het zelfbewustzijn van een groep mensen die tot op de dag van vandaag een achtergestelde positie inneemt. Als oorspronkelijke bewoners van het land leven de indianen, een naam die we op deze plaats zullen handhaven, nu voor het merendeel in de marge van de Surinaamse samenleving.

Een gangbare indeling is die naar beneden- en bovenlandse indianen. De benedenlandse zijn zij die een brede strook langs de kust bewonen, namelijk de Lokono (Arowakken) en Kali'na (Karaïben). Tot de bovenlandse indianen behoren verschillende groepen waarvan de drie voor Suriname meest bekende de Wajana, Trio en Akurio zijn. De Wajana wonen in het zuidoosten langs de Lawa- en Tapanahony-rivieren, de Trio in het zuiden langs de Tapanahony en de Sipaliwini en de Akurio wonen voornamelijk in een van de Trio-dorpen. Daarnaast zijn er enkele meer of minder aan de Trio verwante kleinere groepen die zich in de grensgebieden met Brazilië en Guyana ophouden en waarvan vertegenwoordigers zich eveneens in één der Trio-dorpen hebben gevestigd. Ook voor de Surinaamse bovenlandse indianen geldt dat zij regelmatig de grens overschrijden, maar hun thuisbasis toch in Suriname hebben.

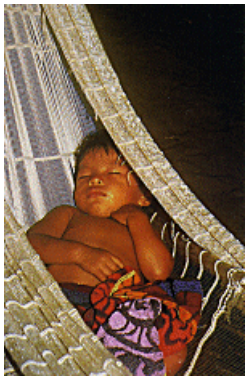
Een meer wetenschappelijke indeling van de indiaanse bevolking is die naar taal. Zo behoren de Kali'na, Wajana, Trio en Akurio tot de Karaïbse en de Lokono tot de Arowakse taalfamilie.

Het totaal aantal indianen bedroeg volgens het Algemeen Bureau voor de Statistiek per 1 januari 1991 12.480 (geschat aantal), waar dat in 1950 nog 3.600 was. Een opgave van de Medische Zending Suriname geeft per september 1991 een totaal van

2.150 bovenlandse indianen. Een eenvoudige rekensom leert ons dat er dus ruim 10.000 Lokono en Kali'na zijn.

Veranderingen

De Akurio hebben begin jaren zeventig het stenen tijdperk achter zich gelaten en werden vrijwillig bij de Trio ondergebracht. In 1971 bedroeg hun aantal honderd. Zij waren de laatste indianen in Suriname die er een puur nomadische leefwijze op na hielden. Hun territorium lag in het zuidoosten van het land. Zij leefden van jagen, vissen en verzamelen. Tot de weinige voorwerpen die ze met zich mee konden dragen behoorden hangmatten, eenvoudige aardewerken kookpotten, jachtgerei, stenen bijlen, vlechtwerk en smeulend vuur. Daar men niet de techniek beheerste om vuur te maken was het noodzakelijk dat steeds bij zich te hebben. Verlies van vuur betekende een snelle dood, tenzij men een andere groep vond van wie men het kon overnemen.

Boven: **Slapend kind in het Karaïbse dorp Galibi**.

Links: **Trio-indianen maken een korjaal**.

De overstap van nomadisch naar sedentair leven is niet gemakkelijk geweest. Een deel van de Akurio kon het geestelijk en fysiek niet aan, voornamelijk door het veranderde voedingspatroon en nieuwe ziekten, en heeft het dan ook niet overleefd. In 1986 waren er na de verliezen weer evenveel Akurio als in 1971.

De Wajana en Trio hebben zich sinds de jaren zestig onder invloed van de Amerikaanse zending in enkele grote dorpen gevestigd. Zij doen aan shifting-cultivation, het landbouwsysteem waarbij om de paar jaar het dan uitgeputte stukje grond verlaten wordt en een nieuwe kostgrond wordt aangelegd, totdat deze op zijn beurt is uitgeput en verlaten moet worden. Terwijl de Wajana en Trio pas in een laat stadium werden gekerstend, gebeurde dit bij de Lokono en Kali'na al veel eerder. Onder hen zijn de Evangelische Broedergemeente en de Rooms-Katholieke kerk actief. Vergeleken met de andere kerkgenootschappen heeft de Rooms-Katholieke Missie altijd het meeste respect kunnen opbrengen voor de eigen indiaanse cultuur. Sedert de jaren zestig werken Amerikaanse zendelingen onder de bovenlandse indianen. Hun invloed op de gemeenschappen is erg groot en ondanks de goede bedoelingen niet altijd positief. Zo wordt bijvoorbeeld het werk van de pyjai (zie verder) verboden, mag er geen alcoholhoudende kasiri (een cassavedrank) meer gemaakt worden, wordt het samenleven met meer dan één vrouw als zondig bestempeld en zijn broek en jurk geïmporteerd, want de schepselen Gods moeten toch wel zedig gekleed gaan! Of zoals een van de zendelingen opmerkte toen hij begin jaren tachtig met een vliegtuig vol kleding in een Trio-dorp landde: '*If it turns me on, it turns them on*.' Als we nu indianen in een schamele jurk of broek zien lopen lijkt het alsof er niet alleen een deel van hun waardigheid verdwenen is, maar ook van hun identiteit.

Gettoblasters in het oerwoud

Invloeden van buitenaf zijn al snel waar te nemen binnen de materiële cultuur: de kleding verandert, westers keuken- en jachtgerei doen hun intrede, golfplaten

Arowakse familie in Powakka.

bedekken de daken en de stilte van het binnenland wordt verbroken door westerse muziek. Op sociaal-maatschappelijke vlak doen zich veranderingen voor door invloeden van missie en zending, medische zorg, onderwijs en sociale voorzieningen.

Zoals overal zijn het de jongeren die daar het meest gevoelig voor zijn en zich relatief snel aanpassen. Zij zijn het ook die hun dorp makkelijk verlaten voor een trip naar de stad. Bij terugkeer stijgen zij bij hun leeftijdgenoten in aanzien; zij hebben wat van de wereld gezien!

Zo trad een jongeman enkele jaren geleden in een Trio-dorp op als scheidsrechter bij een partijtje voetbal. In tegenstelling tot de spelers, in lendendoek of short, had hij zich gestoken in een westerse voetbaluitrusting: voetbalschoenen, twee paar witte kniekousen over elkaar, short en shirt in felle kleuren, een fluitje om zijn nek en een knie in rekverband.

Voordat het spel begon plaatste hij een ghettoblaster langs de zijlijn en zocht een Braziliaanse sportuitzending. Het volume werd voluit gezet en het commen-

taar van de verslaggever en het gejuich en gejoel vanuit een stadion ergens in Brazilië begeleidden het partijtje voetbal in de Surinaamse jungle.

Verschuivingen vinden ook plaats binnen de levensvisie, orale literatuur, opvoeding, religie en rechtspraak. De reeds genoemde invloed van diverse kerkgenootschappen is daar een duidelijk voorbeeld van. In een door een Franse cineast in het midden van de jaren tachtig onder de bovenlandse indianen gemaakte film, doen bewoners uitspraken als: 'vroeger waren we wilden' en 'we waren onbeschaafd'. Daartegenover staat dat er de laatste jaren een duidelijk waarneembaar bewustwordingsproces op gang gekomen is van de waarden van het eigen culturele erfgoed.

Marake

Als sprekend voorbeeld van een recente snelle verdwijning kan de marake, een initiatierite bij de Wajana, genoemd worden. Traditioneel vindt er om de paar jaar een initiatieritueel plaats. Deze initiatie betreft in de eerste plaats de overgang van jongen naar man, van kind naar volwassene. In de tweede plaats is het een mogelijkheid voor volwassen mannen om kracht op te doen en zich als man te bewijzen.

Het hoogtepunt van het dagenlange feest, waarbij vooral het lichamelijke uithoudingsvermogen op de proef wordt gesteld, is de zogenaamde wespen- of mierenproef. In een gevlochten matje, dat de vorm heeft van een mythisch wezen en dat prachtig versierd is met opgeplakte veertjes, wordt een groot aantal (soms wel een paar honderd) wespen of mieren geklemd. Na een nacht lang continu dansen krijgen de deelnemers de matjes tegen zich aangedrukt en worden gestoken of gebeten. De pijn moet weerstaan worden. Sommigen vallen flauw. Na de proef gaan de novieten in afzondering en moeten gedurende een aantal dagen vasten. Een paar jaar terug heeft de laatste marake in Suriname plaatsgevonden. Men hecht er in het algemeen niet meer die waarde aan die ouderen er aan toekennen. Jongeren vinden het uit de tijd, ouderwets. Toch voelt men zich er nog wèl zo nauw bij betrokken, dat velen de aan de Franse kant van de Marowijne uitgevoerde marake bijwonen, waarvoor indianen met kennis van zaken uit Brazilië gehaald werden.

Contacten met de stad

Vanuit het achterland vinden steeds meer mensen, vooral jongeren, de weg naar de stad. Dat is onder meer te danken aan de snelle vliegverbindingen. In de jaren zestig werd het Surinaamse binnenland ontsloten door de aanleg van talrijke kleine vliegveldjes. Daarmee kwamen ook de zending, de medische zending en het onderwijs in versneld tempo op de bovenlandse indianen af. Natuurlijk moet er voor een vlucht betaald worden. Dat lost men onder andere op door landbouwprodukten en etnografica te verkopen. Ook de in de stad zo gewilde zangvogels vliegen mee. De prijs voor één picolet, twatwa of gelebek is meer dan voldoende voor een plaatsje aan boord inclusief de terugreis.

Een andere bron van inkomsten voor de bovenlandse

indianen is de vangst van allerhande dieren: van vogels tot reptielen en van zoogdieren tot vissen. In enkele dorpen is door een handelaar in dieren een enorme ren neergezet met hokken en terraria. Eens in de zoveel tijd wordt de vangst gehaald en afgerekend. Recent hebben zich wat wrijvingen tussen beide partijen voorgedaan over de hoogte van de vergoedingen, maar dat is intussen in der minne geschikt. Ook hier is men zich ervan bewust dat de weggeefprijzen van weleer af en toe aanpassing behoeven.

De indianen van het kustgebied zijn al veel langer geïntegreerd in de moderne maatschappij. In Paramaribo woonden volgens de schatting van het Algemeen Bureau voor de Statistiek per 1 januari 1991 4.772 indianen. Hoewel niet verder uitgesplitst, mogen we gevoeglijk aannemen dat dat vrijwel uitsluitend benedenlandse indianen betreft. Werken in loondienst komt dan ook veelvuldig voor. Zij die in dorpsverband wonen hebben hun kostgrondjes en doen aan visserij. In het oosten zijn de contacten met Frans Guyana intensief. De verslechterde economische situatie in de jaren tachtig in het algemeen en de binnenlandse oorlog in het bijzonder hebben ertoe geleid dat men zich op de handel met de Fransen toelegt, zowel legaal als illegaal. De gunstige positie van de Franse franc op de parallelmarkt heeft daar zeer zeker toe bijgedragen.

Kunstnijverheid

In de handel met de stad hebben de indiaanse kunstnijverheidsprodukten altijd in de belangstelling gestaan. Erg bekend is het Kali'na aardewerk. Zowel gebruiksaardewerk als kleine snuisterijen vinden gretig aftrek. Naast de vervaardiging van traditionele modellen, al dan niet beschilderd en van een glanzende harslaag voorzien, experimenteert men ook met moderne vormgeving. De kwaliteit gaat echter zienderogen achteruit. De traditionele decoratie, al dan niet vervangen door westerse fantasiemotieven, wordt over het algemeen slordig opgebracht en de

Linkerpag: **In Bernharddorp wordt nog steeds traditioneel vlechtwerk vervaardigd, maar steeds meer wordt rekening gehouden met de wensen van de toeristen**.

Links: **Pottenbakster bij Biliton, ten zuiden van Paramaribo**.

totale afwerking is vaak onverzorgd. De betekenis van de traditionele motieven kent men onvoldoende of in het geheel niet meer. Slechts het werk van de steeds kleiner wordende groep traditionele pottenbaksters springt eruit. Daarnaast is er één enkele familie die zich volledig op de moderne pottenbakkerskunst gestort heeft. Hun werk is van hoge kwaliteit en men legt een grote creativiteit aan de dag. De vervaardiging van het aardewerk, zowel traditioneel als modern, vindt overigens nog steeds op pré-Columbiaanse wijze plaats: pottenbakkerswiel en oven worden niet gebruikt.

De Lokono maken allang geen aardewerk meer. Bij de Wajana vinden we af en toe nog eenvoudige lage zwarte kookpotten met wijde kraag. Ook bij de Triogroepen wordt nog wat aardewerk gemaakt, eveneens donker van kleur en van een harslaag voorzien, zowel met wijde als smalle kraag. Juist door hun

sobere vormgeving is dit aardewerk erg mooi om te zien.

Behalve aardewerk worden in de stad ook vlechtwerk en kettingen te koop aangeboden. Het vlechtwerk betreft doorgaans traditionele modellen die voor een deel gekocht worden om als wanddecoratie dienst te doen: waaiers, zeven, rugmanden. Verder zijn er diverse rammelaars (ook van kalebas) en dekselmandjes. Het vlechtwerk is meestal voorzien van traditionele geometrische patronen en een enkele maal worden woorden als 'Suriname' ingevlochten. Helaas wordt voor de vlechtpatronen niet altijd meer de duurzame natuurlijke zwarte kleurstof gebruikt maar komt er, om het kleuringsproces te versnellen, fabrieksverf aan te pas. Deze schilfert echter vrij snel af.

De veelkleurige kralenkettingen worden door leden van zowel de bovenlandse als benedenlandse indianen vervaardigd. Behalve de traditionele geometrische patronen worden er vaak moderne motieven als schildpad, schorpioen en papegaai toegepast. De laatste motieven zijn van westerse oorsprong.

Kettingen gemaakt van bruine en zwarte zaadjes, eveneens met motieven en al dan niet versierd met kleurige veertjes, worden gemaakt door de bovenlandse indianen.

Een enkele maal worden ook andere zaken te koop aangeboden. Zoals handgemaakte, meestal katoenen hangmatten (waarvan de verkoopprijs al gauw driemaal het gemiddelde Surinaamse maandinkomen is), katoenen en boombasten babydraagdoeken, bankjes, pijlen en bogen, of kammen.

Binnen de indiaanse gemeenschap komen we ook kunstenaars tegen die zich juist niet tot de traditionele kunst of het gebruik van traditionele technieken beperken. Het vervaardigen van bijvoorbeeld moderne houten beelden en schilderijen is allang geen onbekend terrein meer. De indiaanse thematiek blijft echter een vast gegeven.

Ook buiten de indiaanse gemeenschap wordt door enkele hedendaagse kunstenaars de indiaanse samenleving tot inspiratiebron gekozen. Van de diverse sociaal-culturele verenigingen die zich toeleggen op de traditionele cultuuruitingen houdt de groep Epakadono zich bezig met theaterprodukties. Dit gezelschap dat sinds 1987 bestaat heeft zich gaandeweg toegelegd op het thema 'contact Oude en Nieuwe Wereld' met het oog op de herdenkingsactiviteiten rond 12 oktober 1992.

Religie

In de indiaanse samenlevingen zijn de functies van geestelijk leider en van genezer verenigd in de figuur van de pyjai. De esoterische kennis die hij bezit beslaat terreinen als de geestenwereld, de mythologie en geneeskrachtige planten. Hoewel hun aantal en ook hun macht onder invloed van kerstening en medische voorzieningen zijn afgenomen, kunnen we constateren dat er in de dorpen nog steeds belangstelling bestaat voor de opleiding tot pyjai. Deze opleiding duurt lang en is erg zwaar. Tegenwoordig is de belangrijkste taak van de pyjai die van genezer. Het zijn kwaadwillige geesten die ziekten veroorzaken. Door deze geesten te verjagen wordt de ziekte bestreden. Zowel mannen als vrouwen kunnen pyjai worden.

Politieke organisatie

Een duidelijke politiek-bestuurlijke structuur, zoals bij de bosnegers, kennen de indianen niet, hoewel er in het verleden wel een sterk ontwikkeld oorlogsleiderschap geweest moet zijn. Een ieder die dat wilde kon een dorp stichten en dit individuele leiderschap werd gevolgd zolang men er vertrouwen in had. Hield dat op, dan verliet men het dorp en begon elders opnieuw. Tegenwoordig worden door de overheid hoofdkapiteins, kapiteins en basia's (assistent-kapiteins) aangesteld. Via hen worden de bestuurlijke zaken geregeld. Dat dit systeem vraagtekens oproept is de laatste decennia wel gebleken uit de ontevredenheid van met name jongeren. Begin jaren tachtig resulteerde dit bijvoorbeeld in Bernarddorp in een gekozen dorpsbestuur. Tal van organisaties, politieke, economische en sociaal-culturele, zijn ontstaan,

maar weinige zijn gebleven en hebben enig resultaat geboekt. Niettemin is er een proces van bewustwording in gang gezet. De begrippen ‘eigen identiteit’, ‘belangenbehartiging’ en ‘autonomie’ spelen daarin een centrale rol.

De meest recente politieke ontwikkeling is het ontstaan van de Tucajana Amazones. Naar eigen zeggen is deze beweging een reactie op het in 1989 tussen de Surinaamse regering en het Jungle Commando gesloten Kourou-akkoord. Een van de afspraken in dat akkoord was dat het Jungle Commando, voornamelijk bosnegers die onder leiding van Ronny Brunswijk sinds 1986 gewapende strijd voerden tegen het militaire regime van Desi Bouterse, na de bereikte vrede controle- en beheerstaken in het binnenland zouden worden toebedeeld. De indianen voelden zich gepasseerd en bedreigd en een spontane reactie, die het begin van gewapend verzet was, zou aldus tot deze nieuwe beweging geleid hebben.

Men stelt alle Surinaamse indianen (zelf spreekt men consequent over inheemsen) te vertegenwoordigen. Natuurlijk zijn er ook indianen die zich hier tegenover kritisch opstellen, of die zich in meer of mindere mate afzijdig houden. Er is hard gewerkt om tot een gedegen organisatie te komen. Op alle niveaus binnen de indiaanse gemeenschap zijn de Tucajana Amazones vertegenwoordigd. Aan de top staat de Dorpshoofdenvergadering. Vrijwel alle dorpen zijn in dit orgaan, dat het beleid bepaalt, vertegenwoordigd. Het hoogste politieke orgaan is de Inheemse Raad, gekozen door de Dorpshoofdenvergadering. Verder zijn er onder andere Centrale, Regionale en Dorpsontwikkelingsbureaus. Men heeft zich ‘het bereiken van een leefbaar bestaan voor alle inheemsen in Suriname op basis van hun eigen culturen en waar mogelijk in goede harmonie met alle andere bevolkingsgroepen binnen Suriname’ ten doel gesteld. Hierbij is ‘autonomie’ een van de sleutelbegrippen.

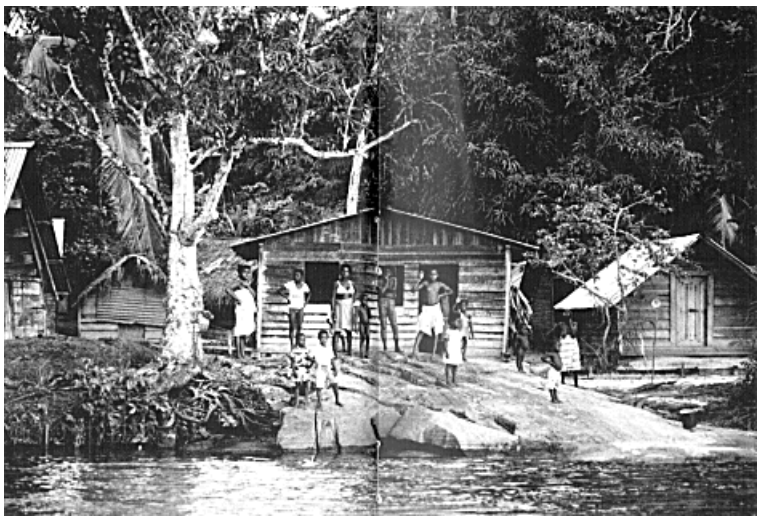
Binnen het geheel is er ook sprake van een militaire, een guerrillatak, met speciale verantwoordelijkheden ten aanzien van het bereiken van de doelstellingen. Naar buiten toe heeft de guerrilla veelal het gezicht van de Tucajana Amazones bepaald en helaas niet altijd in gunstige zin.

De hier geschetste Tucajana-structuur is niet uitgekristalliseerd. Nog steeds vinden er (medio 1992) interne discussies en veranderingen plaats. De meest recente ontwikkelingen zijn die rondom de gevoerde vredesbesprekingen tussen de Surinaamse regering enerzijds en de Tucajana Amazones en het Jungle Commando anderzijds.

Vijfhonderd jaar lang hebben de indianen een minderheidspositie ingenomen. Het is nu tijd voor een kentering. De zo gewenste vrede zal het startsein moeten zijn van een nieuwe toekomst voor de Surinaamse indianen, zonder inlevering van identiteit. Veel zal daarbij echter van hun eigen inzet en eensgezindheid afhangen.

Laddy van Putten

Banden met het bos

Links: **Aukaans dorp aan de benedenloop van de Tapanahonyrivier**.

De bosnegers vormen samen met de indianen de zogenaamde binnenlandbewoners of boslandbewoners van Suriname. Veel bosnegers wonen nu in de stad maar ook zij hebben nog een sterke band met hun geboortedorp in het binnenland. Deze dorpen zijn gelegen aan de grote rivieren die voor hen belangrijke verkeersverbindingen vormen.

In een bosnegerdorp lijken de huizen willekeurig door elkaar heen te staan, maar er zit toch een zeker patroon in. Tussen de huizen bevinden zich pleinvormige ruimtes. Wie een huis gaat bouwen, kiest een stukje grond waar nog ruimte omheen is voor andere huizen voor volwassen kinderen of familieleden. Tussen de huizen door laat men smalle doorgangspaadjes open. Zo ontstaan in de loop van de tijd wijkjes waar leden van dezelfde familie bij elkaar wonen.

De huizen worden gemaakt van hout. Als dakbedekking gebruikte men vroeger veelal palmbladeren, maar tegenwoordig worden vaak golfplaten toegepast. De huizen zijn opgedeeld in twee kamers. De ene ruimte wordt gebruikt om te koken en te eten, de andere om in te slapen en voor de opslag van spullen. Eén hoek van het huis wordt gebruikt als keuken, daar hangt men de potten en pannen op. De voorgevels zijn vaak versierd met houtsnijwerk, of fleurig beschilderd met olieverf, maar deze gewoonte is aan het verdwijnen. Vaak versiert men de huizen ook met allerlei goederen die men uit het kustgebied meegenomen heeft of met zelfgemaakte gebruiksvoorwerpen zoals beschilderde peddels.

De dag begint vroeg, in het dorp. In de ochtendschemering treffen de bewoners elkaar bij de rivier. De vrouwen wassen zich daar aan de rand van het bos

Onder: **Bewoners van Drietabbetje (Dritabiki), de residentie van de Aukaanse gaanman, aan de Tapanahonyrivier**.

waarna ze naar hun kostgrondjes vertrekken. De mannen gaan jagen of vissen of beginnen hun andere werkzaamheden. De kinderen volgen hun ouders op de voet en helpen mee waar het kan. Overdag is het dorp vrijwel verlaten, op de ouderen en de zeer jonge kinderen na. Pas tegen het vallen van de avond keert het leven terug. Korjalen landen aan de rivieroever, beladen met spullen. De vrouwen keren terug van het werk op het land en gaan het avondeten bereiden. 's Avonds heerst er rust. Vaak wordt er binnen gegeten. Op een enkel pleintje vertellen ouderen hun verhalen, verlicht door het maanlicht of, wat steeds meer gebeurt, door elektrisch licht. Rond een uur of negen is het dorp weer in slaap.

Het dagelijks leven van bosnegers voltrekt zich in een ritme dat niet afwijkt van dat van hun verre voorouders uit het Afrikaanse kustgebied.

Herkomst

In de tweede helft van de zestiende eeuw begonnen de Portugezen slavenhandel te bedrijven aan de westkust van Afrika. Vanaf het eind van de zestiende eeuw traden de Nederlanders in hun voetsporen. Zij vestigden zich onder meer aan de Goudkust in West-Afrika van waaruit zij ruilhandel dreven met onder andere de daar wonende machtige Ashanti's.

De slaven die naar Suriname gevoerd werden, waren in het algemeen afkomstig van het gebied tussen de Senegalrivier en de Congorivier en maakten deel uit van stammen als de Yoruba, Ibo en Ashanti. Ze werden op de plantages in Suriname tewerkgesteld, waar zij zware arbeid moesten verrichten onder onmenselijke omstandigheden. Vele slaven ontvluchtten de plantages dan ook en vestigden zich in het oerwoud waar zij nieuwe gemeenschappen stichtten. Vanuit deze gemeenschappen vond georganiseerd verzet tegen de slavernij plaats. Deze gevluchte slaven worden bosnegers of Marrons genoemd. Zo goed en zo kwaad als het ging probeerden zij hun oude bestaan voort te zetten, waarbij de structuur van het samenlevingsverband, de gebruiken en taal veranderden als gevolg van het samengaan van verschillende Afrikaanse tradities en de tijdelijke invloed van het plantageleven.

Uiteindelijk ontstonden er zes verschillende volken. De Ndjuka en de Saramakaners zijn de grootste, met elk ongeveer 20.000 leden. De Saramakaners wonen in het centrale deel van Suriname, aan de Surinamerivier.

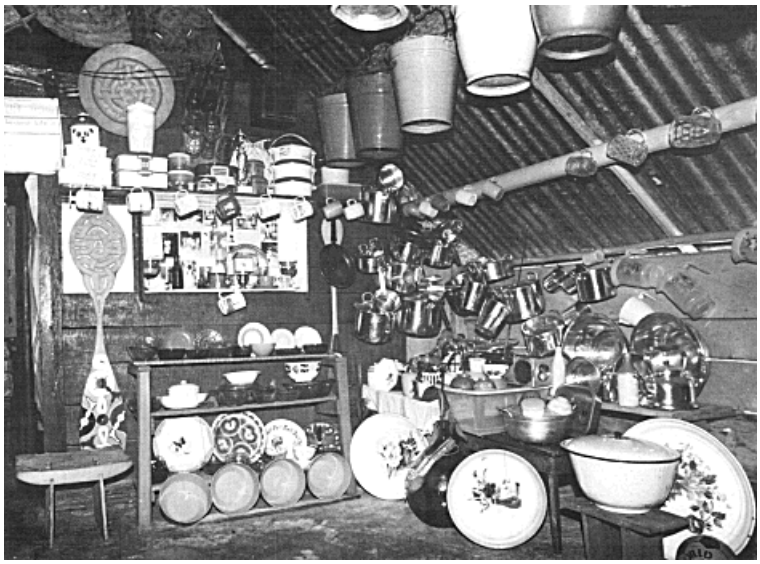
De Ndjuka's, ook wel de Aukaners genoemd, hebben hun dorpen voornamelijk langs de Tapanahony, de Cottica en de Sarakreek, een zijtak van de Surinamerivier. Tegenwoordig ligt de Sarakreek voor een belangrijk deel onder het stuwmeer (het Brokopondo-stuwmeer) en is deze groep Aukaners voornamelijk gevestigd bij de Marshallkreek en Tapoeripa.

Van de kleine groepen, met ongeveer 2000 tot 3000 leden, zijn de Paramakaners gevestigd langs de Marowijne en de Lawa. De Matawai's wonen meer naar het westen langs de Saramacca en de Aluku's of Boni's zijn hoofdzakelijk gevestigd aan de Franse oever van de Marowijne en de Lawa. De Kwinti tenslotte wonen aan de Saramacca.

Sociale en politieke organisatie

Een bosnegersamenleving is onderverdeeld in ‘lo's’. Een lo is een verwantschapsgroep van moeder op dochter, met een gemeenschappelijke stammoeder. Een lo wordt weer onderverdeeld in bee's. De bee bestaat uit afstammelingen van een directe stammoeder, die nog bij iedereen bekend is met naam en toenaam. De bee wordt weer onderverdeeld in nakomelingen van dochters en kleindochters van deze stammoeder. Zij wonen vaak in dezelfde wijk in het dorp.

Aan het hoofd zetelt het stamhoofd, die gaanman (granman) of gaama genoemd wordt. Hij wordt voor het leven aangesteld door het volk waartoe hij behoort. Na zijn aanstelling wordt de gaanman erkend en beëdigd door de Surinaamse overheid. De gaanman wordt geassisteerd door kabiten (kapiteins) en basia's. Bij een stambijeenkomst zit de gaanman de vergadering voor. Tijdens deze bijeen-

Interieur van een Aukaanse woning.

komsten worden besluiten genomen of wetten vastgesteld die gelden voor ieder die valt onder het gezag van de betreffende gaanman. Hij neemt een beslissing namens zijn volk.

De kabiten staan aan het hoofd van een dorp of deel van een dorp en zijn tevens vertegenwoordiger van de gaanman in dat dorp. De kabiten worden geassisteerd door de basia's, een functie die zowel door mannen als vrouwen bekleed kan worden.

In het algemeen worden de gaanman, kabiten en basia opgevolgd door een kind van een zuster; in het matrilineaire systeem lopen belangrijke functies via de lijn van de moeder.

Het bestuurssysteem van de bosnegers is hiërarchisch, maar tegelijk heel democratisch. Alle beslissingen worden genomen na langdurig overleg waarbij alle kanten van een zaak worden besproken.

Middelen van bestaan

Landbouw is nog steeds een belangrijk middel van bestaan voor de bosnegers, maar die betekenis neemt gestaag af. Men is niet altijd meer in staat om in familieverband de kostgronden (akkers) te bewerken omdat veel jongeren naar de stad trekken en de kinderen naar school moeten. Veel bosnegers ontvangen tegenwoordig geld en consumptiegoederen van familieleden die in Paramaribo wonen.

Linkerpag en links: **Saramakanen in Asidonopo**.

Op de kostgronden worden maniok en andere knolgewassen verbouwd. De akkers worden door de mannen en zonen bouwrijp gemaakt en door de vrouwen en dochters beplant. Het komt regelmatig voor dat de mannen en de vrouwen elkaar helpen. Bij afwezigheid van een van de partners neemt de zoon of dochter bepaalde taken over, zoals koken, wassen en vissen. De mannen zorgen voor vlees en vis voor het dagelijks eten. Regelmatig trekken zij voor een aantal dagen het bos in om te jagen of te vissen. Een goede jager of een bedreven visser verwerft aanzien. Het wild wordt echter schaarser door de overbevolking in bepaalde gebieden, terwijl de visstand vermindert door de verstoring van het eco-systeem. Hierdoor is het moeilijker geworden voor de jagers en vissers om in hun levensonderhoud te voorzien.

Mannen en vrouwen

Behalve het jagen en vissen, en bouwrijp maken van de kostgronden, waarbij de bomen omgehakt worden en vervolgens verbrand, hebben mannen nog een aantal belangrijke taken, zoals het bouwen van korjalen, boten die gemaakt worden van uitgeholde boomstammen. De boomstam, die met een bijl uitgehold wordt, laat men maandenlang in het water lig-

Onder: **Apinti spelers in Dangogo**

gen. Daarna wordt hij weer aan land gebracht en afgewerkt en vervolgens op een vuur van palmtakken gelegd. Door de hitte van het vuur kan de uitgeholde boomstam makkelijker met stokken wijd uit elkaar worden gezet. Vaak wordt de maker bijgestaan door broers of ooms, of neven en nichten, die beschouwd worden als broers en zusters.

De mannen bouwen ook huizen en maken pagaaien (peddels) en andere gebruiksvoorwerpen, zoals bankjes, waskloppers en houten kommen die gebruikt worden als rijstwan.

Het bouwen van huizen en het snijden van houten gebruiksvoorwerpen begint een specialistisch karakter te krijgen. Waarschijnlijk komt dat door de trek van jongeren naar de stad, waar de mogelijkheden en de behoefte ontbreken om deze vaardigheden te leren.

Bovendien wordt het steeds gewoner dat men een beroep doet op anderen die men betaalt voor verrichte werkzaamheden. Jonge mannen komen uit de stad terug met een buitenboordmotor en geld op zak om een korjaal te kopen. Er is geen noodzaak om er zelf een te maken.

De vrouwen zorgen voor de voedselbereiding, het beplanten van de kostgronden en het maken van kleren voor man en kinderen. Elke vrouw hoort een eigen kostgrondje te hebben. Als ze gehuwd is, zorgt haar man ervoor dat zij daarover kan beschikken. Is een vrouw niet gehuwd, dan is het de taak van de vader of een broer van de moeder om de akker voor haar bouwrijp te maken. De oogst is eigendom van de vrouw. Zij bepaalt zelf op welke wijze zij de opbrengst besteedt.

In de dorpen diep in het binnenland was handel met produkten van de akkers heel beperkt. De gewassen waren in het algemeen bestemd voor eigen gebruik. Vrouwen gingen bovendien niet naar Paramaribo of een van de andere kustplaatsen zonder een mannelijk familielid.

Momenteel is dat anders. Vrouwen trekken met hun produkten naar de kustplaatsen of naar Paramaribo.

Dit geldt met name voor bewoners uit het Cotticagebied, uit de transmigratiedorpen die zijn gebouwd vanwege de aanleg van het stuwmeer en uit de dorpen langs de beneden-Marowijne.

Ook vrouwen vervaardigen gebruiksvoorwerpen. Zo versieren ze kalebassen met inkervingen. Het maken van kleding behoort tot de belangrijkste taken. Voor de mannen maken ze de kamisa (lendendoek) en bandja-kuusu. De bandja-kuusu is Saramakaans en wordt schuin over een schouder en onder de andere oksel door gedragen. De pangi is een doek die vrouwen om hun middel dragen. De doeken worden geborduurd met motieven die specifieke namen en betekenissen hebben. Saramakaanse vrouwen stellen doeken samen uit verschillende stoffen en gebruiken appliqué-technieken.

Vrouwen die bedreven zijn in het maken van kleding genieten aanzien binnen hun gemeenschap en worden vaak gevraagd om hun kunst door te geven.

Door de snel toenemende populariteit van geïmporteerde kleding als t-shirts, broeken en felgekleurde badhanddoeken, nemen ook deze tradities snel in betekenis af.

Opvoeding

In de bosnegersamenleving nemen, naast het gezin, het dorpsleven en de school een belangrijke plaats in bij de opvoeding van kinderen. Het gezin is de eerst aangewezen institutie voor de opvoeding binnen de bosnegersgemeenschap. Daarbij trekken jongens veel op met hun vader en de meisjes met hun moeder.

Binnen het gezin worden de leefregels en onderlinge omgangsvormen geleerd, zodat de kinderen zich goed binnen de gemeenschap kunnen handhaven. De oudere kinderen dragen een zekere verantwoordelijkheid voor de jongere. Zo gaat bijvoorbeeld de oudere broer met zijn jongere broer jagen of vissen en leert hierbij de benodigde vaardigheden aan. Dit geldt met name bij afwezigheid van de vader.

Ook ooms en tantes, met name van moederskant, hebben een belangrijke taak in de opvoeding.

Kinderen kunnen ook altijd voor advies bij hun ooms en tantes aankloppen over kwesties die zij niet met hun ouders willen bespreken.

Binnen het dorp heeft iedereen een zekere verantwoordelijkheid voor de kinderen die er rondlopen. Men behoort erop attent te zijn dat bepaalde leefregels niet overtreden worden. Het onderwijs, dat voornamelijk in handen is van de protestantse en katholieke kerk, heeft een belangrijke rol in de opvoeding gekregen. Wel zijn er nog veel dorpen waar geen school aanwezig is.

Kinderen vertrekken na de basisschool vaak voor verdere opleiding naar de stad, waardoor traditionele kennis van ouderen niet overgedragen wordt. Dit betekent onder meer dat kennis van traditionele geneeswijzen verloren gaat en langzaam verdrongen wordt door westerse geneeswijzen.

Religie

De bosnegers geloven vanouds in de ‘Gaan-Gadu’, de Grote God. Deze oppergod is de schepper van alles wat er bestaat. Die God woont daarboven, ‘Gadu a Tapu Gadu a Liba’. Gaan Gadu regeert de wereld door taken te delegeren naar de lagere goden. De lagere goden op hun beurt oefenen weer invloed uit op de mensen.

Men maakt een onderscheid tussen vier godenwerelden waarbinnen de verschillende goden gehuisvest zijn. Het zijn reptielgeesten (Papa Gadu of vodu), de geesten van de roofdieren en de aasvogels (kumanti), de vooroudergeesten (yooka) en de bosgeesten (ampuku of apuku).

Van de reptielgeesten is de geest van de papa-slang (de boa constrictor) de belangrijkste. Als een papaslang gedood of getergd wordt kan hij wraak nemen door iemand ziek te maken. Hij kan iemand gebruiken als medium. De betrokkene wordt dan behandeld door een specialist, die de geest van de slang gunstig probeert te stemmen. Via het medium kunnen ziektes genezen worden.

De roofdiergoden kunnen aasvogels of poema's en jaguars zijn. Gaat het bijvoorbeeld om een aasvogel dan spreekt men van luchtgoden. Ze staan bekend

als kumanti en kiezen voornamelijk mannen als medium. Deze goden worden beschouwd als krijgsgoden.

De yooka zijn geesten van overleden voorouders. Vaak fungeren ze als beschermgeesten voor de nabestaanden maar de geest van een pasgestorven persoon kan ook wraak nemen op anderen, hen doden of ziek maken. Zo mag men tijdens de rouwperiode geen seksueel contact hebben. Gebeurt dit wel dan kan men een geslachtsziekte oplopen, die kandu of yooka siki genoemd wordt (ziekte van de Yookageest). De ampuku wordt als een god van het bos gezien en is gehuisvest in bomen en akatamasi (nesten van termieten).

Een andere geest is de bakuu of bakulu (bakru). Deze ampuku wordt beschouwd als een geest die vanuit het kustland meegenomen wordt, vaak met de bedoeling om er geld mee te verdienen en welgesteld te worden. Deze geest kan er voor zorgen dat je hard kunt werken en dat alles wat je onderneemt zal slagen.

De meeste van de hiervoor genoemde goden of geesten kunnen van iemand bezit nemen. Dat kan gebeuren omdat de betrokkene een overtreding begaan heeft, of omdat hij het object of het gebied waarin de geest gehuisvest is, heeft vernietigd of onbewoonbaar gemaakt. De geest kan zich dan manifesteren in de vorm van wraak of plaagacties. Het kan ook voorkomen dat een geest van iemand bezit neemt op verzoek van een ander, die de persoon vijandig gezind is.

Naast het uitdelen van straffen kunnen de goden ook wijsheid en genezing schenken. Deze kennis en vermogens die de mens van de goden verkregen heeft worden obia genoemd. De obia biedt de mens bescherming tegen kwade geesten. Zo komt men als men een dorp binnengaat vaak onder een poort door die versierd is met jonge palmbladeren, de zogenaamde azam-paw die kwade geesten buiten het dorp moet houden.

Voor elke groep goden zijn er specialisten in de samenleving die de relaties met de goden onderhou-

Kumanti-ritueel bij rouwopheffingsfeest in Drietabbetje.

den. Deze spelen ook een grote rol bij de belangrijke rituele momenten in het leven zoals geboorte, huwelijk, afscheid en dood.

Geboorte, initiatie en huwelijk

Na een geboorte trekt de moeder zich met het kind terug in een apart huisje voor een periode van twee tot drie maanden. Na de eerste acht dagen wordt het kind naar buiten gebracht en ingewijd. Bij de geboorte krijgt het kind zijn naam die vaak is afgeleid van een gebeurtenis die die dag heeft plaatsgevonden.

Vaak ook wordt het vernoemd naar een familielid of kennis van de ouders. Degene die wedergeboren wordt, signaleert meestal zijn wederkomst met ziekte. Als de baby ziek wordt raadpleegt men dan ook de goden via een draag- of medium orakel.

Meisjes kunnen vanaf ongeveer hun veertiende geïnitieerd worden tot volwassenen. Bij de Aukaners speelt de familie van de vader van het meisje een belangrijke rol. Zij doet het meisje een doek om haar middel. Vanaf die tijd mag zij niet meer koken voor een man in de periode dat zij menstrueert. Heel vroeger werden jongens bij de Aukaners ook geïnitieerd, maar tegenwoordig gebeurt dit niet meer. Bij de Saramakaners vinden nog wel initiatieriten plaats bij de overgang van kind naar volwassenheid.

Bij de bosnegers kan de man meerdere echtgenotes hebben, die niet via de vrouwelijke afstammingslijn verwant mogen zijn.

Dood, begrafenis en rouwopheffing

De dood is de meest ingrijpende gebeurtenis binnen de bosnegersamenleving. Hij brengt stiltes, emoties, overweldigend lawaai, muziek, dans en rituelen en schept gelegenheid voor bijeenkomsten van mensen binnen een stam met leden van andere stammen.

Er bestaat geen natuurlijke dood in de visie van de bosnegers. De dood wordt altijd veroorzaakt door een bovennatuurlijke macht. De dood wordt veroorzaakt door goden, geesten, of door een vijand die gebruik

maakt van magische krachten om zijn tegenstander uit de weg te ruimen.

Niet iedereen sterft als een goed mens. Sommigen hebben een slecht levenspad bewandeld. Zij hebben bijvoorbeeld door middel van magische krachten zichzelf bevoordeeld of anderen schade toegebracht. Om dit vast te stellen vindt kort na het overlijden een consult plaats. Daarbij wordt het lichaam als draagorakel gebruikt, een methode die niet meer bij alle stammen gehanteerd wordt. Bij de consultatie wacht de familie in grote spanning: een goede dood is gewenst bij de nabestaanden. Een slechte dood betekent verdenking van meer mensen met een slechte inborst binnen de familie. Constateert men een slechte dood, dan wordt de overleden persoon in alle stilte binnen een dag of twee begraven, zonder ceremoniën, muziek, dans of overweldigende klaagliederen en rouwen. Bij een goede dood wordt minstens een week lang gerouwd, klaagliederen worden ten gehore gebracht en er wordt gefeest.

De dood van een granman is een veel ingrijpender gebeurtenis dan de dood van een van zijn onderdanen. Een recent voorbeeld is de dood van Granman Aboikoni, grootopperhoofd van de Saramakaners. Hij stierf op 18 januari 1989 in het dorp Asidonopo, zijn residentie, en werd begraven op 17 april 1989. Kort nadat zijn dood vastgesteld werd door de notabelen of zijn naaste medewerkers in het dorp, werden omringende dorpen over de gebeurtenis in kennis gesteld. De mensen kwamen van heinde en verre om afscheid te nemen en eer te bewijzen. Van elke stam waren er vertegenwoordigers. Bij de Saramakaners spreekt men niet over de dood van de gaanman, maar van **gaama duumi**, ‘de gaama slaapt’.

Het lichaam is weggegaan, maar de functie die hij bekleedde blijft voor altijd bestaan. Bij zijn dood werd een plaatsvervanger aangewezen, totdat de officiële opvolger ingewijd werd. Deze opvolger was al bij de gaanman bekend. Na zijn dood werd zijn bezielde lichaam nogmaals geraadpleegd of deze persoon inderdaad zijn opvolger moest worden.

Alle voorbereidingen voor de begrafenis werden ter plaatse getroffen. Zo werd volgens traditie de kist pas

De doodskist van Granman Aboikoni wordt naar de begraafplaats gedragen.

na het vaststellen van zijn dood in Asidonopo gemaakt. Daarna trof men andere voorbereidingen zoals het bijeenbrengen van een voorraad witte stoffen (lakens), hangmatten, klamboe's, hout en rum. Witte stof is erg belangrijk omdat wit een symbool is van de vooroudergeesten. Zo staat in elk bosnegerdorp een altaar van de voorouders, de zogenaamde ‘faaga-paw/faaka-tiki’, waar plengoffers gebracht worden

aan de vooroudergeesten. Aan een lange paal met een kruis hangt een witte vlag vastgenageld, die daar altijd blijft hangen.

Bij het altaar vindt kort na het overlijden een plengoffer plaats, de zogenaamde 'lanti-wataa'.

Vervolgens wordt het lijk gewassen. Vanaf die perio-

de vindt regelmatig muziek, dans en spel plaats.

Een gaanman die gestorven is, wordt altijd gezien als een goed mens. Bij zijn benoeming legt hij een eed af waarbij hij belooft een goed mens te zijn, en bovendien is hij de religieuze leider. Sterven als een slecht mens zou schande betekenen voor de hele stam.

Daarom krijgt hij een goede begrafenis. De ceremoniën tussen zijn dood en de begrafenis duren langer dan bij een 'gewone burger' en de festiviteiten zijn uitbundiger.

De gaanman wordt in een speciale kist begraven die groter is dan die van een gewone burger. De plek waar hij begraven wordt, ligt op een afstand van het dorp. Het is de begraafplaats van de voorouders. De overledene wordt met een boot naar de begraafplaats vervoerd. De vrouwen van de overleden persoon mogen niet naar de begrafenis, dit geldt ook voor de vrouw van de gaanman. De weduwe draagt een witte hoofddoek als teken van rouw. Ze mag geen felgekleurde kleding dragen. Wit symboliseert de geest van de overledene. In de rouwperiode wordt ze verzorgd door de familie van de overleden gaanman. Na de begrafenis vangt een periode van rouw aan. In de rouwperiode vindt nog een aantal activiteiten plaats zoals het brengen van verschillende offers. Na de rouwopheffing (Puu Baaka/Limba Uwii) worden de mensen weer in het sociale leven opgenomen. De rouwopheffing gaat ook gepaard met allerlei festivi-

teiten. Bij de weduwe wordt het nekhaar geschoren. Ze mag weer felle kleuren dragen, waarbij rood, dat het leven symboliseert, een van de belangrijkste is.

Houtsnijkunst en schilderkunst

De bosnegers staan bekend als bedreven houtsnijders. Men versiert gebruiksvoorwerpen met ingesneden motieven die doorgaans abstract zijn maar wel een omschreven betekenis hebben. De motieven zijn decoratief en worden subtiel door elkaar gevlochten waarbij de symmetrie zorgvuldig wordt bewaard. De betekenis van de motieven heeft betrekking op de omgang met vrouwen, op het dagelijks leven of de dierenwereld. Zo zijn er motieven die geebi lobi (liefde tot in de dood) en kujaki mofu (toekansnavel) heten. Tegenwoordig zijn er weinig jonge mannen die deze betekenis nog kennen of leren. Omdat steeds meer kinderen overdag naar school gaan, wat vroeger niet het geval was, is er minder ruimte voor traditioneel onderricht.

Sommige gebruiksvoorwerpen worden zodanig bewerkt dat ze niet meer te gebruiken zijn voor hun oorspronkelijke doel. Dit soort voorwerpen wordt dan als decoratie in huis geplaatst.

Met name de Saramakaners in het centrale deel van Suriname zijn meesters in de kunst van het houtsnijwerk. De bosnegers in het oostelijk deel van Suriname zijn meer bedreven in de schilderkunst die wordt toegepast bij voorgevels van woningen en peddels. Bij hen is het houtsnijwerk vlak ingesneden.

Dans, muziek en vertelkunst

Dans en muziek zijn in sterke mate religieus gebonden. Kumanti- en papa-dans en muziek worden alleen uitgevoerd bij gebeurtenissen als overlijden, rouwopheffing en andere religieuze riten. De kumanti-muziek is de muziek van krijgsgoden. Bij de dans worden bewegingen van het dier waar de god naar genoemd is (bijvoorbeeld de opete, aasgier) geïmiteerd. De papa-muziek is de muziek van de slangegoden (boa constrictor) waarbij ook de bewegingen van de papa-slang nagebootst worden. De seketi kufutu is een vorm van muziek en dans waarbij handelingen van de mens geïmiteerd worden, bijvoorbeeld in zijn werk.

Tegenwoordig wordt er tijdens oud en nieuw-feesten gedanst op zelf gemaakte muziek of muziek uit het kustgebied. Jonge bosnegers hebben met hun traditionele muziek de kaseko-muziek verrijkt en door menging van beide muzieksoorten een nieuwe geïntegreerde muzieksoort ontwikkeld. Deze wordt aleke genoemd. De voorloper van de aleke is de loonsee-muziek geweest bij Aukaners en overige bosnegers in het oosten. Eind jaren vijftig en begin jaren zestig ontstond de aleke.

De aleke-muziek is bij de bosnegers ook aan het veranderen. Men maakt tegenwoordig gebruik van moderne muziekinstrumenten en de nieuw ontwikkelde trommels, de zogenaamde ‘aleke doon’.

De aleke en de nieuwe kaseko worden op verschillende feesten gespeeld. Zo voerde bij de dood van Gaanman Forster in 1991 aleke de boventoon, terwijl men daarvoor bij de dood van een gaanman traditionele muziek speelde.

Op feesten, vooral rouwopheffingsbijeenkomsten, worden ook verhalen verteld. Op deze bijeenkomsten worden de vertellingen gecombineerd met dans en muziek. Deze vertellingen worden mato genoemd. Aan kinderen worden verhalen over Anansi de spin verteld. Anansi-verhalen komen zowel in het kustgebied als in het binnenland voor.

Anansi is bij de bosnegers bekend om zijn slimheid, vooral als het erom gaat buit te bemachtigen.

Bekende verhalen die over de rivier (het water) en het bos handelen zijn de watamama en de busimama verhalen. De verhalen worden verteld als ware gebeurtenissen. De watamama is te vergelijken met de zeemeermin. De busimama leeft in het bos.

Handel en migratie

De bosnegers drijven voornamelijk handel met de bewoners van het kustgebied. Ze doen inkopen in Paramaribo, die voornamelijk bestemd zijn voor de

lokale markt. Voorheen handelden zij met de indianen in het zuiden. Maar momenteel gaan de indianen regelmatig zelf naar Paramaribo via de rivieren en met de auto of het vliegtuig. Er wordt nog handel gedreven, maar niet meer in de vorm waarin dat voorheen plaats vond. Men betaalt nu met geld.

Niet alleen handelswaar wordt gekocht in het kustgebied. Sommigen kopen grond en huizen, anderen beginnen kleine bouwbedrijven. Het ondernemerschap is niet louter voor de man weggelegd. Ook veel vrouwen drijven handel, vooral op straat en vanuit hun woning. Ze verkopen groenten en vruchten op de markt in de stad of trekken naar het buurland Frans Guyana om handel te drijven met goederen uit Paramaribo.

Bosnegers zijn voor een belangrijk deel afhankelijk van westerse goederen zowel voor eigen gebruik als om handel mee te drijven. Om de begeerde goederen te kunnen aanschaffen vestigden ze zich tijdelijk in het kustgebied om arbeid te verrichten. Dat deden ze vanaf de vorige eeuw met name in de houtkap en de vrachtvaart. Contacten met de rubbertappers uit het kustgebied en de aanleg van vliegvelden en de Afobakadam voor het stuwmeer in de Surinamerivier, leidden mede tot de ontsluiting van het binnenland en een grotere trek van arbeiders naar het kustgebied.

In de jaren vijftig kwam een kleine groep bosnegers naar Nederland. Het betrof voornamelijk Saramakaners die het hernhutter zendingsonderwijs of katholiek missie-onderwijs genoten hadden in Suriname en voor verdere studie naar het moederland kwamen. Deze migratie had een tijdelijk karakter. Men keerde na voltooiing van zijn studie terug naar het vaderland.

Aan het eind van de jaren zestig en het begin van de jaren zeventig nam de komst van bosnegers naar Nederland toe. Een belangrijke factor voor de migratie van Saramakaners naar Nederland was de aanleg van het stuwmeer en de werkloosheid die daardoor ontstond. De bewoners van de dorpen die onder water werden gezet, werden ondergebracht in transmigratiedorpen. Deze voldeden echter niet aan de behoefte van de bevolking en men trok uit de dorpen naar Paramaribo. Er heerste in de transmigratiedorpen grote werkloosheid en de mogelijkheden voor landbouw waren beperkt. Vanuit Paramaribo was de aanleiding groter om elders te proberen een bestaan op te bouwen.

De onafhankelijkheid van Suriname in 1975 en de binnenlandse oorlog die in 1986 begon, waarbij veel bosnegers hun dorpen verlieten en naar Paramaribo vluchtten, is ook een factor van belang geweest. Veel Aukaners aan de Cotticarivier, langs de Oost-West verbinding en de Marowijne-oever vluchtten naar het buurland Frans Guyana of naar Paramaribo. Vanuit Frans Guyana trekken regelmatig bosnegers van Aukaanse afkomst naar Nederland.

De migratie van de bosnegers zowel binnen als buiten de grenzen zal zich voorlopig voortzetten.

Achtergebleven familieleden zullen aansluiting zoeken bij diegenen die eerder vertrokken zijn.

Daarnaast is er een jongere generatie die naar de stad trekt voor betere scholingsmogelijkheden. De dorpen zullen daarom vergrijzen. Terwijl de cultuur in het kustgebied hierdoor merkbaar wordt beïnvloed, is te verwachten dat er ook banden zullen blijven met het binnenland.

Thomas Polimé

Een ander Surinaams gezicht

Wie in Suriname zijn radio wil afstemmen op westerse popmuziek zal voor hij zijn keus heeft gemaakt, een aantal golflengten passeren waarbij hij Hindostaanse muziek of een vorm van gesproken Hindi zal horen die meestal afkomstig is van particuliere radiostations. Hoewel Suriname geen officieel cultuurbeleid kent, dragen de overheidsmedia voornamelijk de westerse cultuur uit. De Hindostanen hebben confrontaties bij voorkeur vermeden en hebben zich als culturele of politieke groep ook bij het gebruik van de elektronische media nooit beijverd om meer zendtijd bij de overheidsmedia te verkrijgen; in plaats daarvan hebben zij verkozen hun eigen radiostations op te zetten.

Op de markt en andere openbare plaatsen merkt men dat de doorsnee Hindostaan de voorkeur geeft aan Hindostaanse muziek. Op belangrijke religieuze feestdagen worden op minstens drie radiostations hele gebedsdiensten uitgezonden waarnaar inderdaad geluisterd wordt. Hindostanen houden van hun cultuur en zijn bereid wat geld uit te geven wanneer zij menen dat dit hun cultuur of religie ten goede zal komen. Daarom wellicht komt men in praktisch heel het land fraaie tempels en moskeeën tegen die het culturele bewustzijn van de Hindostanen belichamen.

Geschiedenis

De Hindostanen zijn naar Suriname gekomen om de opengevallen arbeidsplaatsen op de plantages na de afschaffing van de slavernij te vullen. Zij werden uit de provincies Uttar Pradesh en Bihar geronseld waarbij hun een rooskleurig beeld werd geschilderd over Sriram Tapu, het land van melk en honing dat ergens dichtbij India lag, waarvan de naam ook nog associaties wekte met Rama, de incarnatie van de god Vishnu. Het lot dat hun tijdens hun vijfjarige contractperiode wachtte was evenwel anders. Na beëindiging van deze zware tijd mochten ze met vrije overtocht terugkeren naar hun land, of wederom een contract voor dezelfde duur aangaan, of besluiten om zich hier te vestigen in welk geval ze een compensatie

Boven: **Bruidspaar bij hindoeïstisch huwelijksritueel**.

van Sf. 100,- en een stukje land kregen om in hun levensbehoefte te voorzien.

Velen hebben het laatste gekozen. Zij werden naar veraf gelegen plaatsen zoals Nickerie en Saramacca gestuurd, waar zij door ijver en uiterste spaarzaamheid meer stukken land erbij konden kopen of zich later dichterbij of in Paramaribo zelf konden vestigen. Als kleine boeren in de omgeving van de stad moesten zij concurreren met de reeds aldaar gevestigde afstammelingen van de Hollandse boeren. Indien ze in Paramaribo als ambachtslieden of kleine handelaren hun geluk wilden beproeven, betekende dat het delen in het brood van respectievelijk de creolen en de Chinezen.

Na de Tweede Wereldoorlog zijn steeds meer Hindostanen zich in en rondom Paramaribo gaan vestigen om betere ontplooiingskansen te verkrijgen. Toen na een felle strijd om algemeen kiesrecht de Hindostanen ook stemrecht kregen, konden zij, ondanks het zeer onrechtvaardige kiesstelsel, mede invloed op het politieke gebeuren uitoefenen.

Onder: **Vuurofferplaats bij een Sanatan Darm-huwelijk**.

Leden van deze groep hebben sinds 1916, het jaar van de stopzetting van de immigratie, tot op heden van de laagste tot de hoogste functies in Suriname bekleed. Als nazaten van een boerengroep zijn ze nu in haast alle sectoren van de samenleving vertegenwoordigd.

Religie

De Hindostaanse bevolkingsgroep kan in religieus opzicht in drie groepen verdeeld worden: hindoes, moslims en een kleine groep christenen. Het overgrote deel van de hindoes behoort tot de Sanatan Dharm, de meer orthodoxe richting van het hindoeïsme. Het andere deel hangt de Arya Samaj aan. Deze is gefundeerd op de leer van de negentiende-eeuwse hervormer Swami Dayanand. Ook de moslims zijn verdeeld in twee groepen: de Sunni's, de orthodoxen, en de Ahmadya's, die de negentiende-eeuwse hervormer Ahmad als hervormer en/of profeet erkennen. Naast deze groepen zijn er nog enkele kleinere sekten.

De orthodoxe hindoe gelooft dat de ene God zich in vele vormen kan manifesteren. De belangrijkste manifestaties zijn die van de schepper (Brahma), de onderhouder (Vishnu) en de vernietiger (Shiva). Deze goddelijke personificaties hebben elk hun gemalin. De gemalin van Vishnu, Lakshmi, is de belangrijkste. Zij is de godin van de rijkdom, de wijsheid en het geluk. Echtgenotes worden vaak ook als ‘ghar ke Lakshmi’, (‘de Lakshmi van het huis’) aangeduid, hetgeen geen garantie is dat zij altijd als zodanig wordt bejegend.

Vishnu, de onderhouder, is zelf vele malen op aarde geboren om onrecht uit te roeien. In Suriname vindt zijn verering plaats in de incarnatie van Krishna in de *Bhagavadgita* (het lied van de Heer) en als Rama in het *Ramayana-epos*. Ook de dienaar van Rama, Hanuman, de God die als aap wordt afgebeeld, wordt vaak aanbeden. De lange dunne bamboestokken met wimpels of vlaggetjes, die meestal voor de huizen van vrome, orthodoxe hindoes staan, wapperen ter ere van deze godheid. De verering van Rama en Hanuman is zo sterk in Suriname, dat vele hindoes het Ramayana als hun bijbel aanduiden. Het Ramayanaverhaal wordt vaak, voornamelijk in de droge tijd (september/oktober), opgevoerd als openluchttoneel en duurt meestal zeven dagen. Hoewel het verhaal bekend is, wordt de opvoering toch als spannend ervaren.

In de hindoetempels, mandirs genaamd, worden regelmatig op hoogtijdagen en op zondagen religieuze diensten georganiseerd. De gelovigen nemen dan hun eigen prasad (lekkernij) mee, die bestaat uit zoete meelgerechten met ghee (geklaarde boter) bereid, en vruchten. Deze prasad wordt na de dienst onder de gelovigen verdeeld. Iedere gelovige heeft tevens één keer per jaar een offerdienst bij hem thuis. In de offerdienst van de Sanatani's wordt naast de ceremonie een moraliserend verhaal verteld. In zo'n verhaal wordt vaak de nadruk gelegd op liefdadigheid waarbij Brahmanen de begunstigden zijn. Bij de Arya Samaj is het een zuiveringsceremonie waarbij offerformules in het Sanskriet bij het vuuroffer worden gelezen. De Sanatani's kunnen ook een jagya organiseren, een dienst die enkele dagen, soms tot een week lang, kan duren. Vaak worden deze diensten gehouden om een gunst van God te verkrijgen, bijvoorbeeld de genezing van een zieke of het slagen voor een examen.

Ook dienen zij als dankdienst, die dan het resultaat is van een belofte die de gelovige aan God heeft gedaan.

Bij de dienst of in de mandir van de Sanatani's zijn er altijd beelden van de goden aan wie deze gewijd is. De Arya Samaj is echter streng tegen beeldenverering. Bij het huis van iedere gelovige hindoe is een plaats of een kamer die als offerplaats dient.

Tegenwoordig valt het toenemende aantal shivalay's (verblijfsplaats van Shiva) op. Dit zijn in feite tempels waarin slechts enkele mensen plaats kunnen nemen. Vaak verricht alleen het gezinshoofd daar zijn puja's (offers).

De priester, die de diensten leidt, wordt de pandit (geleerde) genoemd, ook al heeft hij soms weinig schoolopleiding. Bij de Sanatani's moet deze pandit een man uit de kaste van de Brahmanen zijn. Bij de

Arya Samaj kan iedereen die de gebeden kent de dienst leiden. Het bestaan van kasten die door de geboorte worden bepaald, wordt door de Arya Samaj ontkend.

Feesten

Tot nog toe hebben de hindoes en moslims slechts twee van de elf nationale feestdagen toegekend gekregen. Voor de moslims is dat het Id Ul Fitr, de feestdag ter afsluiting van de Ramadan, de vastenmaand. Deze dag wordt in religieuze sfeer in eigen kring gevierd. Voor de hindoes is dat het Holi Phagwa. Deze dag heeft steeds meer een nationaal karakter gekregen en wordt dus ook door andere bevolkingsgroepen meegevierd. Het feest viert de overwinning van het goede op het kwade. Koning Hiranya Kashipu eiste van zijn onderdanen dat zij hem als God vereerden. Dit weigerde zijn zoon Prahluda te doen en hij moest mede door toedoen van zijn tante Holika op de brandstapel. Zij meende zelf niet door de vlammen verteerd te zullen worden. Het omgekeerde gebeurde echter. Holika werd het slachtoffer van haar eigen kwade opzet en de godvruchtige Prahluda bleef ongedeerd. Aan de vooravond van het Holifeest wordt Holika, en daarmee het kwade, ieder jaar symbolisch verbrand in de vorm van een grote brandstapel van gedroogde palmbladeren.

In Suriname wordt het Holifeest ook een dag eerder gevierd op de scholen. Men besprenkelt elkaar met gekleurde vloeistof en bepoedert elkaar met kleurstof en parfum. Daar komen ook uitspattingen bij voor: op school kan men eens ‘wraak’ nemen op de leraar, of men gooit vuil of rotte eieren naar elkaar.

Er worden bij het feest speciale liederen gezongen, cautals, waarbij twee groepen tegenover elkaar zitten en over en weer dezelfde woorden herhalen onder begeleiding van cimbalen. De caut al wordt afgewisseld met kabirs, enkele geïmproviseerde regels over allerhande zaken, bijvoorbeeld dat de gastheer gezegend moet worden met tweelingzonen. Holi is een uitbundig feest, er wordt veel gegeten en gedronken en men legt over en weer bezoekjes af.

Een ander feest is het Diwali dat in tegenstelling tot het Holi een bezinnend karakter heeft. Het is geen nationale feestdag, maar hindoes werken dan een halve dag of helemaal niet. Het is de feestdag van Lakshmi, gemalin van Vishnu, godin van rijkdom en geluk. Vrome hindoes vasten enkele dagen of weken voor het feest. De maaltijden en gerechten op deze dag zijn uitsluitend vegetarisch. 's Avonds als het donker begint te worden, worden in diya's, aardewerken kommetjes, lichtjes aangestoken. Men gaat ook naar de mandir om te bidden of men doet de radio aan om de tempeldienst te kunnen volgen en de gebeden mee te kunnen doen. De avond van Diwali is er een traditionele fakkeloptocht door de straten van Paramaribo en thans ook in sommige gebieden buiten de stad. Surinamers uit andere bevolkingsgroepen steken soms ook diya's aan. Het Diwalifeest is dus een lichtfeest, het is de overwinning van licht op duisternis, symbolisch van het goede op het kwade. Het feest valt altijd tijdens nieuwe maan wanneer de nacht erg donker is.

De rol van de taal

Tijdens een dienst spreekt de moulvi, de islamitische voorganger Urdu en de pandit Hindi als hij bezig is met de uitleg van een tekst. In enkele gevallen wordt het Sarnami, de feitelijke moedertaal van de Hindostanen, gebruikt. De heilige mantra's en teksten zijn uiteraard in het Sanskriet. Het schijnt de religieuze leider niet altijd uit te maken of zijn gelovigen hem kunnen volgen of niet. Typerend voor dit verschijnsel is het commentaar van een vooraanstaande Sanatani pandit: ‘Ons geloof is als de zon. Om de zonnestralen op te vangen moet je bij haar komen. De zon kan niet bij jou komen’. Vaak worden godsdienst en taal met elkaar verbonden. Men denkt dat deze niet los te koppelen zouden zijn, en dat kennis van het hindoeïsme uitsluitend verkregen kan worden via het Hindi.

De doorsnee hindoe bezoekt of houdt op een vanzelf-

Rechts en midden: **Schoolkinderen gooien elkaar met poeder op het Holifeest**.

Onder: **Bruiloftsgasten**

sprekende wijze godsdienstoefeningen, als een manifestatie van zijn eigen godsdienst tegenover anderen. Hij luistert naar de klanken van de woorden, ademt de rook van het heilige vuur, ontmoet vrienden en kennissen, nuttigt de prasad na de ceremonie. Verder schijnt zijn belangstelling meestal niet te gaan.

Een groeiend aantal jongeren raakt gedesoriënteerd en probeert uit Nederlands- of Engelstalige werken meer over de eigen religie te weten te komen.

Anderen, een klein deel overigens, bezwijken onder de druk van talloze kleine christelijke sekten die onophoudelijk de Surinaamse bevolking bestoken en via de massamedia ongestraft denigrerende verwijzingen doen naar wat voornamelijk ‘het veelgodendom met vlaggetjes’ wordt genoemd. Ironisch genoeg zijn het juist deze sekten die vaak het Sarnami en slechts sporadisch het Hindi gebruiken om hun boodschap effectief over te brengen.

Voor zover politieke leiders in de groepstaal hun campagnes voeren is de keuze zelden het in Suriname gesproken Sarnami, maar vaak een qua grammatica, woordkeus en zinsbouw slechte benadering van het Hindi. Men zou kunnen tegenwerpen

dat politieke leiders geen taalgeleerden zijn, maar dan rijst de vraag waarom zij niet de omgangstaal spreken. Een concreet antwoord is moeilijk te geven maar over het algemeen kan men stellen dat over het Sarnami de misvatting bestaat dat dit een ‘tutal bhasa’, een gebroken taal zou zijn en dat de Hindostanen in Suriname aangekomen, hun taal, het Hindi vergeten of verbasterd zouden hebben. Het Hindi, hoe slecht dan ook, geeft de spreker een zekere waardigheid van beschaving en geleerdheid.

Bovendien, de menigte die zo'n politieke bijeenkomst bezoekt, gaat het meer om de sensatie, de roddelpartijen van politici over elkaar bestrijdende partijen, de anekdotes, dan om een zekere vorm van taal gepropageerd te horen.

Om de sfeer van culturele waardigheid op te houden, zenden particuliere radiostations uit in het Hindi (Urdu) dat weliswaar verzorgder is dan dat van politici maar ook veel te wensen overlaat. Bij sommige stations is het een modeverschijnsel geworden om vooral jeugdprogramma's te doorspekken met Engelse woorden om ze ‘modern’ te laten klinken. Het nieuws wordt in verschillende vormen aangeboden, van het hoog Hindi (gesanskritiseerd Hindi) dat voor veel Surinamers ontoegankelijk is en waarbij de toon zakelijk is, tot een mengelmoes van het Sarnami en het Hindi met anekdotes en humoristisch commentaar.

Naamgeving

Shakespeare's retorische vraag ‘What's in a name?’ gaat voor de Hindostanen, en zeker voor de hindoes, niet op. Evenals het huwelijk is de naamgeving van een kind een belangrijke ceremonie, te vergelijken met een sacrament. De pandit komt er aan te pas in de hoedanigheid van astroloog. Aan de hand van maand, dag en uur van geboorte krijgt het kind een naam die alleen bestemd is voor de familie. Deze naam wordt verder aan niemand verteld om te voorkomen dat men het kind daarmee kwaad zou kunnen doen. Bij het huwelijk, of als er zich problemen voordoen waarbij men een pandit moet consulteren, wordt deze astrologische naam weer ter sprake gebracht. Het kind krijgt daarnaast een ‘naam voor het familieboekje’, die aangegeven wordt bij de bevolkingsregistratie. Die naam is de officiële. Meestal is er nog een derde naam die in het gezin wordt gebruikt. Vaak is deze een verkorte versie van de meestal langere officiële naam.

Haast alle namen hebben een betekenis. Soms is het de naam van een heilig boek zoals de Gita, soms een god zoals Rudra, of een abstract woord zoals Prem (liefde) of Amar (onsterfelijk). Het komt ook voor dat men naar de dag wordt genoemd waarop men geboren is. Een jongen die op dinsdag geboren wordt kan Mangru en een meisje Mangri genoemd worden. Er zijn ook namen met betekenisrijke achtervoegsels, bijvoorbeeld Tribhawannath, ‘de heer van de drie werelden’. Deze gewichtige namen raken nu uit de mode. Een ding is zeker: haast alle Hindostanen willen dat hun naam verder wordt gedragen. Daarom is de geboorte van een zoon voor de meeste mensen een mijlpaal in hun leven. Voor de hindoes is het ook nodig dat er een zoon is, om na de dood de ceremoniën rond de crematie te verzorgen. Sommigen adopteren een zoon als zij er geen hebben, zodat deze na hun overlijden voor hun zielerust kan bidden.

Tegenwoordig geven veel jonge ouders zelf aan hun kind een naam, die meestal alle bovengenoemde functies vervult. Westerse namen komen wel voor, maar in geringere mate dan bij de tweede generatie Hindostanen in Suriname (vaak kreeg het kind naast een Hindostaanse ook een westerse naam).

Terwijl de Hindostanen zoveel waarde hechten aan de naamgeving is het opvallend dat door de overheid aan openbare gebouwen en projecten zelden namen gegeven worden waarmee het Hindostaanse deel van de bevolking zich kan identificeren. Ook bij geografische namen vindt men haast geen spoor van de aanwezigheid van de Hindostaanse cultuursfeer. Op de kaart van Suriname is momenteel slechts één naam te vinden die de aanwezigheid van de Hindostanen bevestigt, namelijk Calcutta in Saramacca.

Toneel en muziek

Over het algemeen kan gesteld worden dat de Hindostaanse contractarbeiders vooral volkskunst meegenomen hebben. De klassieke vormen van dans en muziek zijn later, mede door het werk van de Indiase ambassade, geïntroduceerd en eigen gemaakt. Enkele belangrijke vormen van traditionele zang zijn de bhajans (religieuze en stichtelijke liederen) en de birha's die steeds op eenzelfde toon en ritme gezongen worden, en die gaan over allerhande zaken zoals het verwelkomen van een bijzondere gast of het leveren van kritiek. Birha's kunnen in lengte variëren van tweeregelige tot meer dan dertigregelige verzen. De birha wordt gezongen bij de airwa ke nac (boerendans). De zanger staat meestal voor of tussen het publiek, plaatst linkerduim en wijsvinger bij het linkeroor met de hand losjes gespreid, terwijl hij de rechterhand vooruitsteekt. Na het zingen van enkele regels begint de andere participant harder op de nagara (soort trom) te slaan en begint de zanger een relatief simpele dans uit te voeren. Aan zijn benen heeft hij ghunghuru's (bellen aan de voeten) waarmee hij tevens ritme maakt. Er zijn soms meer dansers. De birha wordt vaak in een vraag-en-antwoordvorm gezongen, die vroeger uren kon duren.

De sohar wordt op de dag voor de feitelijke huwelijksinzegening en bij de geboorte van een kind, door vrouwen gezongen. De inhoud is vaak pikant en dan is mannelijk gezelschap ongewenst. In dit verband kan men ook het bestaan van nari samaj's (vrouwenverenigingen) noemen. Dit zijn orkestjes met dezelfde instrumenten als bij de baitak gana, waarin uitsluitend vrouwelijke leden mogen spelen. Zij treden behalve bij genoemde gelegenheden ook op de radio of televisie op. Enkele zangeressen van deze verenigingen zijn legendarisch geworden.

Na een tijd van relatieve inactiviteit hebben culturele verenigingen recentelijk een aardig aantal toneelstukken met succes opgevoerd. Voor de film zijn invloed deed gelden, handelden vrijwel alle toneelstukken over de Indiase geschiedenis of mythologie. Zij worden meestal opgevoerd op bruiloften, waarbij een klein orkestje de toneelspeler begeleidt bij een lied of bij andere stukken waar dit nodig mocht zijn. Deze nataks (toneelstukken) kennen geen decor. De vertolkers komen van achter een doek te voorschijn en verdwijnen er weer achter na hun tekst gezegd te hebben. Zij dragen fleurige kleding die vaak licht weerkaatst; vooral de kostuums van figuren met een hoge status, zoals die van koning of prins zijn indrukwekkend.

Aan de rolbezetting nemen uitsluitend mannen deel. Alle acteurs gebruiken een dikke laag witte schmink om het gezicht te bedekken, terwijl er ook nog tekens op het gezicht worden aangebracht ter herkenning van de status van de figuren. De vrouwelijke rollen worden door jonge mannen of mannen met een hoge stem gespeeld. Er wordt tijdens het spel ook vaak geïmproviseerd in de dialoog. Een spannend stuk is er een waarin veel met degens wordt gevochten tot de vonken er letterlijk van afvliegen.

Zo'n opvoering duurt na de huwelijksinzegening van rond elf uur 's avonds tot vijf uur in de ochtend. Deze vorm van toneel is bezig te verdwijnen. Media als film en video en het feit dat de tegenwoordige Hindostaan wat meer eisen stelt aan de presentatie en de belevingswereld van de hedendaagse realiteit, maken deze toneelvorm niet meer zo interessant. Soms worden de liederen uit de nataks nog gezongen tijdens baithak gana-optredens. Een baithak gana-orkestje bestaat uit een

harmunia (harmonium), dhol (trom), dantal (percussie instrument) en sarangi (soort viool) soms aangevuld met marakas. Dit orkestje dat nog steeds bij kleine bijeenkomsten en feestjes optreedt, vormt een soort inleiding voor het grotere orkest dat later zal volgen op een bruiloftsfeest. Het orkestje heeft altijd de launda ke nac of chokra-dans (jongens- of knapendans) begeleid. Bij deze dans verkleedt een jongeman zich als vrouw. Sommige gasten dansen met hem alsof hij werkelijk een vrouw is.

Het grote orkest dat later optreedt, speelt meestal filmliederen die in een nieuw jasje zijn gestoken door ze op een westerse wijze, met vooral westerse instrumenten te presenteren. Hiermee wordt voorzien in de

toenemende behoefte aan dansmuziek. Aanvankelijk werd deze vorm van dansen als iets barbaars gezien. Ook worden populaire hits uit de westerse popmuziek verhindostaanst door ze van een Hindi-tekst te voorzien en de bestaande melodie een Hindostaans tintje te geven. Het aantal orkesten dat zowel Hindostaanse en niet-Hindostaanse liederen en melodieën zingt en speelt, neemt toe.

Tijdens een bruiloft kan men zien hoezeer de Hindostaan prijs stelt op eer. De zangers krijgen zowel van de familie van de bruid als van die van de bruidegom geldprijzen, die via de geluidsinstallatie van de muziekband bekend gemaakt worden.

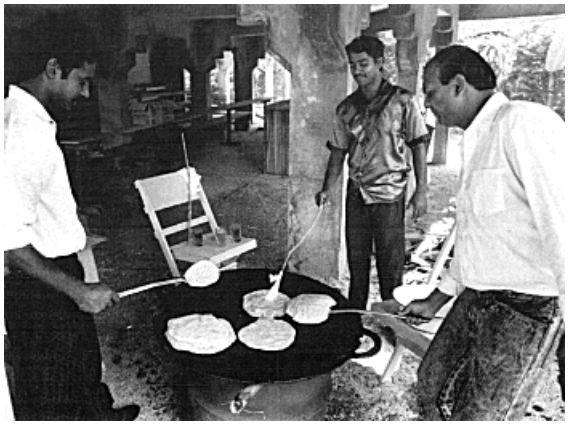
Natuurlijk wil niemand achterblijven en het orkest weet precies hoe de gulle gever bedankt moet worden om meer geldprijzen van anderen binnen te halen.

Levensfasen

De hindoe verdeelt het leven in vier fasen: in de eerste fase moet hij zich voorbereiden op het leven en

Boven: **Chokra-danser, begeleid door een baithak gana-orkest, treedt op bij een voorbereidingsritueel van een huwelijk in het huis van de bruidegom**.

Links: **Rotibakkers in de Suryah Mandir, bijeen ter gelegenheid van een dankdienst**.

kennis opdoen; in de tweede moet hij huwen, rijkdom vergaren, kinderen verwekken en voor hun opvoeding zorg dragen; in de derde fase moet hij geleidelijk aan afstand nemen van het wereldse en ten slotte moet hij alles wat met het aardse te maken heeft, verlaten en zich voorbereiden op het hiernamaals, in de Superziel, de Paramatman. Zij die dat niet kunnen, blijven verstrikt in de kringloop van levens die, al naar gelang de verdiensten van het vorige, beter of slechter worden. Gezien in het licht van het boven aangehaalde is het huwelijk het belangrijkste moment van het leven.

Een bruiloftsfeest is altijd een kostbare zaak geweest. Vooral voor de familie van de bruid was het een zware taak om een bruidsschat aan de familie van de bruidegom te betalen en daarnaast op te draaien voor alle kosten van het feest.

In Suriname is de traditie van de gedwongen bruidsschat vrijwel verdwenen. Bij de moslims wordt de bruidsschat, die uit een symbolisch geldbedrag bestaat, aan de familie van de bruid betaald.

Voor de huwelijksvoltrekking, die plaats vindt ten huize van de bruid, zijn er reeds enkele ceremoniën geweest zowel bij de bruid als bij de bruidegom. Op de dag van het huwelijk vertrekt een bruiloftsstoet met vooraan de bruidegom en daarachter de wagens met familieleden, vrienden en kennissen. De bruidegom draagt een geel gewaad over zijn westerse kleding met een gele tulband op zijn hoofd, waarop een soort kroon (maur) wordt geplaatst. Bij het huis van de bruid aangekomen wordt er vuurwerk afgestoken of op de daphla (een platte trom) geslagen om de komst van de bruidegom aan te kondigen. De vader van de bruid komt met een delegatie genodigden de bruidegom tegemoet om hem te verwelkomen. De pandit doet hierna een ceremonie.

De huwelijksinzegening vindt plaats in een aanvankelijk van bamboe, maar tegenwoordig van hout of metaal gemaakte open tent (maro) die rijkelijk versierd is. Daarin bevinden zich vele vruchtbaarheidssymbolen zoals een bananenplantje en kokosnoten. Nadat de bruid plaats heeft genomen in de maro begint de pandit met enkele rituele handelingen.

Dan pas mag de bruidegom ook toegelaten worden. De ceremoniën duren bij de orthodoxe hindoes langer (zo'n twee uur) dan bij de Arya Samaj (ongeveer een uur). Het hoogtepunt is de kanyadan, het moment waarop de vader van de bruid haar schenkt aan de bruidegom. Volgens hindoe-opvattingen is dit de grootste gift die een mens op aarde kan doen. De bruid en de bruidegom lopen zeven keer rond het offervuur waarna het huwelijk voor dit leven en tevens voor andere levens gesloten is, want een hindoe kent geen echtscheiding. De pandit, die tevens optreedt als ambtenaar van de burgelijke stand, laat dit heugelijke feit registreren op de eerstvolgende werkdag.

Tegenwoordig kiezen jonge mensen steeds meer hun levensgezel(lin) zelf, vooral in de stad, waar de kans groter is dat jongens en meisjes elkaar ontmoeten. Velen leren elkaar tijdens de schooltijd kennen. Op het platteland komt het eerder voor dat de ouders of familieleden en vrienden de bruid of bruidegom zoeken. Bij het zoeken of bespreken van de bruid spelen traditionele criteria zoals kuisheid, ontwikkeling, sociale achtergrond en ook nog de huidskleur een belangrijke rol. Dat een meisje bij voorkeur blank moet zijn, wordt zo vanzelfsprekend geacht als de hemel blauw is. Er bestaat zelfs een woord ‘gori’ (blank meisje = mooi meisje) om dit begeerde type aan te duiden. Er zijn talloze films en liederen die haar beschrijven, bewonderen en

aanbidden. De beschrijving van een lelijk meisje begint met ‘ze is zwart’, waarna de overige kwalificaties volgen.

Daarom kiest de Indiase filmindustrie blanke meisjes als actrices en zij die het niet zijn verven zich als zodanig. Blank is ook de kleur van de meeste goden. Het Hindostaanse huwelijk is een zeer vaste verbintenis. Mannen mogen hertrouwen als de vrouw overleden is of ze kunnen er heimelijk een maitresse op na houden, maar voor vrouwen ligt dat moeilijker, vooral op het platteland, waar meestal de schoondochters nog bij de schoonmoeders inwonen en geen werk buitenshuis verricht wordt. Bij de Sanatan Dharm is het helemaal onmogelijk voor een vrouw om te hertrouwen volgens hindoe-riten. Er wordt van haar ver-

wacht dat zij levenslang weduwe blijft en op de dood wacht om met haar man herenigd te worden. Veel weduwen in Suriname nemen het niet zo nauw meer met het verbod om te hertrouwen. Zij volgen het westers voorbeeld en zodra een tweede man hun pad kruist, leiden ze weer een gezinsleven. De Arya Samaj heeft zich altijd verzet tegen de achtergestelde positie van vrouwen en het hertrouwen van de weduwe is dan ook altijd toegestaan geweest. Moslims hebben er evenmin moeite mee dat een weduwe hertrouwt.

Het einde van het leven

Bij een sterfgeval komen de familie en anderen bij elkaar om thuis bij de overledene te bidden, te zingen en voor te lezen uit een van de heilige geschriften. Meestal is er een pandit aanwezig die de gang van zaken leidt. De bijeenkomst duurt van ongeveer zeven tot negen uur 's avonds. Bij de Sanatan Dharm worden op de tiende dag speciale Brahmanen, de Mahapattars, uitgenodigd om te eten, van wie

Boven: **Lijkverbranding op de crematieplaats aan het eind van de Weg naar zee**.

Links: **Een pandit leidt een ceremonie ter afsluiting van een rouwperiode**.

Leerlingen van de Hirasinghschool in Paramaribo.

geloofd wordt dat zij voor de overledene de maaltijden gebruiken. Daarom probeert men hen zoveel mogelijk te laten eten en drinken en geeft men hen daarvoor soms forse geschenken.

Op de twaalfde dag na het overlijden laten alle zonen van de overledene zich kaal scheren als teken van rouw en soms ook anderen die dezelfde familienaam dragen. Op deze dag houdt de pandit een dienst voor de zielerust van de overledene, waarna tijdens de maaltijd, altijd vegetarisch, een deel van alle gerechten opzij wordt gelegd voor de overledene. De familie deelt geschenken uit aan Brahmanen, die speciaal hiervoor zijn uitgenodigd.

Ook de pandit die de dienst leidt krijgt geschenken. Soms schenken nabestaanden een koe aan de pandit, vanuit het volksgeloof dat de overledene haar staart zal kunnen pakken om uit de onderwereld te geraken. Soms vraagt de pandit een (kleine) gouden koe als hij geen raad weet met een koe in natura. Minder draagkrachtigen vervaardigen een koe van klei, waarmee genoegen wordt genomen. Deze ceremoniën voor de zielerust worden zes en twaalf maanden na het overlijden herhaald.

De crematie zelf geschiedt aan zee, om omstreeks twee uur in de middag. Dat gebeurt onder politiebewaking omdat er in Suriname nog geen crematorium is en de crematie-omstandigheden relatief primitief zijn. Wanneer het lijk uit de lijkwagen wordt weggedragen, zitten de aanwezigen op hun hurken en zeggen in koor ‘Ram nam satya hai’ (de naam van Rama (God) is de waarheid). Dit gebeurt vijf maal totdat het lijk op de brandstapel is gelegd. Er is gelegenheid om alsnog afscheid te nemen van de overledene door het strooien van bloemen over het lichaam. Dit wordt vervolgens uit de kist gehaald en op de brandstapel gelegd. De kist wordt kapot geslagen en ook op de brandstapel gelegd. De oudste zoon zit met de pandit voor een korte ceremonie, waarna hij vijf maal om het lijk heen loopt en de brandstapel aansteekt.

De aanwezigen trekken zich terug in een open tent waar gewoonlijk nog een preek van de pandit volgt.

Ofschoon de hindoe gelooft dat de dood slechts een overgang betekent van de ziel van het ene lichaam naar het andere, barst de naaste familie in geweeklaag los, waarbij vooral de vrouwen de deugden van de overledene bezingen. De naaste familie blijft tot het lijk nagenoeg helemaal door het vuur verteerd is. De volgende morgen komt men terug om de as te verzamelen om deze in de zee of in de rivier te strooien. Zo kunnen de overblijfselen van het lichaam, evenals de geest, wederom deelnemen aan de kringloop van de natuur.

Cultuur in verandering

De eens spreekwoordelijke zuinigheid van de welgestelde Hindostanen is nagenoeg verdwenen. Zij vieren ook uitbundig feest, laten fraaie woningen bouwen, reizen graag, kopen kostbare sieraden voor hun vrouw en rijden indien mogelijk in een mooie auto. Zij zijn niet meer uitsluitend afhankelijk van de landbouw. Velen zijn handelaren, intellectuelen en ambachtslieden. Zijn gezichtspunt heeft hij verbreed door scholing. Dat heeft hem de gelegenheid verschaft zich andermaal als ondernemer, intellectueel of politicus te bewijzen.

In zijn gezin is de Hindostaan echter traditioneel gebleven. Weliswaar vermindert het aantal families met restanten van het 'joint-family'- systeem, waarbij gehuwde zoons soms bij hun ouders inwonen en waar het gezag van de vader of grootvader geldt, maar het fenomeen samenwonen van jonge ongehuwden is nauwelijks denkbaar. Het concubinaat van andere bevolkingsgroepen heeft in feite weinig invloed gehad op de levenswijze van de Hindostanen. Het huwelijk wordt door veel jonge mensen juist als het ideaal gezien. Dit ideaal wordt gevoed door de talloze Indiase films die in vele videotheken te huur worden aangeboden of thans, in mindere mate, in de bioscopen te zien zijn. Haast iedere Hindostaan die het zich maar enigszins kan permitteren beschikt over een videorecorder. Met de films worden taal- en cultuurgebondenheid van de hindoes en moslims versterkt. Als in het verhaal een jongen en een meisje elkaar ontmoeten, zullen ze in het overgrote deel van de films op het einde nog lang en gelukkig met elkaar leven, waardoor veel jongeren een rooskleurig beeld van het huwelijk wordt gegeven.

De filmmuziek is erg populair en het imiteren van Indiase zangers is dan ook een continu proces. Soms bestaan er drie nagezongen versies van hetzelfde filmlied. Indiase artiesten worden groots verwelkomd bij shows, die vaak uitverkocht zijn. Het Indian Cultural Centre van de Indiase ambassade verzorgt lessen in klassieke muziek en dans, die druk bezocht worden. Dit centrum organiseert enkele keren per jaar, soms met medewerking van anderen, shows die druk bezocht worden. Zoals eerder gezegd bestaan er veel orkesten die zowel Hindostaanse als westerse muziek spelen. Er worden ook door Hindostaanse verenigingen feesten gegeven, zoals ter gelegenheid van Phagwa, waarbij gedanst wordt, maar voor de meisjes is er dan meestal minstens een persoon die haar in de gaten houdt. Het aantal meisjes dat dit soort feestjes bezoekt is relatief gering. Bovendien kennen de districten, waar het dansen van een meisje met een jongen in het openbaar nog als iets ongewenst wordt gezien, dit soort openbare feesten niet.

Hoewel er nog steeds in Hindi lessen worden gegeven op de Hindi-scholen waarvan de diploma's thans erkend worden door het ministerie van Onderwijs, is het enthousiasme voor het volgen van deze lessen de laatste jaren ietwat gedaald. Aan de andere kant kan men steeds meer Hindi-programma's beluisteren op de particuliere radiostations. Bij het Hindi-onderwijs ziet men wederom de neiging van Hindostanen om conflicten zoveel mogelijk uit de weg te gaan. In plaats van zich te beijveren om ruimte voor de taal in het curriculum op school te verwerven, doet zich wederom het verschijnsel voor zoals bij radio en tv: in plaats van te vechten voor een kamer in hun huis, bouwt men een hokje ernaast.

Krish Bajnath

Traditie en vernieuwing

Suriname is het enige land in het Caribische gebied waar Javanen wonen. Met 80.000 mensen vormen ze na de creolen en de Hindostanen de derde bevolkingsgroep van Suriname. Tot nu toe is hun rol in de Surinaamse samenleving bescheiden geweest. Niet zozeer vanwege de bijna spreekwoordelijke Javaanse bescheidenheid, maar omdat zij in allerlei opzichten - economisch, sociaal, politiek - een achterstand hebben: een gevolg van hun geschiedenis, individueel en als groep, vanaf hun aankomst in Suriname tot nu toe. In dezen, en zoals we straks zullen zien ook in allerlei andere opzichten, is het heden niet los te maken van het verleden.

Het Javaanse element in de totale Surinaamse samenleving mag bescheiden zijn, toch is het nadrukkelijk wel aanwezig. Elke eerste kennismaking met Suriname van buiten af begint op de luchthaven Zanderij, enkele jaren geleden omgedoopt tot Johan Adolf Pengel luchthaven. Wie vandaar met de auto naar Paramaribo rijdt, een afstand van ruim vijftig kilometer, ziet de eerste tientallen kilometers links en rechts van de weg vestigingen van bosnegers en indianen met woningen die duidelijk herkenbaar zijn aan hun aparte bouwstijl. Javanen zal men in dit gebied, dat nog tot het Surinaamse binnenland behoort, niet tegenkomen. Dat wordt anders zodra men Lelydorp nadert, de eerste grote plaats na ruim dertig kilometer, want hier wonen vele Javanen.

Misschien is er van de grote weg af niet veel van te zien, maar zodra men zoals men in Suriname zegt ‘naar binnen gaat’, dat wil zeggen een van de zijwegen inrijdt, moet men wel zeer door de hitte bevangen zijn om niet op te merken dat hier Javanen wonen. Niet dat de mensen in Javaanse klederdracht rondlopen of dat de gamelan overal weerklinkt.

Waaraan kan men hen dan wel herkennen?

In de eerste plaats natuurlijk aan hun uiterlijk: klein, donker sluik haar. Dan aan hun woonerven, die over het algemeen schoon gehouden worden, dat wil zeggen met veel zand, hier en daar enkele vruchtbomen en bloemen in potten. Hun huizen zijn eenvoudig en meestal goed onderhouden. Het geheel doet voor een

Links: **Besneden jongetje in Koewarasan, gekleed in traditioneel Javaanse dracht met een peci, het hoofddeksel van moslims**.

Nederlander nog het meeste denken aan een complex volkstuintjes en wekt meer associaties met ontspanning en gezond leven dan met het leven van alledag. Natuurlijk is er meer waaraan men Javanen kan herkennen maar hiervoor zal men toch moeten stoppen, uitstappen en met deze of gene een praatje moeten aanknopen. Als vreemdeling zal men te woord worden gestaan in het Nederlands want dat is de taal die op school wordt geleerd. Zij die het Nederlands niet beheersen, en dat zijn vooral de ouderen die nooit op school zijn geweest, zullen hun toevlucht nemen tot het Sranantongo of de hulp van een ander inroepen. Onder elkaar hebben zij die problemen niet, want dan spreken zij Javaans, of zoals men tegenwoordig wel zegt ‘Surinaams Javaans’. Die taal is een ander belangrijk kenmerk van de Javanen, voor hen zelf is het zelfs het belangrijkste kenmerk: wie deze taal niet beheerst, mag zich eigenlijk geen Javaan noemen!

Dorp bij de stad

Wie bij Javanen op bezoek gaat zal met nog een ander aspect van het Javaanse leven kennismaken: de Javaanse keuken. Want de gastvrijheid gebiedt dat

Onder: **Javaanse houtsnijder en maker van wayangpoppen. Deze worden naar Indonesisch model gesneden maar krijgen een Surinaams-Javaanse uitwerking**.

Vrouwen bereiden voedsel voor een groot feest ter gelegenheid van een besnijdenis en een huwelijk.

gasten eten aangeboden krijgen, ongeacht het tijdstip van de dag. Rondrijdend door een Javaanse buurt zit dat er helaas niet in, maar niet getreurd want in het centrum van Lelydorp ligt een heel complex van typisch Javaanse eethuisjes, warungs genoemd, waar men zich te goed kan doen aan heerlijkheden als saoto, bami, petjil en télo. Tot aan Paramaribo is het de laatste gelegenheid om Javaans te eten, want na Lelydorp zijn het voornamelijk de Hindostanen en, dichtbij de stad, de creolen die het gebied aan weerskanten van de weg bewonen.

Eenmaal in de stad aangekomen is het veel minder gemakkelijk om de diverse etnische groepen te lokaliseren, en dat komt omdat ze meer door elkaar dan bij elkaar wonen. Toch zijn er wijken te noemen waar één groep duidelijk domineert. Bij de Javanen is dat bijvoorbeeld de omgeving van de Gonggrijpstraat en Tourtonnelaan, iets ten noorden van de fameuze Gravenstraat waar belangrijke regeringsgebouwen te vinden zijn. En dan is er Blauwgrond, eigenlijk een dorp iets benoorden de stad, maar sinds de enorme stadsuitbreidingen in de jaren zestig en zeventig geworden tot een buitenwijk van Paramaribo.

Blauwgrond wordt overwegend door Javanen bewoond en heeft ondanks de nabijheid van de stad de sfeer van een Javaans dorp kunnen behouden. Van beide elementen, de nabijheid van de stad en het dorpse Javaanse karakter, hebben de bewoners slim gebruikt gemaakt door voor hun huizen warungs op te zetten. Vooral in de weekenden is het een geliefd doel voor een uitstapje voor de mensen uit de stad; het is er dan een drukte van belang.

Afgezien van in Blauwgrond en enkele andere wijken wonen er niet veel Javanen in Paramaribo. De overgrote meerderheid woont buiten de stad, in het district zoals men in Suriname zegt. Commewijne ten oosten van Paramaribo is zo'n typisch ‘Javanen-district’, en ook ten westen van Paramaribo in het district Saramacca wonen veel Javanen. Verder in Nickerie en Wageningen in het westen van het land en Moengo in het oosten. Soms zijn de Javaanse woonplaatsen te herkennen aan de typisch Javaanse

namen als Tamanredjo, Kampong Baroe, Sidoredjo en Koewarasan, maar soms ook niet zoals bij Lelydorp, Domburg en Meerzorg. Terwijl de stads-Javanen werkzaam zijn in een groot aantal beroepen, zijn de Javanen in de districten meer in één sector werkzaam, zoals in Moengo in de bauxiet, in Nickerie in de rijstverbouw, in Commewijne, Saramacca en rond Lelydorp in de landbouw. In het laatste geval is er wel verschil in wat men verbouwt: in Saramacca veel pinda, rond Bakki in het district Commewijne oerdi (een peulgewas) en rijst, bij Lelydorp cassave, kouseband (een soort boon) en bladgroenten. Behalve de gesteldheid van de grond speelt ook de afstand tot de markt, dat wil zeggen Paramaribo, een rol in wat men verbouwt.

De landbouw heeft heel lang een zeer belangrijke rol gespeeld in het leven van de Javanen. Vaak was het hun enige bron van inkomen. Sinds de Tweede Wereldoorlog is de betekenis van die landbouw geleidelijk afgenomen en nu is de situatie zelfs zo dat je kunt zeggen dat het zogeheten 'planten' voor de meeste Javanen meer een bijverdienste is: hun vaste inkomen verkrijgen zij in loondienst bij de overheid of bij particulieren. Op een andere, nog ingrijpender wijze hebben de Javanen in het verleden met de landbouw te maken gehad: het is vanwege de landbouw dat ze in Suriname terecht zijn gekomen.

Tanah sabrang

Eind vorige eeuw bestond er in de plantagelandbouw een groot tekort aan arbeidskrachten. De creolen wilden na de afschaffing van de slavernij niet meer op de plantages werken en waren en masse naar de stad getrokken. De Hindostanen die met hulp van de Engelse regering in India geronseld werden namen hun plaats in, maar door allerlei oorzaken stagneerde die aanvoer in de jaren tachtig en kwam ten slotte helemaal stil te liggen. Besloten werd om Javanen uit Indonesië, toen nog Nederlandsch Oost-Indië, te halen en zo gebeurde nu: van 1890 tot 1939 werden ruim 32.000 Javanen naar Suriname overgebracht en op de plantages te werk gesteld. Na vijf jaar als contractarbeider gediend te hebben mochten zij kosteloos terug naar Java. Zo was het officieel althans, want in werkelijkheid werden zij op alle mogelijke manieren verleid om bij te tekenen en van terugkeer af te zien. Dat bespaarde de plantages immers wervings- en vervoerskosten en bovendien hadden ze meer aan een ervaren arbeider dan aan een nieuweling.

Die plantages waren geconcentreerd in de districten Commewijne, Saramacca en Nickerie en dat is ook de reden dat men daar tot op de dag van vandaag de grote concentraties van Javanen vindt. Want het grootste deel van hen heeft inderdaad na vijf jaar bijgetekend of heeft zich vervolgens zodra die gelegenheid zich voordeed als kleine boer op of nabij de plantages gevestigd.

De contracttijd is voor de Javanen bijna traumatisch geweest. Het begon al slecht: velen waren tegen hun wil of in ieder geval buiten hun wil geronseld. Wisten zij veel wat Suriname, door de ronselaars slechts aangeduid als 'tanah sabrang' (land aan de overzijde) inhield? Bij aankomst wisten zij dat in elk geval wel: lage lonen, slechte behandeling, een geïsoleerd bestaan, een leven beheerst door werken, dobbelen en drinken. Werk weigeren was bij wet verboden, iemand die dat deed belandde in de gevangenis. Men noemt dit systeem van contractarbeid daarom wel een verkapte

vorm van slavernij. In de ervaring van de betrokkenen was het dat ook - nog steeds kan men ex-contractanten over die periode sprekend horen zeggen: ‘kojo slafting’ - het was als in de slaventijd. Heimwee naar Java beheerste dan ook hun leven, heimwee dat maakte dat zij hun verblijf in Suriname slechts als tijdelijk konden zien. Politici die hen een boot in het vooruitzicht stelden waarmee zij gratis naar Java terug zouden worden gebracht konden dan ook op een ruime aanhang rekenen. Meermalen is het gebeurd dat mensen hun have en goed reeds verkocht hadden in afwachting van een boot die nooit kwam.

Na de Tweede Wereldoorlog was dat heimwee niet zo vanzelfsprekend meer en werd zelfs een strijdpunt tussen de politieke partijen die in die tijd ontstonden. Steeds meer Javanen gingen inzien dat die terugkeer

een fictie was en dat men maar beter kon proberen een bestaan in Suriname op te bouwen. Zij die in Suriname geboren waren konden zich toch al niet zo in dit nostalgische verlangen naar Java vinden want voor hen was er maar één realiteit: Suriname, en ook al voelden zij zich geen echte Surinamer, Indonesiër waren zij evenmin. Bovendien bood Suriname steeds meer mogelijkheden voor vooruitgang. Daarvoor was het wel nodig om de plantages te verlaten en dat deed men dan ook, vooral naar de bauxietcentra en naar de stad.

Hadden de Javanen tot dan toe erg geïsoleerd op en rond de plantages geleefd, door deze trek naar de grote bevolkingscentra kwamen ze in nauw contact met de andere bevolkingsgroepen en begon hun integratie in de Surinaamse samenleving - een proces dat in feite nog steeds doorgaat. De Javaan is daardoor veranderd, in zijn taal, in zijn cultuur, in zijn manier van doen. De Javaan van nu is een ander mens dan toen hij honderd jaar geleden voor het eerst voet aan wal zette op de rede van Paramaribo. Maar tegelijk is veel hetzelfde gebleven en heeft hij zijn identiteit als Javaan weten te behouden, zowel uiterlijk in eetgewoontes, de verschillende ceremoniën en rituelen rond geboorte, huwelijk en sterven, als innerlijk in normen en waarden, religie en levensbeschouwing.

Oost- en westbidders

Javanen zijn bijna per definitie moslim. Moslim te zijn was zo vanzelfsprekend dat wie overging tot het christendom niet meer als Javaan werd beschouwd. Geen wonder dan ook dat de pogingen om hen te bekeren zo weinig succes hebben gehad. Dat toch een kleine minderheid het christendom aanhangt is vooral te danken aan de christelijke scholen en internaten waar Javaanse jongeren uit de districten terecht kwamen.

Ook al zijn bijna alle Javanen dus moslim, de wijze waarop de godsdienst beleden wordt verschilt nogal. Er zijn mensen die zich zo zuiver en strikt mogelijk aan de voorschriften van de islam houden. Dit houdt onder andere in vijf keer per dag bidden en één keer per jaar een maand vasten (Ramadan). Maar er zijn ook mensen die de islam in naam belijden maar in feite opvattingen en gebruiken hebben die van hindoeïstische oorsprong zijn en dateren uit de tijd dat Java nog niet tot de islam overgegaan was. Zij geloven dat de mens in zijn leven niet alleen de zegen van God maar ook de zegen van de voorouders nodig heeft en verrichten op gezette tijden rituelen om die zegen af te smeken, zoals het bezoeken van het graf van de voorouders, het brengen van offers aan de geesten van de voorouders en het houden van offermaaltijden, de zogenaamde slametans.

In de Javaanse islamitische gemeenschap zijn rond deze uitersten twee stromingen ontstaan, waarvan de één zo zuiver mogelijk de islam belijdt en offers, slametans en dergelijke afwijst omdat ze niet-islamitisch zijn, terwijl de andere islamitische en hindoeïstische elementen probeert te combineren. Mensen die tot de eerste stroming behoren worden in Suriname oostbidders genoemd (in het Javaans ‘wong madep ngétan’), de anderen westbidders (‘wong madep ngulon’). Deze benamingen houden verband met de gebedsrichting. Zoals bekend moet een moslim zich bij het gebed met het gezicht naar Mekka richten. In Indonesië is dat naar het westen, in Suriname

naar het oosten. De contractanten hadden dus na aankomst in Suriname hun gebedsrichting moeten wijzigen maar dat gebeurde niet. In de jaren dertig kwamen er steeds meer mensen die dit onjuist vonden en zo onstonden er allengs twee groepen die lijnrecht tegenover elkaar kwamen te staan: de westbidders en de oostbidders. Het conflict spitste zich toe op de gebedsrichting maar in feite ging het om meer, met name om de vraag of voorouderverering, het brengen van offers, het houden van slametans en dergelijke wel of niet verenigbaar waren met de leer van de islam. De westbidders vonden van wel, de oostbidders van niet. In vele Javaanse gemeenschappen zijn door dit conflict twee islamitische gemeenten ontstaan en ziet men in één dorp vaak twee moskeeën: één met de gebedsnis aan de oostkant, één met de nis aan de westkant.

Inmiddels zijn de verhoudingen tussen beide stromingen aanmerkelijk verbeterd. Er is sprake van een toe-

nemend respect voor en begrip van elkaars standpunten. Het moslim-zijn wordt nu meer dan eerst als gemeenschappelijke basis beschouwd. Deze verbeterde verstandhouding vloeit voort uit de opleving waarvan, evenals elders op de wereld, ook bij de Javanen sprake is. Door deze ontwikkeling krijgen de oostbidders ook steeds meer aanhang.

Min of meer als reactie hierop heeft zich een derde groep afgetekend; een bundeling van niet-moslim groepen die de zogenaamde Javaanse godsdienst aanhangen. Deze 'Agama Jawa' hadden zich voorheen gericht op de westbidders, waarmee men immers veel gemeen had. Maar met de opleving van de islam zijn deze Javanisten apart komen te staan met de vormen van hindoeïsme en boeddhisme die zij belijden.

De Agama Jawa proberen te leven volgens de Javaanse adat. Als godsdienstige taal gebruikt men niet het Arabisch maar het Javaans; in de godsdienstlessen neemt het onderwijs in de Javaanse taal (en in het Javaanse schrift) dan ook een voorname plaats in. Door hun streven naar behoud van de Javaanse taal en cultuur vormt deze groep een niet onbelangrijk tegenwicht tegen alle krachten, zowel van de kant van de orthodoxe islam als van de kant van de westerse cultuur, die het voortbestaan ervan bedreigen.

Rukun

Hoeveel verschillen in geloof, geloofsbeleving en geloofsuiting men onder Javanen ook aantreft, bepaalde normen en waarden zijn gemeenschappelijk. Een van die centrale waarden is 'rukun', wat men kan vertalen met harmonie of saamhorigheid. Die harmonie dient niet alleen tussen mensen onderling te bestaan maar ook tussen de mensenwereld en de wereld van goden en geesten. Het belang van deze waarde blijkt in het leven van alledag onder meer uit het streven naar goede betrekkingen met anderen, door bescheidenheid, voorkomendheid, beleefdheid, vormelijkheid ook, en het zoveel mogelijk vermijden van openlijke conflicten. En het komt, bij de niet-orthodoxe moslims althans, tot uiting in allerlei ceremoniën en rituelen die erop gericht zijn om de relaties met de goden- en geestenwereld goed te houden. Dit gebeurt met name door het brengen van offers en door het houden van rituele offermaaltijden ofwel slametans.

Een slametan wordt meestal tegen het einde van de middag gehouden. Mannen komen dan ten huize van iemand bij elkaar, gaan in een kring op een mat of, zoals men tegenwoordig steeds vaker ziet, rond een tafel zitten. Een groot aantal gerechten wordt in het midden geplaatst, waaronder rijst, alle mogelijke bijgerechten, kip (geroosterde en gekookte), bananen, verschillende soorten pap en rijstkoeken. Al deze etenswaren, die van tevoren door vrouwen zijn klaargemaakt, hebben een aparte rituele betekenis - ze zijn er dus niet voor het lekker.

De leiding van de slametan is in handen van een religieuze voorganger, 'kaum' geheten. Hij begint de eigenlijke ceremonie met het branden van wierook, daarmee contact leggend met de bewoners van de onzichtbare wereld. Vervolgens geeft hij in zeer formeel Javaans uitleg over het doel van de slametan en de betekenis van de diverse gerechten. De deelnemers onderstrepen zijn woorden door telkens bij elke adempauze een eenstemmig 'inggih' ('ja') aan te heffen. Na dit onderdeel volgt een

islamitisch gebed, in het Arabisch, waarbij de mannen hun hoofd gebogen houden en de handen met de handpalmen omhoog op hun knieën of op tafel laten rusten, daarmee symbolisch Gods zegen ontvangend. Als het gebed is afgelopen strijken ze hun handen over hun gezicht en dan is het moment aangebroken dat de gerechten onder de deelnemers worden verdeeld. Iedereen eet er iets van, verpakt het overgeblevene in bladeren of folie, bindt het in een doek of stopt het in een plastic tas en gaat vervolgens naar huis om dit gezegende en daardoor zegenrijke voedsel samen met de huisgenoten op te eten.

Slametans worden vooral gehouden op momenten die in het leven van de mens een belangrijke overgang markeren: geboorte, besnijdenis, huwelijk, zwangerschap, overlijden. Het zijn momenten waar-

op de harmonieuze relatie met de onzichtbare wereld het meest bedreigd wordt en de zegen van de bewoners van die wereld het hardst nodig is. De slametans die bij deze gelegenheden plaatsvinden verlopen alle min of meer op dezelfde wijze als hiervoor beschreven, alleen is er verschil in de keuze van de bijgerechten, die immers veelal een symbolische betekenis hebben en ofwel naar bepaalde aspecten van het leven verwijzen ofwel een didactische lading hebben.

De levensfasen

Symboliek speelt ook een belangrijke rol bij de ceremoniën en rituelen die, naast de slametan, de cruciale momenten in het leven van een mens begeleiden. Bij de geboorte slaat de vader drie keer op het bed, waardoor de baby aan het schrikken gemaakt wordt. Het is een soort verwelkoming: de baby heeft de stilte van de moederschoot verlaten en treedt binnen in deze drukke, luidruchtige wereld. Bij moslims spreekt de vader zachtjes de oproep tot het gebed uit bij het rechteroor van de baby, waarna hij in het linkeroor het begin van een gebed fluistert. De placenta wordt na de geboorte met veel zorg behandeld. De vader wast deze schoon, wikkelt haar in wit katoen, legt haar op een porseleinen bord en begraaft dit bij de ingang van het huis: links als het een meisje is, rechts bij een jongen. Daarna wordt op die plek een offer gelegd, bestaande uit een bakje van bananebladeren met daarin een rauw ei, een naald met naaigaren, ongekookte rijst, kruiden, allerlei wortelsoorten en munten. De eerste vijf dagen (vroeger vijfendertig) wordt op dit grafje dag en nacht een petroleumlampje brandende gehouden.

Als de baby vijf dagen oud is en de navelstomp is afgevallen wordt het hoofdhaar geschoren. Is het laatste nog niet gebeurd dan gebeurt dit na vijfendertig dagen. Bij de meisjes worden dan tevens de oorgaatjes aangebracht en vindt de besnijdenis plaats. Dit is een puur symbolisch ritueel, waarbij geen lichamelijk letsel wordt toegebracht. Na ongeveer acht maanden wordt er een ceremonie gehouden, ‘medun lemah’ geheten ofwel het betreden van de

Boven: **Een gebedsdienst tijdens Id Ul Azha, het offerfeest, gehouden op het Onafhankelijkheidsplein**.

Midden: **Een Javaanse begrafenis in een gemeenschap van westbidders**.

grond, waarbij de peuter langs een trap van suikerriet naar de grond wordt geleid. Daarna laat men het kind iets pakken van de voorwerpen die op een mat zijn uitgestald; volgens het traditionele geloof kan op grond van de greep die de peuter doet zijn of haar toekomst worden voorspeld.

Bij de besnijdenis van een jongen, die meestal tussen zijn achtste en twaalfde jaar plaatsvindt, wordt een stukje van de voorhuid afgesneden. Vroeger gebeurde dit door een besnijder (‘tyalak’), tegenwoordig gaat men ervoor naar de dokter. De besnijdenis van een jongen wordt, anders dan die van een meisje, meestal uitgebreid gevierd. Het is voor de jongen in twee opzichten een beslissend moment in zijn leven: hij wordt volwaardig lid van de islamitische gemeenschap en tegelijk treedt hij toe tot de wereld der volwassenen.

Het huwelijk is de volgende verstrekkende stap in het leven, een stap die natuurlijk niet zonder het nodige ritueel gezet kan worden. De huwelijksvoltrekking valt in twee delen uiteen: een religieus gedeelte

Rechts: **Huwelijksfeest in Koewarasan**.

(‘ningkah’) en een traditioneel Javaans gedeelte (‘nemokké’). Het religieuze gedeelte staat onder leiding van een huwelijksbeambte (‘pengulu’) en vindt over het algemeen in de moskee plaats. Het traditionele gedeelte daarentegen staat onder leiding van een vrouwelijke deskundige (‘dukun manten’) die het bruidspaar opmaakt, het huwelijk inzegent en zorg draagt voor het goede verloop van de huwelijksceremonie. Deze ceremonie is rijk aan symboliek. Zo wordt bij de ingang tot het erf een rijk versierde poort aangebracht waarbij elk onderdeel van de versiering een eigen betekenis heeft. Bij de voltrekking van het huwelijk staat het bruidspaar op een nagebootste eg, er is een symbolische bruidsschat, er wordt een ei stukgegooid, de vrouw wast de voeten van de man, en zo gebeuren er meer dingen met symbolische betekenis. Wat ook niet mag ontbreken is de ‘kembar mayang’, twee identieke bruidsboeketten versierd met figuren die vervaardigd zijn uit kokosblad, allemaal met een eigen symbolische betekenis.

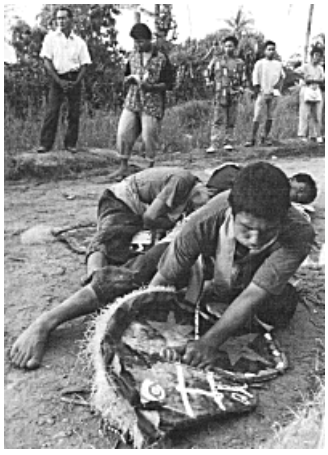
Feest

Bij belangrijke gebeurtenissen als besnijdenissen, huwelijken en, onder invloed van de westerse cultuur, ook verjaardagen, hoort behalve de slametan en het nodige ceremonieel vanzelfsprekend ook een feest. De genodigden nemen plaats aan lange tafels, onder een afdak dat voor de gelegenheid aan het huis is aangebouwd. Iedere gast krijgt na het cadeau of een geldbedrag overhandigd te hebben, eten en drinken voorgezet. Wat er verder gebeurt is afhankelijk van de voorkeur en draagkracht van de gastheer. Heeft hij niet zo veel geld te besteden dan zorgt hij ervoor dat er gedanst kan worden op muziek van de plaat of dat men video kan kijken. Een andere, kostbaarder mogelijkheid is een bandje huren. Sommige mensen vinden deze vormen van westers vermaak niet passend en proberen een meer traditioneel Javaanse invulling aan de avond te geven. Dit kan bijvoorbeeld door een wayang-vertoning, een ludrug-voorstelling, een jaran képang opvoering of een terbangan.

Optreden van een jaran képang-gezelschap ter ere van een huwelijk. Na de gestileerde openingsdans raken de dansers een voor een in trance.

De wayang, het schimmenspel van platte poppen op een scherm geprojecteerd, is steeds minder populair aan het worden. Een belangrijke oorzaak is dat de taal die de poppenspeler (‘dalang’) hanteert sterk verschilt van de dagelijkse omgangstaal en daardoor voor de meeste mensen moeilijk te begrijpen is. Een andere factor is dat de verhalen niet zo aanspreken - ze staan te ver af van de Surinaamse realiteit.

De ludrug, een soort volkstoneel, oorspronkelijk afkomstig van Oost-Java, staat dichter bij de mensen en is dan ook veel populairder. Er wordt gewoon Javaans in gesproken en de verhalen zijn geënt op de Surinaamse situatie. Net als bij de wayang duurt de voorstelling van tien uur 's avonds tot zes uur 's morgens, maar men hoeft zich niet te vervelen want er wordt op het toneel gedanst en gezongen, er is volop actie en tegen middernacht treden altijd twee clowns op, tot groot plezier van de bezoekers.

Een andere, even populaire vorm van vermaak is de jaran képang, waarbij jonge mannen dansen op platte stokpaarden van gevlochten bamboe of leer.

Aanvankelijk voeren de dansers min of meer vaste dansfiguren uit, waarbij ze zich gedragen als ruiters die hun paarden mennen. Maar dan raken ze als bij toverslag in trance en gedragen zich als paarden: ze galopperen als een paard, springen wild in het rond, briesen, eten gras en drinken water als een paard. Na enige tijd worden ze een voor een door de leider (‘gambuh’) uit de trance gehaald en daarmee is de voorstelling afgelopen.

Er zijn ook voorstellingen waarbij de dansers zich tijdens de trance als apen, tijgers en slangen gedragen. Men spreekt dan niet meer van jaran képang maar van laisan. Sommige mensen vinden dit soort voorstellingen niet aanvaardbaar, deels omdat

zich daarbij vaak nogal onsmakelijke tonelen afspelen zoals het verorberen van een levende kip, deels omdat het voor het publiek niet zonder risico's is. Hoe dan ook, spectaculair is het wel.

Wie het wat rustiger aan wil doen nodigt een terbangan-groep uit, een soort koortje dat onder begeleiding van onder meer tamboerijnen en cimbalen allerlei liederen ten gehore brengt. Vroeger werden alleen

religieuze (islamitische) liederen gezongen; het ritme was steeds min of meer hetzelfde, het ging om de boodschap. Tegenwoordig is het islamitische karakter op de achtergrond geraakt en zijn zowel in de begeleiding als in het repertoire allerlei moderne ontwikkelingen hoorbaar. De islamitische achtergrond is alleen daarin nog zichtbaar dat om middernacht het optreden onderbroken wordt voor het reciteren van een stuk uit de koran.

Of het nu om wayang, ludrug, jaran képang of terbangan gaat, in alle gevallen zorgt de gamelan voor de muzikale begeleiding. De gamelan is niet één instrument maar een set van instrumenten. Het doorsnee gamelanorkest bestaat uit de volgende instrumenten: gender, saron, demung, kendang en de gong-partij bestaande uit gong, suwukan en kempul. Het zijn allemaal slaginstrumenten en ze zijn gestemd in de slèndro toonladder, die nogal van de westerse toonladder afwijkt. Overigens worden bovengenoemde opvoeringen niet alleen bij een geboorte, besnijdenis, huwelijk of verjaardag gegeven. Er zijn vele andere gelegenheden waarbij dit gebeurt zoals een fundraising, een nationale feestdag of een kermis.

Ook al vinden dergelijke opvoeringen plaats buiten de traditionele omgeving van het Javaanse huis, toch blijven ze nauw verbonden aan de viering van een heuglijk feit. Wie zo'n opvoering wil zien hoeft zich dus niet naar de schouwburg van Paramaribo te begeven. Maak op een vrijdag- of zaterdagavond een tochtje naar een Javaanse woongemeenschap en groot is de kans dat er iets te zien valt. De klanken van de gamelan wijzen de weg.

De Javaanse dans is buiten de Javaanse kring al even bekend als de wayang en de gamelan. Hierboven is reeds de dans genoemd als onderdeel bij een ludrug en een jaran képang. Daarnaast wordt de dans ook als aparte kunstvorm beoefend, waarbij naast de typisch Javaanse dansen vaak ook dansen van andere Indonesische volken zoals Balinezen en Soendanezen op het repertoire staan.

Vernieuwing en vermenging

Tegenwoordig zien we steeds meer hoe men bewust ook westerse invloeden in de dans verwerkt, waardoor er geheel nieuwe creaties ontstaan. Door het publiek wordt dit over het algemeen zeer gewaardeerd. Ook bij andere kunstvormen als de ludrug en de terbangan verlaat men steeds meer de traditionele vorm en worden westerse, Surinaamse en Caribische elementen op een creatieve manier verwerkt. En zo kan het gebeuren dat, om enkele extremen te noemen, bij een terbangan gospels ten gehore worden

Een drukke massage-praktijk gebaseerd op Javaanse principes in de wijk Clevia, Paramaribo.

gebracht, dat op de gamelan steelband-muziek wordt gespeeld en dat bij de ludrug reggae en rap hun intrede doen. Men kan het betreuren dat de traditioneel Javaanse elementen hierdoor op de achtergrond dreigen te raken, maar tegelijk moet men constateren dat deze ontwikkeling niet te stuiten is. Bovendien, wat is de toekomst van deze kunstvormen als men niet met z'n tijd meegaat? Waarschijnlijk zouden ze hetzelfde lot ondergaan als de wayang, die de traditionele vorm heeft behouden en daardoor de mensen niet meer aanspreekt.

Het is trouwens mede dankzij die aanpassing aan de veranderende smaak van het publiek dat verschillende Javaanse kunstvormen ook buiten de eigen Javaanse kring steeds populairder worden. Op muziekgebied geldt dit bijvoorbeeld voor de pop Jawa, een vorm van Javaanse popmuziek die onder invloed van de Indonesische popmuziek is ontstaan en ook bij niet-Javanen geliefd is. Wat als specifiek Javaanse muziekvorm is begonnen heeft nu een nationaal Surinaams karakter gekregen.

Er zijn vele andere Javaanse elementen die deel zijn gaan uitmaken van de algemene Surinaamse cultuur. Het meest in het oog springend is de bijdrage van de Javaanse keuken: welke Surinamer kent niet bami, nasi, télo (gebakken cassave), pitjil (soort gado-gado) of dawet (kokosdrank)? Daarnaast hebben de Javanen diverse planten, vruchten en kruiden geïntroduceerd die nu Surinaams gemeengoed zijn geworden.

Ook op het gebied van de mode is de Javaanse invloed merkbaar, denk maar aan de populariteit van batikkleding. Bij de jongeren is de nieuwste mode het dragen van een petji, een typisch Javaans hoofddeksel dat traditioneel alleen door moslims gedragen werd!

De traditioneel Javaanse geneeskunst waarin kruidendrankjes (djamu) en massage een belangrijke rol spelen vindt nationaal steeds meer erkenning. Ook niet-Javanen zoeken tegenwoordig hun heil bij de Javaanse traditionele genezers (‘dukun’) of laten zich behandelen door een Javaanse masseuse (‘dukun pidjet’). Op sportgebied zien we hoe de traditioneel Javaanse gevechtssport pentjak silat een nationale sport aan het worden is, die ook door mensen van andere etnische groepen beoefend wordt.

Ook in de moderne kunst zien we Javaanse invloeden. Bij kunstenaars van Javaanse komaf is dat vaak duidelijk merkbaar in de gekozen motieven, bijvoorbeeld afkomstig uit de Javaanse mythologie, of in de gebruikte technieken, zoals batik en houtsnijwerk.

Een goed voorbeeld hiervan is Soeki Irodikromo, een Javaanse kunstenaar en tegelijk ook een Surinaamse kunstenaar. Want het zal inmiddels duidelijk zijn dat de Javaan in Suriname in allerlei opzichten verschilt van de Javaan in Indonesië. Het bondigst kan men het zo uitdrukken: de Javaan in Indonesië is Indonesiër, de Javaan in Suriname is Surinamer.

Het Surinamerschap van de Javanen komt nog het meest tot uiting in de wijze waarop zij dagelijks participeren in de Surinaamse samenleving. In de politiek doen zij zich met name via de Javaanse politieke partijen gelden. Op sociaal terrein zijn ze actief in allerlei stichtingen en verenigingen. Opvallend daarbij is dat de vrouw, die volgens de Javaanse adat op de achtergrond dient te blijven, steeds meer naar voren treedt.

Als we de situatie van nu vergelijken met die van de contracttijd is er ongelooflijk veel veranderd. Toen waren bijna alle Javanen werkzaam op de plantages, nu nog slechts enkele. Javanen zijn nu te vinden in alle maatschappelijke functies en op alle niveau's. Als vissers in Nickerie, Boskamp en andere plaatsen, als landbouwers in

Nickerie, Para en Commewijne. Bij alle mogelijke bedrijven en in allerlei ambachten en beroepen als artsen, docenten, ingenieurs, ondernemers, ambtenaren, onderwijzers enzovoort enzovoort. Kortom de Surinaamse Javanen zijn, na een lange en moeizame weg, volledig geïntegreerd in de Surinaamse samenleving en leveren daaraan een bescheiden doch niet onbelangrijke eigen bijdrage.

Johan J. Sarmo en Hein D. Vruggink

Contacten tussen stad en district

1 juli 1992. In het gebouw van de Sociale Culturele Vereniging Wie na Wie (Ons bij Ons) in Frimangron (Vrijmansgrond), een wijk aan de zuidkant van Paramaribo, wordt 1 juli gevierd. De aanwezige creoolse vrouwen zijn gekleed in hun koto en anisa. Er wordt getrakteerd op brafu (soep) uit de traditionele creoolse keuken, die wordt opgediend in een kalebas. De ceremoniemeester, tevens voorzitter van Afro-Sranan, doet onder meer een dringend beroep op de creoolse president van Suriname om de 1 juli-dag te hernoemen tot Keti-kotidag (keti-koti = de ketenen verbreken). De Keti-kotidag is in 1960 door de toenmalige regering uitgeroepen tot ‘dag der vrijheden’ om zodoende een algemene interpretatie aan de eerste juli te geven en de totale bevolking te laten deelnemen. Het laatste is maar deels gelukt want de 1 juli-viering in Wie na Wie 1992 was een stadscreoolse aangelegenheid.

Sinds de zestiende eeuw hebben Europese kolonisten slaven uit Afrika aangevoerd om plantagelandbouw uit te oefenen. De kinderen die in de kolonie werden geboren werden creolen genoemd, ter onderscheiding van de slaven die direct uit Afrika kwamen en die cynisch ‘zoutwaternegers’ werden genoemd. Een aanzienlijk deel van deze groep slaagde erin naar de bossen te vluchten en wist daar zelfstandige vrije gemeenschappen te stichten: de Marrons of bosnegers. Het woord creool is via het Franse ‘créole’ afgeleid van het Portugese ‘crioulo’. Het stamwoord is hierbij criar, wat ‘opvoeden’, ‘in huis geboren’ of ‘eigen kweek’ betekent.

Tussen 1600 en 1808, het jaar waarin de slavenhandel werd verboden, zijn ongeveer 350.000 slaven uit Afrika aangevoerd. Toen op 1 juli 1863 de emancipatie werd afgekondigd verkregen ongeveer 33.621 slaven de vrijheid. Deze gebeurtenis is sindsdien elk jaar door de creolen herdacht. In de loop der tijd heeft deze groep zich deels vermengd met andere etnische groepen. Ook deze nakomelingen worden nu creolen genoemd.

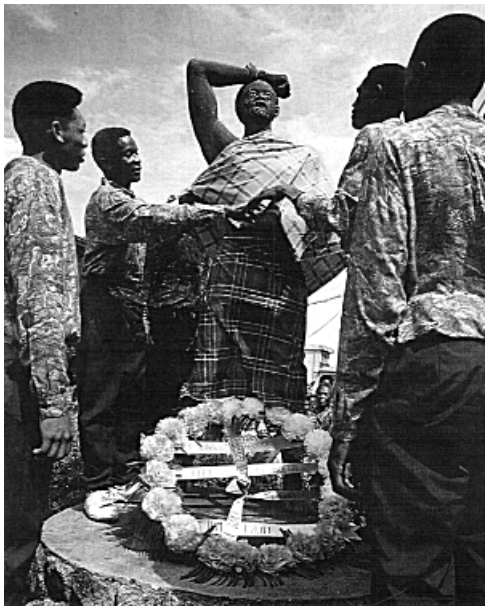
In de stad

Al in de tijd van de slavernij leefde een behoorlijk aantal slaven in Paramaribo als huisbediende, als ambachtsman of anderszins.

Na de afschaffing van de slavernij in 1863 trok een groot deel van de creoolse groep van de plantages naar de stad op zoek naar werk. Onder andere door tegenslagen in de kleinschalige landbouw kwam in de jaren daarna de urbanisatie verder op gang.

Nog steeds oefent Paramaribo een grote aantrekkingskracht uit op plattelandsgebieden met een overwegend creoolse bevolking, zoals de districten Para en Coronie. Ondanks de gerichtheid op Paramaribo is er steeds een band gebleven met het platteland (boiti). Veel stadscreolen bezitten een stuk grond met een huisje buiten de stad. Vaak is dat een deel van een onverdeelde familieboedel, een verkregen erfpacht of een huurperceel, waarop gelegenheidslandbouw wordt bedreven. Men gaat er naar toe voor vakantie (njan dre ten) of om aan familierituelen deel te nemen. Dit laatste gebeurt echter ook steeds vaker in de stad zelf. Na hun pensionering keren veel creolen terug naar het district.

Ook op een andere manier komt de verbondenheid van de stadscreool met het platteland (district) tot uiting. Al woont iemand in de stad, aan naam of wijze van spreken is te horen uit welk district hij komt. Het is typisch dat namen beginnend met de letter P families aangeven afkomstig uit het district Para waar een vrij grote concentratie creolen woont

Het begin van het Keti-kotifeest: leden van de populaire kawinaband Sabi Diri kleden het Kwakoebeeld aan, symbool van de afschaffing van de slavernij.

Boven: **Vriendinnen van de jarige met het typisch creoolse cadeau: een koperen bekken met vele mooi gebonden anisa's**

(Pengel, Pinas, Peroti bijvoorbeeld). Ook creolen uit Coronie herkent men aan de naam. Velen van hen staan in nauw contact met eventuele familieleden in het district. Dat gebeurt met moderne communicatiemiddelen als telefoon maar ook via buschauffeurs op de verschillende districtstrajecten. Dezen brengen als koerier dagelijks boodschappen over, mondeling of per brief of vracht. Zo blijft er contact bestaan tussen stad en district.

Wonen en werken

In de slaventijd moesten de slaven genoegen nemen met bescheiden eenkamerwoningen die op een rij achter het grote herenhuis van de meester of meesteres in Paramaribo waren gebouwd. Na de slavernij bleef men soms generaties lang nog in deze verkrotte huisjes wonen. Ouderen vestigden zich aan de rand van de stad in kleine huisjes (af takie = half dak) en hebben deze, als de financiën dat toelieten, steeds opnieuw verbouwd. In de jaren vijftig verhuisden veel

Rechts: **Geel is van oudsher de kleur van een friyari misi, een jarige, die vijftig wordt**.

creolen uit de verkrotte woningen van de binnenstad naar volkswoningen van diverse projecten. Deze woningen werden gebouwd door de overheid voor lagere inkomensgroepen. Tegenwoordig wonen ook andere bevolkingsgroepen in deze volksbuurten, zoals in Beekhuizen, Latour, Marowijneproject en Sophia's lust. Menige ‘volkswoning’ is verbouwd tot een grotere middenstandswoning.

De beter gesitueerde stadscreool kiest liever voor een eigendomsperceel op een der verkavelingsprojecten als Ma Retraite, Benie's parks of Cupido, bouwt een huis met balkon en legt een grasgazon aan.

Velen die oorspronkelijk in de kleinschalige landbouw werkzaam waren zochten rond de eeuwwisseling hun geluk in de goudwinning en het balatabedrijf. De goudperiode is even beroemd als berucht. Vele creolen hebben hoge inkomsten uit de goudindustrie kunnen verwerven die ze in bezittingen hebben kunnen omzetten. Anderen verloren hun kapitaal weer en vervielen tot armoede. In de balataindustrie (balata is rubber verkregen uit stollende bate van de bolletrieboom) waren de ontberingen voor de arbeider, de zogenaamde balata-bleeder, groot en de verdiensten erg wisselvallig. Door de afnemende vraag in de bedrijfstak viel ook deze werkgelegenheid als inkomstenbron voor de creool weg.

Anderen legden zich toe op het uitoefenen van ambachten als timmerman, schrijnwerker of smid, die tot na de Tweede Wereldoorlog een goed bestaan opleverden.

Nieuwe mogelijkheden leverden de bauxietbedrijven. Toen ook daar echter de ‘boom’ afgelopen was en ook de overheid ging bezuinigen op arbeidskrachten werden veel creoolse werknemers werkloos. Een deel vertrok naar de Nederlandse Antillen om er te werken in de olie-industrie.

Als stadsbewoner zijn de creolen voornamelijk in loondienst bij de overheid en bij kleine en enkele grote bedrijven. Er is een grote voorliefde voor hoge ambtenarenfuncties. Daarbij gaat het meer om de status dan om de economische voordelen die daaruit voortvloeien.

Een eigen taal

Het Sranantongo is ontstaan ten tijde van de slavernij als contacttaal tussen de slaven onderling, die uit verschillende delen van West-Afrika afkomstig waren, en tussen de slaven en de blanken. Het Sranantongo draagt in zich herkenbare Afrikaanse, Engelse en Portugese woorden. Daarnaast is er invloed van het Nederlands en andere in Suriname gesproken talen waaronder het later gekomen Hindi en Surinaams-Javaans. Het spreken van Sranantongo was eens verboden op school. Het onderwijs is ook nu nog geheel in het Nederlands.

De in de Surinaamse onderwijsgeschiedenis bekende inspecteur H.D. Benjamin (1850-1933) heeft een verbeten strijd gevoerd tegen het spreken van Sranantongo op scholen. Volledig succes heeft de strijd echter niet gehad, want het Sranantongo bleef bestaan en is tegenwoordig de communicatietaal bij uitstek, niet alleen tussen de creolen onderling, maar ook als contacttaal tussen de verschillende etnische groepen. Op elke openbare vergadering van betekenis wordt Sranantongo gesproken.

Opmerkelijk in het Sranantongo zijn de vele en kleurrijke odo's, de spreekwoorden en gezegden. Ze zijn in de loop der tijd onstaan als reactie op gebeurtenissen en omstandigheden en kenmerken zich door een diepe waarheid en wijsheid. De kunst van de odo's is ze zo te gebruiken dat degene voor wie de boodschap bestemd is, deze ook begrijpt: Tangi fu bung na kodja (letterlijk: dank voor het leveren van prestaties is een pak slaag: ondank is 's werelds loon). Dat niet de schreeuwers de harde werkers zijn wordt als volgt vertolkt: a no ba bari man broko pranasi. Het is een heel gangbaar gebruik om via de radio met odo's een boodschap door te geven. Er wordt daarbij populaire muziek aangevraagd en afgedraaid door de dienstdoende omroeper die dan ook de odo voorleest.

Koto en anisa

De traditionele kleding van creoolse vrouwen bij uitstek is de koto (rok) en de anisa (hoofddoek). De koto heeft zich in de loop der tijd tot verschillende kotostij-

len ontwikkeld, aangepast aan elke gelegenheid. Ze variëren van een heel eenvoudige koto voor de werkster tot de koto voor een ceremoniemeester (amelsami) of als huwelijksgarderobe (trowkoto). De rok bestaat naar gelang het doel en zover de financiën dat toelaten uit wel 23 el stof. Bij de koto hoort de anisa of hoofddoek die, op verschillende manieren gevouwen, de mogelijkheid geeft om een boodschap uit te spreken.

Het gekozen motief van de anisa en de bindwijze maken ook de stemming van de creoolse vrouw kenbaar. Is zij in de rouw dan is de hoofddoek wit en wordt strak om het hoofd gedaan met beide uiteinden achter het hoofd langs naar voren en voor het voorhoofd samengebonden. Bij een feestelijke gelegenheid kan gebruik worden gemaakt van de lontoe ede. Zijn er op de randen van de doek versieringen aangebracht dan heet het de prodo ede. De verschillende bindwijzen dragen allen een geheime taal in zich die varieert van ‘loop naar de pomp’ tot ‘wacht op mij op de hoek’. Werden in het verleden de koto en anisa geassocieerd met de volksklasse der creolen, vandaag de dag ligt het heel wat anders. Vaker komt het voor dat creolen uit de midden- en eliteklassen een koto-dansi organiseren.

Bigi Yari

De voorbereidingen van een goede creoolse verjaardag beginnen soms een jaar van te voren, vooral voor de ‘ronde getallen’, die bigi yari's, die groots gevierd behoren te worden.

Om deze uitbundigheid te bekostigen wordt een ‘hand’ in de kasmoni gereserveerd. Deze praktische manier van sparen is langer dan honderd jaar in gebruik onder met name creoolse (huis)vrouwen voor wie de drempel van een bankinstelling te hoog is en ook de te sparen bedragjes te laag. De kasmoni wordt aan een persoon toevertrouwd, de houder van de kas. Iedereen die hierin een hand heeft, legt maandelijks een bedrag in en men reserveert, afhankelijk van wat men over een bepaalde tijd nodig heeft, de zoveelste hand voor uitkering van de aldus gespaarde som.

Wat ook ruim van te voren wordt besteld is de muziek, een onmisbaar onderdeel van een verjaardagviering. Vooral de populaire bands worden reeds een jaar van te voren geboekt. De persoon in kwestie begint zich de avond voor de heuglijke dag reeds jarig te voelen; de owru yari (het oude jaar) aan de vooravond van de verjaardag hoort er ook bij en dan kan er al bezoek komen waarmee het oude jaar wordt afgesloten.

Van de owru yari kan afscheid worden genomen met een ‘switi watra’, een lekker geurend bad met bloemen en zoete essences om schoon het nieuwe jaar in te gaan. Menig feestvarken wordt rond zes uur in de ochtend onthaald op een aubade, een muziek- en zanghulde om de dag goed en feestelijk te beginnen. Vrienden en vriendinnen hebben dan gezorgd voor thee en broodjes, een verjaardagsontbijt waarin ook de muzikanten delen. Afhankelijk van de geloofsovertuiging van de jarige vindt er rond 10-11 uur 's ochtends een morgenzegen plaats, een dankdienst aan huis om goddelijke zegen af te smeken voor het nieuwe levensjaar en te danken dat men heeft mogen leven.

's Avonds is er feest. Dit vindt altijd plaats in een speciaal voor deze gelegenheid gebouwde tent op het erf. Er zijn klapstoelen gehuurd, een bar waarbij in halve vaten gevuld met stangen ijs de dranken koud worden gehouden, en een eetgedeelte waar porties feestelijke maaltijden, variërend van pom, rijst met bruine bonen en pindasoep worden opgeschept en rondgedeeld. Het eten vindt plaats in de pauze van het feest. Eerst is er muziek en dansen. De muziek wordt op aanvraag aangepast en verzorgd door een kawinaband met traditioneel slagwerk of een moderne kaseko-groep die met eigentijdse instrumenten ritmische muziek ten gehore brengt.

De eerste dans is een polonaise: familie en vrienden maken een rondgang en gaan met de jarige in hun midden de hele tent door. Zit de stemming er nog niet in als de afgesproken tijd voor de muzikanten er al op zit, geen nood: men haalt geld op voor nog een uurtje muziek en kan zo doordansen ‘tot bam’.

Letterlijk komt deze uitdrukking uit het Duits: bis am

Morgen, maar deze oorsprong kennen velen niet meer.

Net zo belangrijk als het vieren van de verjaardag is het verzorgen van een goede begrafenis. Het is traditie dat men zich al heel jong bij een begrafenisfonds aansluit. De verschillende geloofsgemeenschappen beschikken daartoe over een eigen organisatie. Zo bestaat er een hernhutter, luthers en roomskatholiek begrafenisfonds. In de laatste tien tot vijftien jaar zijn er ook particuliere begrafenisverzekeringsondernemingen opgericht. De teraardebestelling van de overledene gaat met veel ceremonieel gepaard.

De uitvaartdienst wordt geleid door een voorganger van de gemeente waarbij de overledene was aangesloten. Toepasselijke koraalmuziek en speciaal uitgekozen liederen wisselen de dienst af. Vervolgens gaat de stoet naar de begraafplaats, voorafgegaan door dragers met het stoffelijk overschot op de draagbaar. De stemming is niet somber, men praat volop en vaak bevinden zich in de stoet met anisa's zwaaiende familieleden en vrienden, vooral als de overledene een hoge leeftijd heeft bereikt. De uitvaartdienst is dan een vrolijke gebeurtenis. Heel toepasselijk wordt dan vaak de odo ‘pe dede de’ gehanteerd, vrij vertaald: ook bij droefenis kan gelachen worden.

Religie

Al in de negentiende eeuw werd het christendom onder de slaven verbreid. Met het oog op de afschaffing van de slavernij heeft de koloniale overheid een netwerk van zieleherders ondersteund opdat

Een herdenkingsdienst in de Grote Stadskerk op 1 juli, het Keti-kotifeest.

de slaaf bij het verkrijgen van zijn vrijheid niet opstandig zou worden. Met name de Evangelische Broeder Gemeente (EBG, hernhutters) en de Rooms Katholieke Kerk, kennen veel volgelingen onder de creolen. De zondagse kerkgang is een belangrijk evenement gebleven en vooral op hoogtijdagen is het een fascinerend gezicht, te zien hoe men zich in groten getale naar de kerk begeeft. Ook de vele pinkstergemeenten bogen op een groot aantal creoolse leden, waaronder velen die voorheen behoorden bij een van de grote gemeenten van de EBG of de Rooms-Katholieke Kerk.

Hoewel het grootste deel van de creoolse bevolking belijdend lid is van een christelijke gemeente, grijpen velen indien nodig terug op de oorspronkelijke religie, de Afro-Surinaamse godsdienst, die de band vormt met de spirituele belevingswereld waarin de voorouders een belangrijke rol spelen. Deze gaat uit van de gedachte dat Anana (God) bijgestaan wordt door verschillende wezens: de winti's, en is erop gericht problemen hier en nu op te lossen. De winti's kunnen zich al dan niet spontaan manifesteren in een persoon en als zodanig overgaan tot spreken en richtlijnen geven voor alledaagse kwesties. Dit betreft meestal problemen, ziekte of verkeerd handelen waarvan de oorzaak niet duidelijk is. Men krijgt dan advies ‘fu luku tra sey’, letterlijk vertaald: ‘naar de andere kant kijken’, niet het wereldse analyseren, maar nagaan of de oorzaak van de moeilijkheden op bovennatuurlijk vlak liggen.

Rituele handelingen worden geleid door de bonuman, de winti-priester-geneesheer die het vermogen (obia) bezit tot het contact met de andere wereld en aldus doorkrijgt welke handelingen moeten plaatsvinden om zaken op aarde naar tevredenheid te doen verlopen. Er kan door de winti of geest om een rituele maaltijd (kra tafra) worden gevraagd of om een ritueel feest, de winti-pré. Deze zijn dan bedoeld voor herstel van de band met de voorouders indien hierin verstoring is opgetreden door misstappen of verkeerd gedrag. In de rituelen worden zij dan opgeroepen, verwelkomd, gefêteerd en om vergiffenis en raad gevraagd. Een of meerdere familieleden kunnen hierbij

Linkerpag: **Frits Vrede, ritueel specialist in de winti-religie**.

in trance geraken (winti krijgen) en boodschappen doorkrijgen. In andere gevallen kan men het slachtoffer zijn geworden van een ‘wisi’, een rituele handeling door iemand anders opgezet om kwaad te doen. Via de bonuman wordt deze wisi opgeheven.

Het is belangrijk dat familieleden bijeen zijn voor het welslagen van de rituelen. Niet zelden komen hiervoor Surinamers uit Nederland over naar het moederland. De

boiti heeft ook voor hen een functie van belang. Wie het jachtige leven en de stress van Nederland niet meer aankan, komt een tijdje terug naar huis. Op de boiti kun je uitrusten, bijkomen, met je ‘bigi sma’, de ouderen van je familie praten en met een kra tafra of een winti-pré tenslotte jezelf weer terugvinden.

De winti vormt een belangrijk onderdeel van de creoolse cultuur. Waar vroeger de rituelen in beslotenheid plaatsvonden, is er in toenemende mate openheid over deze zaken gekomen en een trots over de afkomst van wat ooit als ‘vernegerd’ in een mindere hoek werd geplaatst. Benodigdheden voor culturele

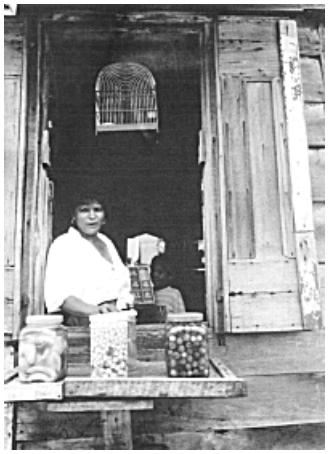

Links: **Een kromanti-pré, een ritueel opgedragen aan de luchtgoden en vaak ook aan de voorouders**.

Rechts: **De speciaalzaak in winti-artikelen in Paramaribo van Glenn Aura**.

Onder: **Raamverkoop van sigaretten en zuur aan de Rust en Vredestraat**.

baden, de wasi's, zijn nu te krijgen in een gespecialiseerde Koeltoeroe Winkri in Paramaribo die oliën, blauwsel, wierook, zeven-geestenwater, aardewerken prapi's (waskommen) en andere benodigdheden voor deze rituelen biedt.

Gezinsleven

Creolen geven aan het begrip gezinsleven niet altijd die gevoelswaarde die gebruikelijk is in Europa. Dat geldt uiteraard niet voor gezinnen in alle sociale lagen. Het opmerkelijke bij het creoolse gezin is dat er een aantal alternatieve gezagsverhoudingen voorkomen. Zo komen er veel eenoudergezinnen voor waarbij de moeder het hoofd c.q. de kostwinner van dat huishouden is. In andere gevallen leven man en vrouw vaak jaren samen zonder dat zij getrouwd zijn. Deze samenlevingsvorm is geïnstitutionaliseerd in zoverre dat ze erkend wordt door particuliere werkgevers en in voorkomende gevallen door de overheid. Vanwege de invloed van het christendom, met name

door de EBG, de Roomskatholieke, Lutherse en de Hervormde Kerk, wordt vooral onder de jongeren het huwelijk als christelijke instelling gepropageerd en aangemoedigd.

Sociale organisaties

Creolen nemen graag deel aan sociale activiteiten en velen zijn derhalve bij een of meer verenigingen aangesloten, een zangkoor of gebedsvereniging, dansvereniging of sportvereniging. Onder het laatste moet dan wel verstaan worden dat men zich bezig houdt met recreatieve activiteiten als het maken van uitstapjes en organiseren van dansfeesten. De jeugd vindt zich meer terug in 'ware' sportverenigingen en bedrijven voetbal (dames en heren), volleybal, dammen, schaken, zwemmen.

Vele stadscreolen, mannen en vrouwen, zijn aangesloten bij een van de semi-geheime broeder- en zustergenootschappen. Als broedergenootschappen zijn bekend de Vrijmetselaren, de Foresters en de Mechanics, terwijl de Rozenkruisers zowel mannen als vrouwen hebben onder hun leden. Deze genootschappen kennen geheime inwijdingsrituelen en men wordt slechts na strenge ballotage toegelaten. Het lidmaatschap van een orde was veelal slechts weggelegd voor degenen uit de hogere en middenklasse. Dat schijnt de laatste tijd te veranderen.

Ook jongeren zijn geneigd zich aan te sluiten vanwege de eer en de status erbij te horen, maar zij worden ook via jeugdafdelingen van de ordes gerecruteerd. De Foresters en de Mechanics zijn van oorsprong Engels en dit is aan de naamgeving te zien: Robin Hood, Druids, Odd Fellows, Temple of Faith en Victory zijn hier enkele van. De organisatiegraad staat hoog aangeschreven in de gemeenschap, evenals de saamhorigheid van deze mystieke ordes. De processies op hoogtijdagen en de begrafenissen gaan gepaard met veel ceremonieel en trekken veel belangstellenden.

Niet zelden hebben leden die binnen de orde een hoge positie bekleden ook in het maatschappelijk leven een vooraanstaande functie. Het valt niet te ontkennen dat dit zijn uitstralingseffect niet mist naar degenen die lidmaatschap overwegen. De organisaties vervullen in het algemeen een niet weg te denken maatschappelijke functie. Vele hebben een eigen centrum waar men bijeen komt voor studie en verpozing en een enkele orde heeft zelfs een eigen begraafplaats.

Een ander semi-geheim soort organisatie waar stadscreolen, zowel mannen als vrouwen aangesloten zijn, zijn de afleggersverenigingen. Behalve met het afleggen van lijken houden deze organisaties zich bezig met gebedsbijeenkomsten. Ze verlenen ondersteuning en geven adviezen aan familieleden van overledenen. Voorheen stelden de afleggersverenigingen praktisch gratis hun diensten ter beschikking stelden en brachten slechts de kosten van benodigdheden in rekening. Maar dat is aan het veranderen. De afleggersverenigingen hebben opvallende namen, waarvan de bekendste zijn: Rozen op het Veld, Naastenliefde, en Vaste Burcht.

Slot

In alle sociale lagen zijn de stadscreolen vertegenwoordigd en in alle beroepen vindt men ze terug. Wellicht in de ambtenarenbanen meer dan in bijvoorbeeld de agrarische sector. Maar de winden schijnen te keren. De landbouw en de meer produktiegerichte activiteiten hebben hun grote belangstelling, omdat immers daar de economische voordelen aantrekkelijk zijn. Vooralsnog kan echter gesteld worden dat de creoolse stedelingen, die een belangrijk deel van de Afro-Surinaamse bevolkingsgroep uitmaken, met hun tradities en culturele uitingen een wezenlijk aandeel hebben in de Surinaamse cultuur.

Mildred H. Caprino

Eigen verenigingen en integratie

Het stadsbeeld van Paramaribo wordt in belangrijke mate getypeerd door de talrijke Chinese winkelbedrijven die alom aanwezig zijn. Vaak zijn ze gevestigd in opvallende panden op straathoeken. Ze zijn verschillend van aard, van klein tot middelgroot. Ze variëren van eenvoudige kruidenierswinkels en cafetaria's tot grotere restaurants, supermarkets en zaken die gespecialiseerd zijn in diverse produkten. Vaak zijn de gevels van de panden getooid met een naambord in sierlijke Chinese karakters.

De ondernemers in deze bedrijven behoren tot de gestage stroom van vrije immigranten die zich in de loop van de afgelopen decennia met hun gezin in Suriname hebben gevestigd. Ze behoren grotendeels tot de Hakka-sprekers die afkomstig zijn uit de Zuidchinese provincie Guangdong. Spraken de ouderen vroeger uitsluitend hun eigen taal, tegenwoordig blijken de recente nieuwkomers ook het Cantonees en het Mandarijn machtig te zijn.

Het Hakka is van oorsprong een Noordchinese taal die nauw verwant is aan het Mandarijn en in deze vorm nog wordt gebezigd in het noordoostelijke district Meixian van de provincie Guangdong. Meer naar het zuiden heeft de taal zich aangepast aan de verschillende buurtalen waaronder het Cantonees. De Chinese contractarbeiders van de negentiende eeuw behoorden eveneens in grote meerderheid tot de Hakka-groep. Ze zijn inmiddels geheel opgegaan in de andere bevolkingsgroepen van Suriname. Hun nakomelingen zijn vaak in de meer intellectuele beroepen werkzaam. De herinnering aan hen wordt nog slechts levend gehouden door een klein aantal personen met namen als: Jong Baw; Lim A Po; Lijkwan; Ma Ajong; Sjak Shie en Wong Lun Hing. De tegenstellingen tussen de Hakka's en de Cantonezen die in China vroeger in onmin met elkaar hebben geleefd, zijn gaandeweg gesleten. In Suriname zijn voor zover bekend geen problemen geweest tussen deze twee groepen.

Voor emigranten uit Zuid-China is Hongkong, dat vroeger al een belangrijke uitvoerhaven was voor de zogenaamde contractarbeiders, door zijn strategische ligging nog steeds vertrekpunt voor Chinezen uit de

Begrafenis op de Chinese begraafplaats in Paramaribo. De oudste zoon schrijft de naam van de overledene in het natte cement van de grafsteen.

provincie Guangdong. Vandaar dat men het vaak heeft over Hongkong-Chinezen, een aanduiding die slechts verwarring wekt.

Werk

Chinezen die aankomen in Suriname zoeken bij voorkeur werk in een bedrijf in de ambachtelijke of in de handelssector. Deze migranten zijn harde werkers die niet opzien tegen ongebruikelijk lange werktijden. Overal proberen ze activiteiten te ontplooien. Buiten de hoofdstad zijn ze vooral werkzaam in gebieden waar veel mensen bij elkaar wonen. Dat is het geval in alle andere districten met uitzondering van Sipaliwini, het grote zuidelijke district van het land. Het is dan ook niet verwonderlijk dat Chinese Surinamers door hun vele werkzaamheden een vaste en vertrouwde verschijning vormen in het dagelijks verkeer.

Chinezen willen een redelijk bestaan voor hun gezin opbouwen en de kinderen een goede opvoeding en

Het redactielokaal van het Chinese dagblad aan de Keizerstraat.

voortgezette studiemogelijkheden bieden. De tendens om de kinderen voor een opleiding naar Hongkong en ook wel Taiwan te sturen is echter weer voorbij omdat een studie aldaar betrekkelijk weinig perspectieven biedt voor een carrière in Suriname of in het Westen.

De bescheiden familiezaak van omu snesie (ome Chinees) met zijn gemoedelijke sfeer vormt al vanaf vanouds een trefpunt voor buurtbewoners en vrienden. Daar kunnen de laatste nieuwtjes en roddels worden uitgewisseld. In geval van nood is de goedmoedige oosterling vaak bereid om bekende klanten tegemoet te komen, of het nu gaat om een levering op de pof dan wel na sluitingstijd. Met hun spreekwoordelijke geduld en klantvriendelijke service hebben de Chinese winkeliers deze koosnaam dan ook verdiend.

Voor typische produkten uit het Verre Oosten, waaronder China, zorgen ondermeer Soeng Ngie & Co. (levensmiddelen en kruiden) en Kwok Ping en Bros (kunstnijverheid). Een aantal videotheken dat zich heeft toegelegd op de verhuur van Chineestalige banden getuigt van de moderne tijd.

Verenigingsleven

Voor de Chinese gemeenschap fungeren vier verenigingen met ruime faciliteiten als centrum voor het nodige sociale verkeer binnen de groep. De oudste vereniging heet Kong Ngie Tong Sang en is in 1880

opgericht. Toegang tot het complex met een grote binnenplaats wordt verleend door een even indrukwekkende als sierlijke poort. In haar nieuwbouw op een verder gelegen lokatie aan dezelfde straat worden onder meer regelmatig cursussen Chinees en tai-chi georganiseerd. Na een uitbreiding zal daar ook een bibliotheek in worden ondergebracht.

De verenigingen bieden de leden verschillende diensten aan, zoals het schrijven van officiële verzoekschriften en het optreden als bemiddelaar in conflicten. Belangrijk is vooral het organiseren van de zogenaamde kasmoni (kasgeld), een onderlinge kredietassociatie, waarin elke deelnemer het recht heeft om één keer geld te lenen zonder al te veel formaliteiten. Maandelijks vindt er een toewijzing plaats aan het lid dat de hoogste rente heeft geboden. Deze geregelde vorm van geldlening is ook sterk verbreid onder de Chinezen in Zuidoost-Azië. Of dit Chinese instituut model heeft gestaan voor het buiten deze groep in Suriname gangbare spaar- en leensysteem dat eveneens kasmoni wordt genoemd, is niet duidelijk.

De Chinese clubs kennen verder ruime mogelijkheden

Poort van het Chinese verenigingsgebouw Kong Ngie Tong Sang aan de Dr Sophie Redmondstraat.

voor het beoefenen van verschillende takken van sport, zoals basketbal, badminton en tafeltennis. De bekende gokspelen fan tan en pai kou en het gezelschapsspel matjok (of mahjong) trekken ook vele belangstellenden uit andere bevolkingsgroepen. Aan het vroeger zo populaire gokspel piao is na de Tweede Wereldoorlog door de justitiële autoriteiten een definitief einde gemaakt. Dit is een lottospel met formulieren voorzien van 120 Chinese schrifttekens. Daarvan dient een aantal, naar gelang de inzet, doorgekruist te worden. De hoofdprijs gaat naar degene die het maximum van acht treffers heeft gescoord. Later is het ongrijpbare van het spel nog op geestige wijze bezongen in een bekende compositie met de toepasselijke titel *Piao*.

De Chinese verenigingen zijn hoofdzakelijk bedoeld als maatschappelijk-culturele belangenorganisaties voor de zogenaamde China-Chinezen, dus voor hen die in China zijn geboren. Slechts bij de organisatie Witte Lotus, die een sportcomplex aan de rand van Paramaribo beheert, spelen vertegenwoordigers van de tweede generatie een rol van belang.

Twee Chineestalige nieuwsbladen zorgen ervoor dat de lezers goed op de hoogte blijven van de actualiteit in binnen- en buitenland. Van de gemeenschappelijke instellingen kunnen verder worden genoemd een tehuis voor ouden van dagen, een zwembad en een begraafplaats.

Op de Chinese hoogtijdagen die in Suriname worden gevierd is het gebruikelijk dat de verenigingen een groot banket aanbieden aan leden en genodigden. Voor het versterken van het feestelijk karakter wordt bij zo'n samenkomst tevens vuurwerk afgestoken en een traditionele leeuwedans opgevoerd.

Religieus leven

Tot ongeveer 1960 hebben veel Chinezen zich aangesloten bij de Rooms-Katholieke Kerk. Hierdoor verkregen de kinderen gemakkelijker toegang tot de scholen van de missie en begeleiding bij verdere studie, vaak tot in Nederland toe. De invloed van deze religieuze gemeenschap is gaandeweg afgenomen door een toenemende secularisatie en de overheersende positie van de overheid in het middelbaar en hoger onderwijs.

Voor hun religieuze leven sluiten de Chinezen zich thans steeds meer aan bij de twee kerkelijke gemeenten op protestants-christelijke grondslag, die elk over een Chinees sprekende voorganger beschikken. De oudste daarvan is de Tshoeng Tjien Kerk aan de Dr Sophie Redmondstraat die deel uitmaakt van de Evangelische Broedergemeente (EBG) en ongeveer 45 jaar bestaat. Binnenkort zal zij een nieuw kerkgebouw in gebruik nemen. De diensten worden ook gehouden in de Nederlandse taal.

Tempels voor eigen religieuze stromingen zijn er niet. Dit neemt niet weg dat de Chinezen nog steeds vasthouden aan gebruiken die aan die tradities verbonden zijn. Een opvallend voorbeeld hiervan is de gemeenschappelijke voorouderverering die hier anders dan elders slechts één keer per jaar plaatsvindt. Bij deze gelegenheid wordt een ceremonieel offer gebracht aan de (voor-)ouders op de Chinese begraafplaats aan de Schietbaanweg. Na deze plechtigheid gaan de Chinezen naar de respectievelijke verenigingsgebouwen voor een gezamenlijke maaltijd.

De Chinese keuken

Behalve het vuurwerk hebben de Chinezen de Zuidchinese kookkunst met succes kunnen populariseren in Suriname. Het aantal door hen opgerichte restaurants neemt nog steeds toe in het land waar de populariteit van de Chinese keuken het grootst is van het hele Caribische gebied. Van de gevestigde zaken die een zekere reputatie genieten kunnen genoemd worden: Fa Tai, Nieuw China, Tai Toong, Iwan en Loondoe.

Verschillende specialiteiten van de Hakka- en de Cantonese keuken zijn vrijwel ongewijzigd geïntroduceerd in de Surinaamse samenleving. Enkele daarvan zijn zodanig geaccepteerd dat ze nu ook als Surinaams bekend staan. Bijzonder geliefd zijn verder een aantal groenten, geconfijte vruchten en ingre-

diënten die in sommige gevallen getooid zijn met een klinkende Surinaamse naam, bijvoorbeeld ‘bigifutu’ en ‘kakaston’. Chinese invloed op de naamgeving is duidelijk bij ‘amlan’, ‘hamtau’, ‘taute’ en de verschillende koolsoorten die bekend staan als ‘amsoy’, ‘kaisoy’ en ‘paksoy’. Opvallend is in dit verband dat amsoy eigenlijk de Chinese naam is voor de gezoute versie van de groente en niet van de verse vorm.

Verder staan Chinese worstjes uitsluitend bekend als fatjong of fachong, een typische Hakka-benaming die bij andere Chinese groepen niet gangbaar is.

Op hun beurt hebben de Chinezen ook verschillende Surinaamse specialiteiten als ‘boyo’, ‘pom’ en gerechten met zoutvlees en kwie-kwie (een vissoort) overgenomen.

Integratie

Een groot deel van de nieuwkomers blijft voorgoed in Suriname. Ze zijn bereid zich zoveel mogelijk aan te passen aan het leven in Suriname en overwegen niet naar hun land terug te keren. Bij de nakomelingen van deze blijvers kan een vergaande vorm van integratie worden geconstateerd. Over het algemeen hebben zij binnen een generatie hun moedertaal verleerd waardoor de communicatie met de ouders in veel gevallen alleen met behulp van het Sranantongo goed mogelijk is.

Als groep vertonen deze Surinaamse Chinezen weinig animo het familiebedrijf voort te zetten. In het kiezen van een partner uit de eigen groep zien ze geen prioriteit en nog minder een verplichting. Door studie hebben ze meer kansen kunnen scheppen voor een betere bestaansmogelijkheid. Deels zijn zij op verschillende terreinen werkzaam in de particuliere sector, deels vertegenwoordigd bij het openbaar bestuur op de meest uiteenlopende posten.

Over het algemeen hebben de immigranten noch hun nakomelingen ambities op politiek gebied. Een enkele poging een eigen zelfstandige organisatie op te zetten was van het begin af gedoemd te mislukken. Soms worden groepen gevormd die als een afdeling fungeren van een grote politieke partij. Dit neemt niet weg dat in bepaalde gevallen een enkeling op grond van persoonlijke verdiensten een hoge functie krijgt.

De Chinese bevolkingsgroep heeft zich, in vergelijking met andere, het meest geïntegreerd in de Surinaamse samenleving.

Gemengde huwelijken komen bij de groep van de nakomelingen of Surinaamse Chinezen in toenemende mate voor. Bij de China-Chinezen die meer waarde hechten aan bepaalde oude tradities is deze ontwikkeling van het kiezen van een partner uit een andere groep nog bescheiden.

Een klein aantal Chinezen heeft het land verlaten om zich elders te vestigen. Dit vertrek past in de grote uittocht uit Suriname na de Onafhankelijkheid in 1975. Deze emigratiestroom leidde hoofdzakelijk naar Nederland en in mindere mate naar Noord-Amerika. Gezien de gesignaleerde ontwikkelingen zal het voor de Chinezen in Suriname als groep een moeilijke opgave blijven het cultuurgoed der vaderen alsmede de eigen identiteit te bewaren.

William L. Man A Hing

Opgegaan in een Surinaamse cultuur

Behalve de drie grote bevolkingsgroepen in Suriname die er oorspronkelijk naar toe gebracht werden als arbeidskrachten voor de plantages - de creolen als nakomelingen van de slaven, de Hindostanen en Javanen als nakomelingen van contractimmigranten - hebben zich in de loop der tijden ook andere groepen in Suriname gevestigd, die in meerdere of mindere mate hun bijdrage geleverd hebben aan de hedendaagse cultuur van het land en van wie in Suriname nog steeds nakomelingen wonen. De eerste joden kwamen al in de zeventiende eeuw naar Suriname, de Boeren kwamen als groep in 1845 en de Libanezen volgden vanaf het eind van de negentiende eeuw.

De joden

De joden vormen nu nog maar een klein deel van de Surinaamse bevolking en van die kleine groep gaat vrijwel geen culturele beïnvloeding meer uit naar de rest van de bevolking. Hun betekenis voor de Surinaamse samenleving is in het verleden echter groot geweest. Veel gebruiken in taal, voeding en gewoonten, veel namen van personen en plaatsen zijn terug te voeren tot invloed van de joden op de slaven en andere bewoners van Suriname.

In de beginperiode van de kolonie Suriname waren joden de belangrijkste plantage- en slavenhouders en uit hun communicatie met de slaven die uit Afrika werden aangevoerd ontwikkelde zich een mengtaal, met uiteraard veel woorden uit het Afrikaans en Portugees (de taal die de joden spraken). In de taal van de Saramakaners, die afstammen van de oudste Marrons, vinden we nog veel van het Portugese element in de taal terug, zoals ‘moeje’, afgeleid van het Portugese ‘mulher’ (vrouw). Ook in het Surinaams-Nederlands en het Sranantongo is de invloed van de joodse kolonisten merkbaar in het gebruik van woorden als treef, trefoe, dat is afgeleid van het joodse ‘terefa’ (dat wat verboden is). Ook kosher (dat wat toegestaan is) heeft ingang gevonden.

In directe samenhang met de taal staan ook de gebruiken die overgenomen zijn van de joden, zoals het hiervoor genoemde treef, een begrip dat in

Suriname vooral de betekenis heeft van iets dat niet gegeten mag worden.

Ook in de voeding is de joodse invloed merkbaar. Niet-geschubde vis (nengre-fisi) werd als minderwaardig gezien. Geschubde vis (djoe-fisi) wordt tot op heden als van betere kwaliteit ervaren. Ook pom, nu algemeen beschouwd als het meest typische Surinaamse gerecht, is van joodse oorsprong. Het gebruik van tayer, waarvan de pom gemaakt wordt, was de slaven al bekend in Afrika, maar de wijze waarop de joden die in pom verwerkten was nieuw. Veel namen van personen, plaatsen en straten wijzen op de grote joodse invloed op de Surinaamse samenleving. Persoonsnamen als Eliazer, Fernandes, Da Costa, Arrias, d'Fonseca, Emanuels, plaatsnamen als Joden-Savanne, de Worsteling Jacobs, straatnamen als Silvaplein, Jessurunstraat, Jodenbreestraat, Lewensteinstraat laten geen twijfel bestaan over de joodse oorsprong. Uit de vele joodse persoonsnamen in de samenleving mag echter niet altijd de conclusie worden getrokken dat het gaat om biologische afstamming. Vaak kozen vrijgemaakte slaven de familienaam van hun meester of een daarvan afgeleide naam om bijvoorbeeld waardering te tonen. Ook de rouwperiode van acht dagen, die in Suriname in acht wordt genomen door de creolen, was oorspronkelijk een joods gebruik.

Oorsprong

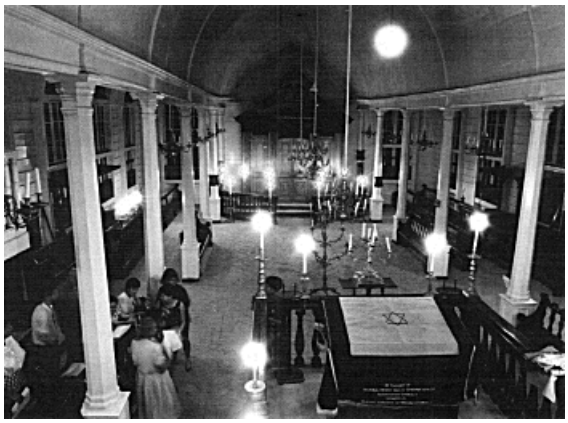
De joden behoren tot de oudste kolonisten die zich in Suriname vestigden. Reeds voor de komst van Lord Willoughby in 1650 waren er joden in Suriname. In 1664 en de jaren daarna kwamen zich hier veel joden vestigen die Brazilië om religieuze redenen hadden moeten verlaten. Vooral de komst van deze joden is belangrijk geweest in Suriname. Zij legden suikerplantages aan de Surinamerivier aan en te Joden-Savanne bouwden zij in 1685 een synagoge, die lange tijd een belangrijk ontmoetingspunt bleef. Het benodigde kapitaal en de nodige kennis over de suikercultuur en suikerbereiding hadden zij meegenomen uit Brazilië. Omdat zij de meerderheid en het meer ontwikkelde deel vormden van de blanke bevolking van het land was hun invloed op zowel de andere blanke kolonisten als op de slaven groot.

In de eerste helft van de achttiende eeuw werden in Paramaribo twee synagoges gebouwd, waarvan een nog steeds bestaat (en recentelijk is gerestaureerd), terwijl de andere een eeuw later werd vervangen door de huidige synagoge aan de Keizerstraat. In de tweede helft van de achttiende eeuw begon de economische positie van de joden achteruit te gaan. De plantage-eigenaren raakten hun plantages kwijt of verlieten die vanwege aanvallen van de Marrons of uitputting van de bodem. Velen trokken toen naar Paramaribo, waar zij een nieuw bestaan vonden in handel en nijverheid. Op cultureel gebied bleven vooral de Sefardische joden de toonaangevende figuren in de samenleving. Door hun ontwikkeling konden zij de Westerse cultuur in stand houden en uitbouwen. De joden genoten in Suriname tal van voorrechten, zoals vanaf de zeventiende eeuw het recht om in ‘de Joodse Natie’ zelf huwelijken te sluiten en wetsovertreders te straffen. Maar in 1825 werden zij voor de wet in alle opzichten gelijk gesteld met de andere blanken, hetgeen ook inhield dat ze hun voorrechten kwijtraakten. Sociaal gezien waren zij in de eerste helft van de

negentiende eeuw een achtergestelde groep, maar samen met de opkomende stand van vrije creolen konden zij in de tweede helft van de negentiende eeuw hun positie versterken, met name in de intellectuele beroepen, zoals advocaten, rechters, onderwijzers en geneeskundigen. De Koloniale Staten werden soms voor meer dan de helft door joden vertegenwoordigd, wat duidelijk de belangrijke maatschappelijke en politieke positie aangeeft die zij hadden verworven. Tegen het einde van de negentiende eeuw begonnen de joden weg te trekken, vooral naar Nederland. De joden die bleven vonden een bestaan in de intellectuele beroepen en in de handel.

Culturele leven

In voorgaande eeuwen en in mindere mate ook in deze eeuw hebben de joden in de toneel- en kunstwe-

Een koor oefent joodse liederen in de synagoge op de hoek van de Klipstenenstraat en de Herenstraat.

reld, bij het onderwijs en in de Loge Volharding een belangrijke rol gespeeld. In al die eeuwen zijn zij weliswaar steeds meer geïntegreerd in de samenleving, maar toch zijn ze een aparte groep blijven vormen. Momenteel bestaan er twee gemeenten, de Portugees-Israëlitische Gemeente van de Sefardische joden en de Nederlands-Israëlitische Gemeente van de Askenazische joden. Als er tien volwassen mannen aanwezig zijn, kan er een dienst worden gehouden. Dat het elke zaterdagochtend weer een vraag is of dit voorgeschreven aantal wel wordt gehaald, geeft aan hoe klein de joodse gemeenschap in Suriname is.

Deze bestaat uit ongeveer tachtig gezinnen (nog geen driehonderd mensen) die, al dan niet praktizerend, bij een van de beide gemeenten staan ingeschreven. Want ook degenen die er weinig aan doen, willen toch als jood begraven worden.

Het joodse leven in Suriname is wat religie betreft orthodox te noemen; de leefwijze echter is de laatste tijd versoepeld om praktische redenen: zo kan het voortbestaan van de groep nog enigszins gewaarborgd worden. Een koshere huishouding voeren bijvoorbeeld gebeurt zo goed als dat kan binnen de mogelijkheden die het land biedt en met andersgedoopten mag een joods huwelijk worden gesloten. De joden die hier wonen hebben een keus voor het land gemaakt en zijn niet onderweg naar Israël. Men doet alles wat men kan aan het geloof, maar zegt in de eerste plaats Surinamer te zijn.

Van recente datum is een opleving bij de jongere generatie, die zich is gaan interesseren voor het religieus en cultureel erfgoed. Dit blijkt onder meer uit de oprichting van het blaadje *Sim Shalom* dat acht maal per jaar uitkomt in een oplage van 150 exemplaren, en uit de belangstelling voor de Hebreeuwse en thoralessen die nu weer worden gegeven.

Er is aardig wat interactie met mensen van andere geloofsgroepen. Bij de heropening van de Sefardische synagoge Tsedek We Shalom waren gasten aanwezig uit alle grote religies. Hoewel er sprake is van een kleine groep, weet men zich een plaats en zegt daar content mee te zijn. Van een duidelijke rol binnen de

Boven: **Kledingwinkel van een Libanese familie aan de Zwartenhovenbrugstraat**.

Links: **Libanese boetiekhoudster naast Hotel Torarica**.

Surinaamse samenleving is nu nauwelijks meer sprake. Maar dat de Surinamer onder moeilijke omstandigheden zijn gevoel voor humor bewaart, is misschien nog toe te schrijven aan joodse invloed!

De Boeren

Als Boeren of Boeroe's zijn in Suriname bekend de nakomelingen van de Nederlandse kolonisten die zich in 1845 in Suriname vestigden. Door de slechte voorbereiding en het uitbreken van epidemische ziekten stierf binnen vijf maanden de helft van deze kolonisten. Van de overlevenden ging een deel naar Nederland terug en de overigen vestigden zich in de omgeving van Paramaribo, waar zij boerenbedrijven stichtten. Zij brachten het land dat ze daar toegewezen kregen tot ontginning, hielden wat vee, plantten voedselgewassen en konden zich door hard werken een redelijk bestaan verwerven.

De bedrijven werden voortgezet door de kinderen en kleinkinderen van de kolonisten, maar toen na de

Tweede Wereldoorlog Paramaribo zich in westelijke richting uitbreidde, werden vrijwel alle boerderijen van de Boeren opgeheven of verplaatst naar gebieden die verder van de stad verwijderd lagen.

In Suriname ontwikkelden de Boeren een levensstijl die volledig was aangepast aan de omstandigheden en de mogelijkheden. Hollandse boerenkleding is hier nooit gedragen. De werktijden waren afgestemd op de klimatologische omstandigheden. Men begon heel vroeg te melken, vaak al vóór vier uur. Daarna ging men de tuin of de wei in. Wanneer tegen tien uur de zon te fel ging schijnen, trok de boer zich in zijn huis terug om te rusten. Tegen twee uur ging hij weer de stal in om te melken en daarna was het weer werken in de tuin tot het donker werd. En dan met de kippen op stok, om de volgende morgen weer vroeg en uitgerust aan de nieuwe dag te beginnen.

De boerderijen vertoonden een typisch karakter: het woonhuis, waarvan de grootte afhankelijk was van de welstand van de eigenaar, een kippenhok en de stallen voor varkens en melkvee. Klompen bleven heel lang in gebruik op de boerderij en werden pas recent verdrongen door moderne hoge rubberlaarzen. De melkwagens van de boeren waren tot voor kort nog een vertrouwd beeld op de wegen in en om Paramaribo, maar zijn onlangs verdrongen door melkauto's, die de melk van de boeren ophalen. Kenmerkend voor de boerderijen was ook het gemengd bedrijf en de wisselbouw die werd toegepast bij de landbouw: een regelmatige afwisseling van bananen, cassave en zoete pataten. Deze wijze van bedrijfsvoering werd later door de van contract vrijgekomen Brits-Indische immigranten overgenomen, toen die zich vestigden als kleine boeren.

De Boeren hebben lange tijd in een vrij gesloten gemeenschap geleefd aan de rand van Paramaribo, maar naarmate de contacten met de andere bevolkingsgroepen toenamen door onderwijs, beroep of anderszins, raakten zij geïntegreerd in de Surinaamse samenleving. Na de Tweede Wereldoorlog gingen steeds meer Boeren hogere vormen van onderwijs volgen en aanvaardden zij betrekkingen buiten het boerenbedrijf. Zo vinden we nu Boeren in vrijwel alle bedrijfstakken in Suriname, waar zij als arbeider, maar ook als minister, ambassadeur, leraar of ondernemer hun rol meespelen. Zij zijn vrijwel geheel opgegaan in de Surinaamse samenleving. Veel Boeren zijn echter het boerenbedrijf trouw gebleven en bezitten eigen bedrijven en dat zijn lang niet altijd de kleinste.

Typische cultuuruitingen van de Boeren zijn er niet. De moeilijkheden waren in de beginfase te groot en de groep was te klein om een specifieke eigen cultuur in stand te houden. Enkele malen hebben de Boeren geprobeerd het onderlinge verenigingsleven te bevorderen. Omstreeks 1915 werd de vereniging ‘De Nederlandse Kolonist’ opgericht, in 1919 gevolgd door de landbouwvereniging ‘Nieuw Leven’ en in 1945 door de verenigingen UNI en VANK. Geen van deze verenigingen was echter een lang leven beschoren. Zelfs de boerendansen die soms werden uitgevoerd bij officiële gelegenheden, moesten uiteindelijk worden ingestudeerd door niet-Boeren.

De invloed van de Boeren op de samenleving blijkt niettemin ook nu nog uit de vele persoonsnamen (enkele echte oude boerennamen zijn: Van Dijk, Rijsdijk, Tammenga, Van Brussel, Loor, Veldkamp, Van Ravenswaay, Rozenberg, Veldhuizen, Zweers, Overeem) en uit namen van straten en wijken. Het zal echter niet lang meer duren of de Boeren als groep zullen in de Surinaamse samenleving voor sommigen

nog slechts een nostalgische herinnering zijn en geen verschillen meer laten zien met de rest van de Surinaamse bevolking, noch in uiterlijk noch in cultureel opzicht.

Libanezen

De Libanezen, in Suriname ook wel Syriërs genoemd, vormen een min of meer gesloten groep van handelaren en kooplieden, die uit niet meer dan driehonderd personen bestaat. Zij beheersen momenteel ongeveer een derde van de Surinaamse textielmarkt. Binnen de groep bestaat een sterke cohesie, maar vooral bij de jongeren gaat het typisch eigene dat zich naar buiten toe toch al nooit sterk heeft doen gelden, steeds meer

verloren. Veel jongeren spreken geen Arabisch en steeds meer zien we de hier geborenen bij de hogere vormen van onderwijs en dientengevolge ook steeds vaker in belangrijke posities buiten de handel, zoals bij de overheid, het bankwezen en in de industrie. De economische en mede daardoor ook sociale en politieke betekenis van de Libanezen reikt ver uit boven de numerieke sterkte van de groep, waarbij ze vooral betrokken waren bij de import en distributie van consumptiegoederen. Pas de huidige generatie is bezig de lijn om te buigen naar herinvestering, ook in de produktieve sector.

De eerste Libanezen kwamen naar Suriname in het laatste decennium van de negentiende eeuw en waren afkomstig uit Frans Guyana. De eerste immigrant is waarschijnlijk geweest de heer W. Karkabé, die aan de Watermolenstraat te Paramaribo een bekende handelszaak 'Au Bon Marché' had.

Aanvankelijk een handel in kramerijen, werd de zaak later uitgebouwd tot een groothandel in vooral manufacturen. De Libanezen die na hem kwamen begonnen vaak als marskramer in Paramaribo, of in de districten, waar zij te voet of met een ossekar hun produkten aan de man brachten. Vervolgens exploiteerden zij kraampjes op de markt, om daarna hun bedrijf verder uit te bouwen met winkels, aanvankelijk vooral ondergebracht in huurhuizen. Grote investeringen deden zij niet, omdat zij de mogelijkheid om gemakkelijk op te breken open wilden houden.

Zij verhandelden vrijwel uitsluitend manufacturen en kramerijen, zoals kammen en haarspelden en versterkten hun concurrentiepositie door ook vrouwen en kinderen te laten meehelpen in het bedrijf. Door hun onderlinge steun- en kredietsysteem en door de import en verhandeling van goedkope Japanse produkten, werd hun positie steeds sterker en bij het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog was de handel in textiel voor bijna de helft een Libanese aangelegenheid.

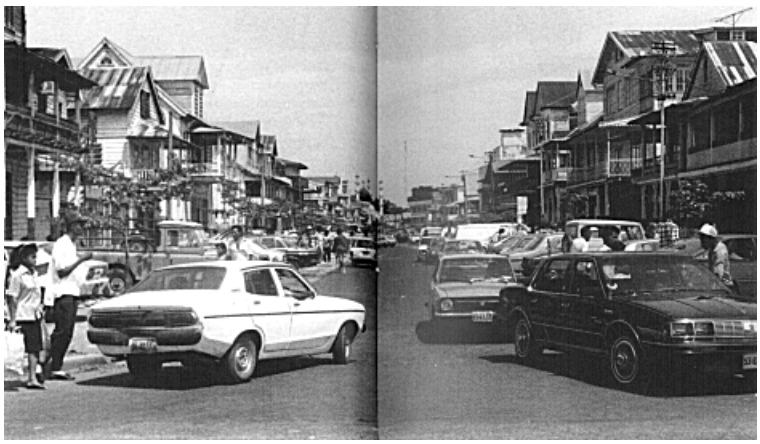
Na het vertrek van Karkabé werden zijn bedrijf en zijn rol als gangmaker overgenomen door J. Nassief die zijn zaken zodanig uitbouwde, dat bij het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog hij algemeen beschouwd werd als een van de rijkste personen in Suriname. Hij was ook de ziel van de Libanisten-club, die druk werd bezocht en waar het onderlinge sociale contact werd bevorderd. Na het overlijden van Nassief begon de club te verlopen om uiteindelijk geheel te verdwijnen.

In de eerste generatie vond er vrijwel geen vermenging plaats tussen Libanese immigranten en Surinamers. Dat komt vooral omdat het meestal gezins-immigratie betrof. Ook liet men uit de familieof kennissenkring uit het dorp waar men vandaan kwam een huwelijkskandidaat overkomen voor de huwbare jongens en meisjes. Dit versterkte dan weer de sterke sociale band onder de Libanezen.

De Libanezen in Suriname kunnen wij nu beschouwen als een vaste groep die zich in Suriname gevestigd heeft, weinig contacten onderhoudt met Libanon en zich in steeds toenemende mate associeert met en integreert in de Surinaamse samenleving. Deze aanpassing is in niet geringe mate bevorderd door hun aansluiting bij de Rooms-Katholieke Kerk. Libanezen zijn wezenlijk deel geworden van de Surinaamse samenleving. Het is moeilijk om aan te geven waarin zij een typisch Libanese culturele bijdrage hebben geleverd aan de Surinaamse cultuur.

André Loor

Zoveel verschillende Paramaribo's

Links: **De Jodenbreestraat vanaf de Waterkant gezien**.

De kleinste hoofdstad van Zuid-Amerika ligt in Suriname. Een bescheiden record, dat een wat dorps aandoende benepenheid zou doen vermoeden. Bij nadere kennismaking wordt dit vooroordeel echter afgestraft, want hoewel ze nog niet eens een kwart miljoen inwoners telt, bruist Paramaribo van levendige contrasten en vindt men in deze stad een elders in de wereld ongekende combinatie van mensen en culturen die te zamen een internationale allure uitstralen. In de bewoners van Paramaribo zijn volken te herkennen uit vrijwel alle windstreken van deze aarde, wat een volstrekt unieke bevolkingssamenstelling heeft opgeleverd. Oosterse en Afrikaanse, inheemse en Europese gezichten, met alle mogelijke mengvormen daartussen, zijn in elke hoofdstraat te zien. Een rijke schakering die ooit, als nationaal symbool, werd uitgedrukt in de vlag die het land vóór zijn onafhankelijkheid voerde.

Voor wie van buiten komt is deze etnische mengeling het boeiendste en opvallendste facet van de stadscultuur. Voor de bewoners van Paramaribo is hun

anders-zijn betrekkelijk. Met elkaar hebben zij een zekere samenhang in het bestaan gecreëerd en hun verschillen gaan op in de eigenheid van het kaleidoscopische beeld dat zo kenmerkend is voor Suriname. Culturele ontmoetingen vinden onophoudelijk plaats in de hoofdstad. Op de markt bijvoorbeeld, wordt cassave, geteeld in een bosnegerdorp, door de ene stadsbewoner gekocht om er zijn Javaanse teloh van te maken en door de ander voor diens typisch creoolse schotel heri-heri. Op een nationale feestdag zoals het Holi Paghwa is te merken aan de grote groepen jongeren van verschillende afkomst die aan de viering meedoen, dat deze gebeurtenis zijn Hindostaanse oorsprong is ontstegen en Surinaams gemeengoed is geworden. Een wandeling door het centrum voert langs een eeuwenoude synagoge waarnaast - een religieus-historisch unicum! - later een grote moskee werd gebouwd.

De bewoner van Paramaribo die veelal meer dan een taal spreekt, heeft toegang tot verschillende werel-

Onder: **Rond de Centrale Markt; stadsbusjes op de Heiligeweg; veerbootjes aan de Waterkant onderhouden het contact met Meerzorg aan de overkant van de Surinamerivier**.

den. Ook het stadsbeeld weerspiegelt de veelheid aan combinaties die hier mogelijk zijn. Strak in beton en glas opgetrokken zakenpanden naast achttiende-eeuwse houten woonhuizen, straten waarin naast elkaar Chinese, Hindostaanse en Libanese winkeliers hun nering hebben; schoenlappers, schaafijsmannen en worstverkopers die vanaf zelfgemaakte karretjes in de open lucht hun zaken doen voor hypermoderne panden waarin boetieks met airconditioning zijn gevestigd; geavanceerde computerbedrijven en uit de slaventijd stammende erfwoningen. Contrasten die in de setting van Paramaribo vanzelfsprekendheden zijn.

Het levende hart van de stad, de plek die op de meeste tijden van de dag en de nacht grote bedrijvigheid kent, ligt rond de Centrale Markt aan de Waterkant. Haaks hierop loopt de Heiligeweg, waar vrijwel alle buslijnen hun routes door Groot Paramaribo beginnen en eindigen. Het openbaar vervoer vindt grotendeels plaats met particuliere busjes van middelgroot model. De meeste zijn fraai beschilderd met schaars geklede, welgevormde vrouwen en met veelkleurige sierletters voorzien van teksten. Deze verwijzen naar populaire liedjes zoals ‘Love me tender’ en ‘Sexual healing’ of geven een kernachtige boodschap door tijdens het langsrijden: ‘Life is simple’.

Een rit kost een paar kwartjes en begint niet op een vaste tijd, maar bij een redelijke bezetting van het aantal zitplaatsen. Rijden met een volle bak is tenslotte veel rendabeler dan op vastgestelde tijdstippen. Overigens kan het begrip ‘volle bak’ ruim worden geïnterpreteerd als daar behoefte aan is. De loopruimte in het gangpad wordt benut met opklapbare zitgedeelten en ook het ‘zitten met halve bil’ is een gangbare methode om nog net mee te kunnen in de bus, geperst tussen medepassagiers. Er is net zo lang plaats tot er echt niemand meer in de bus kan zitten, staan of uit de deuropening puilen. Men is inschikkelijk, want iedereen ervaart het tekort aan openbaar vervoer aan den lijve. Ook de chauffeurs zijn welwillend en stoppen op verzoek tussen de officiële haltes

De markten van Paramaribo met lokale produkten.

Boven: **Geldwisselaar bij de Centrale Markt**.

Midden: **Winkel aan de Gemenelandsweg (met de rijstprijzen van juli 1992)**.

door om mensen dichter bij hun bestemming te laten uitstappen. Bij spitsuren, om een uur 's middags wanneer de scholen uitgaan, rond drie uur als de overheidskantoren sluiten en na half vijf wanneer de winkels dichtgaan, is het ellebogenwerk om een plaats in de bus te krijgen.

Is men eenmaal aan boord, dan begint een muzikale trip. Vrijwel elke bus in Paramaribo is voorzien van een geluidsinstallatie die de passagiers trakteert op muziek onderweg. Het genre en de geluidssterkte variëren naar gelang de leeftijd en de geaardheid van de bestuurder. Vaste klanten kunnen een favoriet bandje aanvragen en wie geen prijs stelt op muziek in de bus heeft pech gehad: het hoort erbij. Dit ondanks een tijdelijke poging van de politie om een eind te maken aan de geluidsoverlast die al te enthousiaste busbestuurders veroorzaken.

De drukte bij de markt begint al in het holst van de nacht. Trucks voeren groenten en fruit aan die de hele dag door verhandeld zullen worden. Aan de

Rechts: **Guyanese verkoopster met haar handelswaar**.

rivierzijde achter de hallen leggen vissersboten aan om hun waar te lossen en wie er vroeg bij is kan een nog spartelende anjoemara mee naar huis nemen. Hier werkt men vast en los om het dagelijks brood te verdienen. Dit gebeurt zowel binnen het complex van de markt als daarbuiten. Naast de reguliere kraampjes heeft de dienstverlening van de markt zich - tot ongenoegen van degenen die de orde moeten handhaven - uitgebreid met talloze 'hosselaars' die tot ver na de toegestane uren actief zijn. Zij opereren in de oogluikend toegestane illegaliteit rond de markt en in de straten die er naartoe leiden met hun verkoopactiviteiten vanaf geïmproviseerde kraampjes, variërend van houten kistjes tot een lap op het trottoir. Men kan hier marktprodukten verkrijgen en bij de handige jongens de goederen die elders in de stad om nooit verklaarde redenen schaars zijn. Op de markt worden zelfs geldzaken gedaan. In de afdeling die in de volksmond spottend 'Centrale Bank' heet, verhandelen jonge mannen op en rond de markt vreemde valuta. Potentiële klanten worden benaderd met de staccato openingszin 'wisselen, wisselen, wisselen' en vernemen vervolgens via de code 'Bush' of 'Beatrix' of het om Amerikaanse dollars of om Nederlandse guldens gaat. De zwarte markt in buitenlands geld floreert uitbundig en de koersen liggen minstens tien maal hoger dan de officiële. Aan de koerswijzigingen is vaak het politieke klimaat af te lezen. Een verhoging van de 'officiële' zwarte-marktkoers vormt een behoorlijk betrouwbare indicatie dat er ongunstige veranderingen op til zijn. Zo vormt de valuta-afdeling van de markt de plaats om het waarheidsgehalte van beloften, gedaan door politici, te toetsen.

Een charmante stad

Suriname telt één stad en dat is Paramaribo. De stad dankt haar naam aan het indiaanse dorp Parmirbo dat eeuwen geleden hier gevestigd was aan de linkeroever van de Surinamerivier, op tien kilometer afstand van de Atlantische Oceaan. Vanwege de gunstige ligging op een harde schelprits was het zo'n driehonderd jaar geleden de ideale plek voor Europese landveroveraars om hier een fort te bouwen dat de kolonie kon verdedigen tegen andere kapers op de Wilde Kust. Fransen, Engelsen en Nederlanders hebben hier gestreden om het beheer van wat in die tijd lyrisch werd aangeduid als 'de heerlijkste plek ooit gezien'. Door deze gevechten breidde het fort zich uit en kreeg na de verovering door de Zeeuw Abraham Crijnssen in 1667 de naam die het nog steeds heeft: Fort Zeelandia.

Dit dorp werd de kern van waaruit Paramaribo is ontstaan. Ondanks pogingen van de diverse kolonisatoren tot verandering heeft de naamgeving van de stad haar oorspronkelijke indiaanse wortels behouden. Wat de naam betreft herinnert het Sranantongo tot vandaag de dag aan de wijze waarop de stad is ontstaan. In deze taal heet Paramaribo 'foto' wat afstamt van fort en dit is later het woord voor 'stad' geworden.

De kern van Paramaribo is gebouwd op de schelpen en zandritsen van de anderszins lage, modderige kustvlakte; beplant met koningspalmen, tamarinde en mahoniebomen, met woningen vrijwel uitsluitend in hout opgetrokken. Uitbreidingen vonden in eerste instantie plaats langs de kromming van de rivier en vervolgens in westelijke richting, het land in. Het uiterlijk wordt bepaald door een mengeling van verschillende invloeden die bij elkaar genomen leidden tot een beschrijving van Paramaribo als

meest charmante stad in de Caribische regio. Het is eveneens de stad waar de schrijver Gabriel García Márquez naar eigen zeggen ooit de mooiste vrouw ter wereld gezien heeft.

De oude stadskern, het fort Zeelandia, grenst aan de rivier en heeft aan de andere zijde uitzicht op het Onafhankelijkheidsplein, een lief stadsbeeld met zijn grote verzorgde grasveld, altijd groen. Deze lokatie is voor de bewoners van Paramaribo de ontmoetingsplaats bij feestelijke aangelegenheden en nationale feestdagen. En op de vroege zondagochtend treft men er de zangvogelkwekers die hier bijeenkomen om de trillers en rollers van hun kostbare twa-twa's en picolets te meten.

Aan de westzijde van het plein staan drie markante

oude gebouwen. Het eerste, het Hof van Justitie werd in de tweede helft van de achttiende eeuw gebouwd uit de rode bakstenen die als ballast in de zeilschepen naar Suriname kwamen. In het midden staat het indrukwekkende Ministerie van Financiën met zijn houten 104 voet hoge toren. In de top daarvan bevindt zich aan alle vier zijden een klok waarmee indertijd heel Paramaribo de tijd in de gaten kon houden. Het derde gebouw huisvest het Ministerie van Binnenlandse Zaken, eveneens eeuwenoud en geheel van hout gebouwd.

Paramaribo is de laatste jaren sterk gegroeid. Oude plantages, braakliggend terrein en open vlaktes zijn via verkavelingsprojecten in complete woonwijken veranderd ten noorden, westen en zuiden van het oude stadscentrum. Met een wijziging van de districtsgrenzen in 1983 werden het voormalige Paramaribo, dat een oppervlakte had van 32 km^2 een stadsdistrict van 183 km^2 groot met een navenante bevolkingsuitbreiding. De naam Groot-Paramaribo is sindsdien meer van toepassing.

Hart van het land

Paramaribo vormt het hart van Suriname. Van oudsher het bestuurlijk en administratief centrum van het land, speelt de stad ook politiek, economisch en cultureel een centrale rol in het leven van de Surinamers. Hier moet men zijn om zaken geregeld te krijgen, want vrijwel alle overheidsinstellingen zijn gevestigd in de hoofdstad. Economische activiteiten van belang zijn zonder contacten met de stad niet goed mogelijk; in de stad zetelen immers de instituten waarlangs inkoop en verkoop gaan, evenals opslag, distributie en administratie, met alle faciliteiten hiervoor. De zuigkracht van de stad is dan ook bijzonder groot voor hen die iets willen ondernemen. Maar ook voor onderwijs - Paramaribo bezit de middelbare scholen, de beroepsopleidingen en de universiteit - medische voorzieningen en recreatie is het wonen in de stad aantrekkelijk vanwege het ruimere aanbod aan voorzieningen vergeleken bij de districten.

Boven: **Hindostaanse jongen bij Javaanse warung; kinderen verkopen vruchten op zuur in de Palmentuin; scholieren van de Fatimaschool in Sophia's Lust**.

Werk bij de overheid is traditioneel zeer in trek en een aanzienlijk deel van de stedelijke beroepsbevolking heeft een baan bij ‘Lanti’. Familieleden en partijgenoten van groeperingen die regeermacht krijgen, kunnen zich via deze relaties verzekeren van een plek in het al jaren buiten proporties uitdijende ambtenarencorps. De lonen zijn er weliswaar lager dan in de particuliere sector, maar een dienstbetrekking bij de overheid wordt door velen geambieerd omdat dat zekerheid voor later geeft in de vorm van een pensioen en toegang biedt tot de voorzieningen van het staatsziekenfonds. Ambtenaren kunnen vanwege de wet nauwelijks ontslagen worden. Het is dan ook vrij gebruikelijk om er onder diensttijd een tweede baantje bij te hebben. Het eerste heet dan ‘werken voor pensioen’ en het tweede is ‘arbeid om rond te komen’.

Het leger van landsdienaren vormt een apart deel van de stadscultuur in Paramaribo. Op de prettige uitzonderingen na, is contact met het ambtenarenapparaat voor menigeen een bron van frustratie. De wegen van de overheid zijn omslachtig: elementaire handelingen als verlenging van een rijbewijs of vergunning voor het een of ander, slokken vele uren op. Voor een stempel naar het ene bureau, voor een plakzegel naar het andere, voor een bijbehorende handtekening van een afdelingshoofd is het te hopen dat deze op zijn plaats zit en zo welwillend is van dienst te zijn en zo loopt men vele kantoren in en uit aan de leiband van de bureaucratie. Ambtenaren zijn dan ook vaak het mikpunt van spot in scènes uit het volkstoneel.

Paramaribo is de plaats voor nationale evenementen en manifestaties van belang. Songfestivals, theateropvoeringen, een internationale filmweek, concerten, kunstexposities, produktiebeurzen, sportwedstrijden en protestdemonstraties van het land vinden hier plaats. Het is een oude klacht uit de districten dat zij zich ook in cultureel opzicht achtergesteld voelen. Een merkwaardig fenomeen dat eenmaal per jaar door de straten van Paramaribo davert, is de wandel-

mars. Ooit is deze begonnen als een degelijke sportactiviteit waarbij jongerenclubs en voor de gelegenheid samengestelde formaties er vier middagen achtereen flink de pas in zetten. In rap tempo heeft de jeugd hiervan een uitbundige culturele manifestatie gemaakt. Wandelmarsgroepen gaan nu gekleed in fleurige kostuums, voeren hun eigen drummers mee, zingen en yellen en geven onderweg vele dansshows weg: Surinaams carnaval en volop entertainment waar duizenden aan meedoen en minstens evenveel toeschouwers langs de routes van genieten.

De straat is een lokatie die bij evenementen hoort. Op een nationale feestdag als de onafhankelijkheidsviering op 25 november, gaat men vaak zoals dat heet ‘een beetje wandelen’. Dit is vooral iets voor jonge gezinnen, de kindjes met strikken in het haar, en vindt plaats in de Palmentuin, rond het Onafhankelijkheidsplein en onder de amandelbomen. Hier ontmoet je elkaar, hier flaneert de jeugd en overal is wel muziek te horen, op de podia in de Palmentuin en in het houten koepeltje aan de Surinamerivier. Eettentjes ontbreken nooit bij zulke gelegenheden. Zij bieden de wandelaar een scala aan hapjes dat het hele culinaire spectrum van het land bestrijkt: Hindostaanse roti, Javaanse pitjel, schaafijsjes die verkocht worden vanaf rijdende handkarren.

Wonen in de stad

In de eerste helft van deze eeuw was Paramaribo verdeeld in een centrum waar de rijken woonden en een periferie waar de armen waren gehuisvest. Maar het stadscentrum fungeert allang niet meer als woonplaats van de elite. Met name na de Tweede Wereldoorlog veranderde dit beeld drastisch en verrezen nieuwe wijken met villa's en middenstandswoningen aan de stadsrand. Er ontstonden verkavelingsprojecten waar eigen woningbouw plaatsvond zoals Ma Retraite, Via Bella en Benie's project, terwijl in veel geringere mate de sociale volkswoningbouw voor de economisch zwakke groepen werd aangepakt. Aan de rand van de stad wisselen arme en rijke wijken elkaar af. De slechtste woontoestanden treft men in de zône rondom het centrum en in een lange strook ten zuiden van de stad waar de zogenaamde platte buurten liggen. Dat deze benaming een letterlijke betekenis heeft, is tijdens de regentijd te zien wanneer hier grote gebieden onderlopen en bij aanhoudende regen het water de huizen binnenstroomt. In het hart van de stad zijn de erven te vinden.

Paramaribo kent er meer dan 14.000. Het zijn woongebieden die vanaf de straatkant niet te zien zijn. Ze liggen achter de hoofdgebouwen, meestal kantoren of winkels. Het is een woonvorm die aan de slaventijd doet denken, toen de eigenaars van deze werkkrachten hun mensen achterop het erf van hun woning huisvestten.

Op deze erven staat een aantal kleine armoedige huisjes, vaak zonder sanitaire voorzieningen, waar de bewoners gebruik maken van een gemeenschappelijke erfkraan en een privaat. De sociaal-bewogen schrijver en nationalist Dobru is in een aantal van zijn verhalen fel van leer getrokken tegen de misstanden van de armoede die in de erfwoningen wordt aangetroffen. Maar ook had hij oog voor de saamhorigheid die de bewoners hier kennen. Ze moeten ook wel, om het hoofd boven water te kunnen houden. Vele erven in de stad worden bewoond door creolen, terwijl de erven

die buiten de binnenstad liggen voor een groot deel door Hindostanen en Javanen zijn bevolkt. Bij hen hebben zich de Guyanese gastarbeiders gevoegd die naar Suriname trokken om er een bestaan te vinden.

Als gevolg van de binnenlandse oorlog diende zich in de tweede helft van de jaren tachtig een nieuwe groep stadsbewoners aan: de bosnegers die het geweld in hun woongebied ontvluchtten en zich met enkele duizenden in de stad kwamen vestigen. Geheel nieuw is hun aanwezigheid in de stad niet, wel het grote aantal dat er nu woont. Met de ontsluiting van het binnenland aan het eind van de jaren vijftig kwam er contact met Paramaribo. Veel van de winkels in de Saramaccastraat, in het verlengde van de Waterkant, zijn daar een tastbaar bewijs van. De inventaris is gericht op degenen die spullen moeten

inslaan voor in het binnenland, van hangmatten en olielampen, tot houwers, touw en zeepdozen. De Saramaccastraat is ook het vertrekpunt voor een reis naar het binnenland over de weg. Omgebouwde trucks, met houten zitbanken en soms voorzien van een dak, zijn het transportmiddel en dit verkeer vindt dagelijks plaats. Men komt hier ook naar toe om boodschappen mee te geven, pakketten aan te leveren voor hen die ‘op de rivier’ wonen en om nieuws uit het achterland te vernemen.

Stad van contrasten

Er zijn veel verschillende Paramaribo's. Het is een stad van contrasten geworden die Suriname nooit eerder heeft gekend. De economische crisis, begonnen halverwege de jaren tachtig, vertaalt zich in een scherpe toename van verschillen tussen stadsbewoners. In het ene Paramaribo komt er in de droge tijd alleen 's nachts en dan nog druppelsgewijs water uit de kraan en moet men zich behelpen met emmers en bekkens; in het andere Paramaribo zijn privé-zwembaden aangelegd en kan dankzij een hydrofoor op elk gewenst tijdstip van de dag of de nacht een royale douche worden genomen. Staat men in het ene Paramaribo in de rij om aan een betaalbare tube tandpasta te komen, in het andere kan men zich vergapen aan een etalage met waterscooters. Voor de ene stadsbewoner is een kinderfeestje met buitenlands fruit en een uit Miami ingevlogen goochelaar een aardigheidje voor een dag, voor de andere geldt dat ze haar kinderen 's avonds op straat kranten moet laten verkopen om ze op school te kunnen houden.

In het stadsleven wordt steeds meer gehosseld; het aanpoten om zich economisch te kunnen handhaven en het zoeken van meerdere banen omdat een enkel inkomen onvoldoende oplevert om de steeds stijgende kosten van levensonderhoud te kunnen bijbenen. De gemoedelijke middelmaat waar oudere Surinamers zo'n heimwee naar hebben, ligt aan diggelen. De categorie nieuwe rijken heeft zich in dit tijdperk aangekondigd met een welstand die uit de handel is voortgekomen, de meest lucratieve sector, of het nu de handel in goederen betreft, in buitenlands geld of in cocaïne. ‘Poeiri’, zoals de drug wordt aangeduid, is een onderdeel van het straatleven geworden en heeft zelfs op bekende verkoopplaatsen de lokaal geteelde marihuana verdrongen.

De handelsgeest heeft de overhand gekregen; in benarde omstandigheden kan immers alles in geld worden omgezet. Lege flessen, plastic zakken en de tamarinde-oogst van peetje's erf zijn zaken die men vroeger als buren- en vriendendienst uitdeelde, maar die nu verkocht worden opdat er ergens weer twee eindjes aan elkaar kunnen worden geknoopt.

Gehandeld wordt er ook in diensten. In het centrum van de stad is dit met name het geval bij bioscopen en discotheken, waar opgeschoten jongens en ook wel kinderen zich aandienen om op geparkeerde auto's te passen.

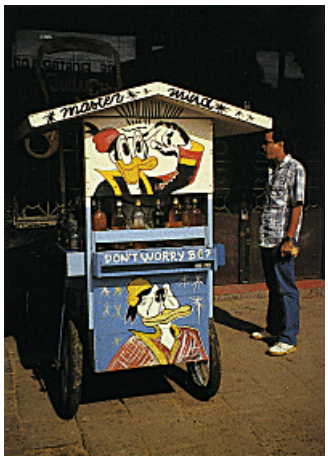
Elke wandeling door Paramaribo laat een veelheid aan verschillen zien die de stad elke keer anders maken. De contrasten zijn zichtbaar in de mensen die dagelijks de straten bevolken. De gerimpelde Javaanse pindaverkoopster gewikkeld in de traditionele slendang loopt op het zebrapad naast een kwieke jonge Marron wiens haar volgens de nieuwe mode in geometrische figuren is geschoren. Het begrip

huisdier krijgt hier een heel andere inhoud wanneer men forse mannen behoedzaam kleine vogelkooitjes ziet meevoeren, en menige werkplaats mag meegenieten van de muzikale kunsten van de fluitende lieveling. Van enig nachtleven is door de week nauwelijks sprake. De bioscopen gaan rond elf uur uit en daarna is Paramaribo vrijwel uitgestorven. Uitgaan gebeurt vooral in het weekend, wanneer er midnight-filmvoorstellingen zijn, als in de discotheken tot in het holst van de nacht wordt gedanst en de Spaans sprekende dames van plezier hun grootste aanloop van klanten hebben. Bij de vrijdag- en zaterdagavonduitjes hoort ook een bezoek aan Blauwgrond, de Javaanse buurt in het noorden van de stad. Voor de huizen hier worden dan warungs neergezet, waar men kan eten en drinken tot in de late uurtjes.

THE LION
OF JUDAH

DON'T WORRY S.C.?

Paramaribo kent meer culturele verschillen dan welke stad ook. Rassenrellen zijn de hoofdstad tot nu toe bespaard gebleven. De bewoners negeren elkaars verschillen niet, maar onderkennen deze juist openlijk. Zou hierin het geheim schuilen van het naast elkaar bestaan van sterk verschillende leefmilieu's en sterk van elkaar verschillende bevolkingsgroepen? Elk van hen draagt bij aan wat wij ‘Surinaams’ noemen. Zou daarom het bestaansrecht van de anderen nimmer ter discussie staan en ontleent men daaraan de zekerheid zich een plaats te weten in de stad? Wonen in Paramaribo betekent in ieder geval meedelen in meerdere culturen en de verschillen lijken als gemeenschappelijkheid het bindmiddel te zijn.

Chandra van Binnendijk

Een open deur

Architectuur? Misschien als verzamelnaam voor onze gebouwde omgeving. Dat is hoe er in Suriname tegen aan wordt gekeken, en niet een serie met elkaar om de hoogste eer wedijverende gebouwen. Wel de behoefte aan een eigen identiteit. Flatwoningen, appartementen, rijtjeshuizen, twee onder een kap? Nee, een huis met een tuin. Vrijstaand, zodat men nog alle kanten op kan. Een garage, een extra kamer, een werkplaats aan huis, het moet allemaal mogelijk zijn. Geef ons maar de ruimte.

Dynamiek zou daarom een goede karakterisering zijn van ons bouwen. En het gebeurt allemaal zelf, zonder architect of aannemer. Natuurlijk wordt ook wel een timmerman of metselaar met zijn ploeg ingeschakeld, maar je geeft zelf aan hoe het moet. Een tekening laat men alleen maken als er een bouwvergunning nodig is. Maar daarmee houdt het dan ook op. Eenmaal aan de slag, gaat men zijn eigen gang. Dat het niet uit de hand loopt, is mede te danken aan een wijs beleid van de overheid. Het bouwbesluit, al heel oud, is dun genoeg om slechts de minimaal noodzakelijke voorwaarden te scheppen om niet in aanvaring te komen met de buren. Op een buitenstaander zal dit misschien overkomen als een laissezfaire-houding, maar dat is het niet. Het is duidelijk een actieve belangstelling voor het bouwen. Bouwen dat nodig is om te kunnen wonen en dat wordt bepaald door een intens gevoel van vrijheid.

Van een bepaalde stijl kun je niet spreken, het is meer alles door elkaar. En afkijken mag, als het er maar mooier van wordt. Met auteursrechten kom je er niet, want dan moet je beginnen bij de eerste kolonisten of de indiaanse bouwmeesters uit nog vroeger tijden.

Architecten zijn er wel, maar eigenlijk zijn ze niet nodig. Of je zou zo iemand moeten beschouwen als een zelfbouwer die het zo leuk is gaan vinden, dat hij er zijn beroep van heeft gemaakt. De zulken vinden hun verdiensten vooral bij de bedrijven die wat gebouwd willen hebben, een kantoor of bedrijfspand. Tegenwoordig zijn er ook in het buitenland opgeleide bouwkundig ingenieurs, die hun beste beentje voorzetten. Het probleem is natuurlijk dat je wat in zo'n

koud land geleerd is, hier maar eerst weer moet zien te vergeten. Niet iedereen slaagt daar aanvankelijk even goed in. Belangrijk is dat hun bouwwerken opgaan in het totaalbeeld; een plaatje dat als geheel een eigen identiteit heeft en dat je zelfs niet zal tegenkomen in onze buurlanden.

De discussies in de internationale vakliteratuur maken geen indruk. Want wat hebben die voor betekenis in een wereld waar alleen een dak boven het hoofd al ervaren wordt als iets geweldigs! Niemand heeft dan behoefte aan getheoretiseer over dakvormen

Oriëntatie op zon en wind...

omwille van de levendigheid. Dit lijkt misschien op het intrappen van een open deur. Een open deur is echter een voornaam architectuur-element in een wereld waar men wat minder bezit.

Tropische architectuur

Wat zou de tropische architectuur moeten kenmerken? Laten we ons hier beperken tot het vochtige tropische klimaat van Suriname, als deel van het immense Amazonegebied. Een klimaat met een zeer

Rechts: Erfwoning in de Javaanse wijk Blauwgrond.

Midden: Woning van een Hindostaanse familie, uitgebreid met overdekt terras.

Onder: Het familieleven speelt zich vooral buitenshuis af.

hoge vochtigheidsgraad, relatief geringe verschillen tussen maximum en minimum temperaturen en veel regen. Het landschap is er een met een overdadige plantengroei. Het bos staat bekend als tropisch regenwoud. De mens zoekt er in de eerste plaats bescherming tegen de zon en de regen. De architectuur biedt deze bescherming in de vorm van een dak, dat de zonnestraling opvangt en tegelijkertijd voorkomt dat het te warm wordt. Een dak dat de tropische stortbuien kan verwerken en voldoende overstek heeft om inregenen te voorkomen.

De mens wil zich ook behaaglijk voelen. In de tweede plaats is het dus nodig dat de vochtigheidsgraad verlaagd wordt. Dat vraagt om wind, gericht op de mens zelf. Het gaat erom dat de verdamping door de huid wordt versterkt. Architectonisch betekent dit winddoorlatende wanden.

In de derde plaats moet de luchttemperatuur omlaag, dus zijn bouwmaterialen met een laag warmte-vasthoudend vermogen vereist. Dat betekent in Suriname vooral hout. Steen heeft het bezwaar dat ze de warm-

Rechterpag: Veel oude houten huizen hebben een bakstenen onderbouw.

te van de dag opneemt en vasthoudt, om die dan 's avonds weer los te laten. De koelte wordt binnen dan te niet gedaan, hetgeen nog verergert wanneer men 's nachts de ramen en deuren sluit.

Verder dient het gebouw aangepast te zijn aan de woon- en leefgewoonten, die in de eerste plaats bepaald worden door de klimaatsomstandigheden en pas in de tweede plaats door de culturele achtergrond van de bewoners. Het vochtige tropische klimaat leidt tot een open, naar buitengerichte levenswijze. Veel activiteiten vinden buiten plaats, en nog meer in de overgangszône tussen binnen en buiten. In het algemeen zal de architectuur dan ook in sterke mate door deze drempelactiviteiten bepaald worden.

Tot slot komen we bij het aspect van de overdadige plantengroei. Het is een verrijking wanneer men er in slaagt een integratie van het buiten en het binnen in de architectuur te verwezenlijken. Planten worden dan haast een nieuw bouwmateriaal. Een heel scala van mogelijkheden staat nog voor ons open.

Zelfbouw in de stad

In Suriname wordt het bouwen dus overheerst door zelfbouw. En dat betreft de particuliere woningbouw, de bouw van winkelpanden, bioscopen, moskeeën, tempels en kerken. Voor zover het stadsgebied betreft heeft men een bouwvergunning nodig. De vereiste bouwtekening wordt gemaakt door een tekenaar op basis van wat summiere woonwensen. Een huis van zeven bij tien meter, met drie slaapkamers, bad, wc, keuken, voorzaal en terras, is alles wat men vraagt. Steen of hout? Ja, dat ook nog wel. Vaak neemt men de tekenaar mee langs reeds gebouwde huizen en wijst hem hoe de voorzijde er ongeveer uit moet zien, de stoep of trap en de poort natuurlijk. Voorlopig kan het daarbij blijven. Tijdens de bouw zien we wel verder.

Jaren geleden is al een bouwkavel gekocht in een particulier verkavelingsproject. De grondeigenaar laat een landmeter of civiel ingenieur een verkaveling uittekenen. De enige drijfveer hierbij is het produceren van zoveel mogelijk kavels. Een stedebouwkundig ontwerp moet je het niet noemen. Een parkeerplaats voor huizen

is beter. De bulldozer wordt ingezet om alles tegen de vlakte te stoten: bomen, sloten, schelpritsen... Een miserabel beeld is het gevolg van deze misdaad tegen het milieu.

Gelukkig verschijnen al gauw de zelfbouwers in beeld. Het is niet hun gewoonte lang te blijven zeuren. Zand erover. Een manjaboom de grond in en een kerseboom, wie weet ook nog een lemmetje of birambi. En bloemen natuurlijk: fajalobi en kotomisi in de tuin, dwergbougainville rond het terras of balkon. Velen geven de voorkeur aan een huis op hoge neuten, met een balkon. Het onderhuis is een plezierige ruimte als dagverblijf, waar de was gedaan wordt, de kinderen spelen en de auto wordt geparkeerd. Het is een koele ruimte, waarbij de woning als warmtebuffer fungeert. Een huis op neuten heeft minder inkijk en vangt meer wind. Een verkeerde oriëntatie en indeling maakt sommige kamers wel eens warm: geen winddoorstroming, geringe dakoverstek, ramen van glasjaloezieën zonder bescherming tegen de binnenvallende zonnestraling. Hetzelfde effect heeft een

Boven: Koloniale huizen in de Gravenstraat op een stille zondagochtend.

Rechts: Erfwoning van bosnegers in Paramaribo, achter de Saramaccastraat.

heet zinken dak, meestal met een vliering vol vleermuizen.

Heeft men aanvankelijk uit geldgebrek een houten huis op lage stenen neuten gebouwd, geen nood. In een weekend is het zo opgevijzeld. Dit verschaft dan de ruimte voor die werkplaats aan huis of die extra kamer voor een bejaard familielid. Wil je niet omhoog en is het huis verrot, dan wordt er een nieuw huis omheen gemetseld. Pas als het dak erop zit wordt het oude huisje afgebroken. Als het oude huisje nog goed is, maar te klein, dan kan het naar achteren verrold worden om plaats te maken voor een nieuw. Er zit dus letterlijk beweging in.

Hoe ziet zo'n stad eruit voor de voorbijganger? Rommelig? Ja, maar ook gezellig.

Op buiten wonen

In het district is geen bouwvergunning nodig. Waar een weg is, wordt gebouwd; in lintbebouwing, op brede en diepe landbouwpercelen. Al naar gelang de grondsoort plant men rijst of groenten, of houdt men koeien. Het wonen speelt zich af in de drempelzones van de woning, in de overgang van binnen naar buiten. Geheel naar behoefte worden de nodige voorzieningen aangebracht die deze manier van leven mogelijk moeten maken. Zo ontstaan woningen, puur voortgekomen uit de elementaire wooneisen. Voortdurend vinden er aanpassingen plaats aan de zich wijzigende omstandigheden. Heeft men geen geld, dan wordt een huisje gebouwd van prasarastammetjes met een dak van palmbladeren. Beide materialen vinden we in het omliggende bos. De stammetjes worden plat geslagen. Hiervan worden de wanden gemaakt. De vloer is meestal van leem of zand. Zo'n huisje dient om 's avonds veilig te kunnen slapen en de enkele kostbaarheden te bewaren, beschermd tegen zon en regen. Overdag leeft men buiten onder een aangebouwd afdak of onder de bomen. Voor het koken is een apart afdakje gemaakt, zodat je behalve op gas ook op hout kan koken. Het baden geschiedt in een apart kamertje, al of niet naast de kreek, trens of waterput neergezet. De plee bestaat uit een hokje met zitting, dat boven een leeg, half in de grond gezet olievat wordt geplaatst. Is het vat vol, dan komt er simpelweg een ander vat naast en wordt het gemakshuisje verplaatst. Na afgedekt te zijn met grond, wordt een mopé-boom in het oude vat geplant. Een goed bemeste bomenrij naast het grondje achterop is het resultaat. Is het prasarahuisje na vijf jaar verrot, dan wordt er een nieuw naast gebouwd.

Wie er financieel wat beter aan toe is, waagt de stap naar een eenvoudig houten huisje. Keuken, bad en wc blijven voorlopig nog apart staan. In de loop van de tijd zien we het kleine huisje steeds verder uitbreiden. Het zijn deze gevallen die ons, zowel gemeten in tijd als in ruimte, de mooiste staaltjes van tropische architectuur opleveren.

Leven met de natuur

Om te kunnen overleven in ons tropisch regenwoud moet je specialist zijn in het aanpassen aan de weersinvloeden en de omringende natuur. Voor bouwmaterialen ben je aangewezen op wat de directe omgeving te bieden heeft.

Het dak is het belangrijkste deel van de woning. Het wordt vervaardigd van palmbladeren of van zinkplaten, als die uit de stad te krijgen zijn. Omdat de woningen een nogal open karakter hebben, worden ze bij het bouwen meestal op de wind georiënteerd. Het geraamte van de huizen wordt gemaakt van ronde stammetjes, meestal aan elkaar gebonden met dunne lianen. Hebben we spijkers, dan slaan we die er ook in. Afhankelijk van wat men gewoon is worden gevorkte takken gebruikt om een ander in te leggen, of beperkt men zich tot gebonden verbindingen. Is de grond hard en droog dan wordt dat de vloer, vaak afgewerkt met verharde gladgestreken aarde. Zo niet, dan komt er een houten vloertje op zithoogte of een vloer op verdiepingshoogte. Zo'n vloer bestaat dan uit dunne stammetjes, dicht tegen elkaar aan gelegd, of uit brede met de kettingzaag gezaagde planken. Willen we de woning wat meer afgesloten hebben dan zorgen we voor een buitenwand in een

Boven: Hindostaanse middenstandswoning in de Tawajakoerastraat.

Midden: Een verbouwde Bruynzeelwoning waarvan het onderste gedeelte is dichtgemetseld.

Rechts: Een middenstandswoning in Blauwgrond. Naast de deur staat een hydrofoorinstallatie die het water op druk brengt.

variatie van gevlochten matten, een vlechtwerk van gespleten latten, een pallisade van dunne stammetjes of kantrechte planken.

Afhankelijk van de traditie zijn er grotere en kleinere dorpen, haast altijd op de mooiste en veiligste plaats aan de rivier. De huizen zijn, naar gebruik, dicht op elkaar of meer apart neergezet. De familieband bepaalt altijd de onderlinge groepsvorming. Er wordt als een grote familie in verschillende huisjes bij elkaar gewoond.

Het bouwen van je eigen huis is een vaardigheid die een ieder behoort te bezitten. Natuurlijk mag een meer ervaren iemand inschakeld worden om aanwijzingen te geven. Maar het werk doe je zelf, met je kinderen, zodat die het tegelijkertijd ook zelf kunnen leren. Het resultaat is de meest oorspronkelijke vorm van wat men organische architectuur noemt: een harmonieus geheel, voortgekomen uit de cultureel bepaalde leefgewoonten en de door de omringende natuur geboden mogelijkheden.

Terug naar de stad

In de stad komen er meer contrasten en uitersten voor wat architectuur betreft. Dat geldt bijvoorbeeld voor de huisvesting van de minst draagkrachtigen in de binnenstad, in erfwoningen. Deze worden onttrokken aan het zicht van de voorbijganger, maar ze zijn er in overvloed, achter het statige koloniale huis aan de straat.

De helft van de stadsbevolking moet het doen met dit type woning dat nog afstamt van de oude slavenwoningen. Op een smal diep erf, volgebouwd met meerdere eenkamerwoningen onder een dak, met gemeenschappelijke badhokken, plee's en een erfkraan. Volkswoningen, zoals ze door de overheid gebouwd zijn, zijn bescheiden in aantal en ook in vormgeving - eentonig op een rij gezet ergens achteraf. Ook hier zijn het weer de huurders die voor de nodige levendigheid zorgen.

Een recent fenomeen zijn de vestingen van de meest draagkrachtigen, zoals de handigen onder ons die het klaar spelen voordeel te halen uit de vastgelopen economie van het moment. Wit gewassen paleizen, volgens de laatste mode neergezet met buitenlands geld. Airco's, dichte ramen, dobermannpinschers en Jaguars zijn hier de in het oog springende zaken. Onaangepast gedrag noemen wij dat. Niets tropisch. Dat geldt in feite ook voor de veel geprezen herenhuizen uit de koloniale tijd, die niets anders zijn dan een houten replica van een stenen gebouw in het moederland. Pas later werden daar balkons tegenaan gebouwd en werden de ramen voorzien van houten jaloezieën. Maar verder was er geen dakoverstek en de hoge zolder was er niet omwille van de warmtebuffer, maar slechts vanwege het steile dak voor de leien. De indeling, altijd symmetrisch, hield geen rekening met de oriëntatie op zon en wind.

Conclusie

Tot zover is er niets nieuws onder de zon. Groot of klein, hoog of laag, mooi of lelijk... het zijn slechts golfbewegingen. Soms bepaalt een economische crisis het gezicht, dan weer een culturele opleving of de nieuwste modegril. Wat en hoe er in een bepaalde tijd gebouwd wordt, mag als een afspiegeling worden gezien van de maatschappelijke situatie in een land. Thans is het de economische toestand die zich laat gelden. Voor de naaste toekomst zal dit leiden tot een harder beeld, met een verkwistend materiaalgebruik door de rijkeren tegenover een hergebruik van afbraakplanken en verroeste zinkplaten door de armeren. De middenklasse zal niet verder komen dan wat passen op de plaats. Het gebruik van nieuwe lokale materialen geeft aanleiding tot wat steilere daken voor singels en dakpannen, terwijl het metselwerk steeds vaker in baksteen wordt uitgevoerd.

De situatie vraagt om een meer aangepaste vorm van bouwen, een meer tropische architectuur met toepassing van milieuvriendelijke materialen zoals baksteen en pinushout. De invloed van de culturele verscheidenheid zal daarbij nog wat meer worden teruggedrongen. Nu kwam deze in de huizenbouw toch al niet veel verder dan de kleur van de verf en wat oppervlakkige franje. Het type huis, hoog of laag, kwam veel meer voort uit de eisen van de plaats. Slechts in de religieuze gebouwen etaleren zich de verschillen.

Arie Verkuijl

Muziek en dans

Paramaribo, half vier 's middags. Veel kantoren en bedrijven zijn net gesloten. Bij de centrale bushalte Ondrobon (onder de boom) aan de Dr Sophie Redmondstraat, staan vele mensen in de bloedhete zon te wachten. Er komt een bus aanrijden. Nog voordat hij stopt rennen zowel jongeren als ouderen naar de deuropening om een plaatsje te bemachtigen. Zij gaan naar het grote sportterrein aan de Kernkampweg om de Avondvierdaagse Wandelmars bij te wonen.

Wanneer de bus vol is en gaat rijden doet de chauffeur de radio aan. Keiharde kawina-muziek schettert de passagiers in de oren. Het is zo luid dat de hele bus meedreunt op de roffels van de kawina-trommen. *'Dis' na mi, moi lobi, dis' na mi. Na den gransuma fu yu, den no wani mi libi nanga yu, dis' na mi, moi lobi, sis' na mi.'* (Ik ben het, mijn mooie lieveling, ik ben het. Jouw ouders willen niet dat ik met jou omga, maar ik ben het, mijn liefste). Enkele jongeren in de bus zingen en bewegen mee op het aanstekelijke dansritme. Verschillende passagiers zuchten en kreunen hoorbaar. Een van hen roept naar de chauffeur om de muziek zachter te zetten. Maar die luistert niet, want hij draait voor de jeugd. Enkele ouderen mopperen dat er tegenwoordig geen beschaafde muziek meer op de radio te horen is. Alles wat de klok slaat is kawina of reggae. Zij vinden kawina-liederen maar niets. Korte zinnen in het Sranantongo, die zij vaak niet goed begrijpen, worden steeds weer herhaald op hetzelfde ritme. De jongeren storen zich niet aan het commentaar. Zij vinden kawina prachtig omdat je er zo heerlijk op kunt dansen.

Bij het sportterrein is het een grote drukte van mensen die naar de wandelmars komen kijken. Rond vier uur gaan de groepen op weg. Het zijn er wel honderd. Het publiek krijgt een kleurrijk schouwspel te zien en te horen. De Surinaamse wandelmars is in de afgelopen vijf à acht jaar veranderd van een sportief gebeuren in een soort carnaval. Men kan de wandelmars vanaf een grote afstand al horen aankomen. Bijna alle groepen roffelen op trommen die zij met zich meedragen. Het zijn veelal kawina-trommen,

kleine cilindervormige trommen, waar met een stok op geslagen wordt. De trom hangt aan een touw om de hals of is om het middel bevestigd. Het ene kawina-lied na het andere wordt luidkeels door de wandelaars gezongen, zij lopen niet in wandelpas, maar hossen dansend voort door de straten en houden af en toe even stil om een kleine show weg te geven. Veel bosnegergroepen doen ook mee, zij roffelen op apintitrommen en slaan met stokken op kwakwabangi's, houten bankjes. Zij zijn in traditionele bosnegerkleding gestoken.

Het publiek amuseert zich, en kijkt verrast als ineens een groep indiaanse jongeren komt aandansen, slaand op kawina-trommen en luidkeels kawina-liederen in het Sranantongo zingend. ‘Sinds wanneer zingen indianen kawina?’ vragen velen zich af.

Kawina

Kawina-muziek ontstond in de negentiende eeuw in de creoolse plantages aan de Commewijne-rivier. In de buurt van deze plantages lagen indiaanse nederzettingen. Door het onderlinge contact hebben met name de Arowakken de kawina-muziek in haar originele vorm overgenomen en zingen zij ook in het Sranantongo. Kawina is onder de Arowakken zo populair geworden dat hun eigen authentieke muziek haast verdwenen is. Later hebben ook de Karaïben de kawina overgenomen. In 1991 heeft de Karaïbse groep Akarani Sound als eerste een poging gewaagd om kawina in het indiaans te zingen. Zij brachten een cassette uit die enorm is aangeslagen.

Kawina wordt gezongen door een voorganger en een koor. Het instrumentarium bestaat uit een ahri-kawina-trom die een constant ritme speelt, een kot-kawina-trom die tegen het vaste ritme ingaat, een timbaal (staande trom) of een conga, een kwakwabangi (houten slagbankje), twee seki seki (metalen schudbussen), een koebel of tjap (tuingereedschap) en een (scheidsrechters)fluit. De skratjidron, een grote trom op een houten schraag, wordt nu ook in het ensemble gebruikt.

De instrumenten zijn relatief goedkoop en vrij gemakkelijk te bespelen. Dit is waarschijnlijk een van de redenen waarom kawina in de afgelopen drie jaren een grote opleving doormaakte. Was kawina vroeger een onderdeel van typisch creoolse feesten, tegenwoordig hebben vele straten in de volksbuurten een eigen kawina-band waarin ook niet-creoolse jongeren spelen.

Kaseko

Een muziekstijl die een vrij grote invloed heeft weten uit te oefenen op meerdere cultuurgroepen is de kaseko. Kaseko werd oorspronkelijk gespeeld door stadscreolen. Het is dansmuziek die zich ontwikkelde na de Tweede Wereldoorlog. Kaseko gebruikt elementen uit de Latijnsamerikaanse en Frans-Antilliaanse dansmuziek. Zij heeft ook vele liederen ontleend aan het kawina- en wintirepertoire. Wintimuziek wordt gebruikt als communicatiemiddel met de bovennatuurlijke wereld.

Boven: Hindostaans meisje met haar sitar. Ze volgt lessen aan de Indiase ambassade, die actief de klassieke Indiase cultuur propageert.

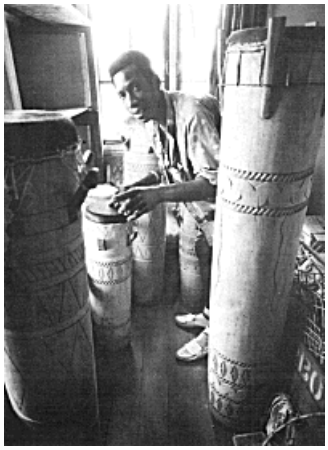

Rechts: Het gamelan-orkest Louis & Friends treedt op bij een verjaardagsfeest.

Kaseko wordt gebracht door een voorganger en een koor, begeleid door westerse instrumenten zoals drumstel, conga's, blaasinstrumenten als trompet, trombone en saxofoon, en elektrische gitaar en basgitaar. Verder percussie zoals maraka's, rasp, koebel en clave. De skratjidron is er in de jaren zeventig aan toegevoegd. Het strakke dansritme in de kaseko wordt af en toe onderbroken door een solo-optreden van de blazers.

Onder meer vanwege haar opgewekte karakter heeft de kaseko andere cultuurgroepen weten te prikkelen om met deze stijl te gaan experimenteren binnen hun eigen muziek. Jonge bosnegers die in Paramaribo wonen voelen zich sterk aangetrokken tot de kaseko, die onder andere qua zang gelijkenissen vertoont met hun amusementsmuziek.

Bosnegermuzikanten zijn zich de afgelopen tien jaren gaan aansluiten bij bestaande kaseko-bands, maar zij hebben ook eigen bands opgericht. De formatie Cosmo Stars gaf als pionier op dit gebied de toon aan. Zij begonnen hun eigen amusementsliederen

Rechterpag: De Koeltoeroe Winkri verkoopt verschillende soorten traditionele drums.

zoals de Saramakaanse seketi, te zingen in kaseko-stijl. Zij brachten ook een bepaalde variatie aan in het ritme en vooral dit laatste sloeg enorm aan bij het danspubliek. Er zijn nu verschillende bosnegerbands en praktisch elke creoolse kaseko-band heeft een of meer bosnegermuzikanten.

Aleke

De bosnegers, met name de Aukaners, hebben een muziekstijl die aan de kaseko doet denken. Het is ook dansmuziek en heet aleke. Bij het grote publiek in Paramaribo is hij niet zo bekend, maar onder de vele Aukaners in de stad is aleke bijzonder populair.

Aleke-liederen gaan over liefde en over gebeurtenissen en sociale problemen in de gemeenschap. In een van de nieuwste aleke-hits worden jongeren gewaarschuwd voor het gevaar van Aids.

Een lied wordt ingezet door een voorzanger en een koor. De instrumenten zijn drie drums van ongeveer een meter hoog, een djas, een grote op een pauk gelijkende trom, en deksels, de bengele-bengele, genoemd naar het geluid dat zij voorbrengen.

Aleke wordt elektronisch versterkt. Het meest opvallende is de zang. Goede zangers moeten een mooie stemkleur hebben en goed met hun stem kunnen trillen.

Aleke-feesten worden meestal in grote openbare zalen gehouden en ze worden druk bezocht door jongeren. De muziek is oorverdovend en de korte lied-fragmenten worden op een stampend ritme eindeloos herhaald. Voor niet ingewijden is het vreemd maar amusant om te zien dat veel vrouwen met elkaar dansen en niet wachten totdat een man 'eindelijk zin krijgt om hen te vragen'. Dit gedrag ziet men overigens ook op enkele typisch creoolse kaseko-feesten, waar vooral vrouwen de dansvloer opgaan, terwijl de mannen geamuseerd met een borrel in de hand toekijken.

Hindostaanse muziek

Uit het bovenstaande kan men opmaken dat jongeren muziek graag actief willen beleven door erop te

Rechts: Bhadjan Samajmuzikanten met zangeres brengen religieuze muziek bij een dankdienst.

Midden: Saramakanen maken muziek tijdens de rouwplechtigheden bij de dood van Granman Aboikoni.

Onder: Een bosnegergroep, samengesteld uit Aukaners en Saramakaners, geeft een optreden in stad.

dansen. Ook binnen de Hindostaanse en Javaanse gemeenschap vinden jonge mensen het niet interessant meer om te moeten luisteren naar de vele historische liederen over de oude koninkrijken in India en Indonesië.

Hindostaanse jongeren willen op de wekelijkse hindoe-huwelijken niet meer passief toekijken en luisteren naar baithak gana-muziek, waar kundige zangers de avond vullen met liederen over ethiek en moraal. Zij willen dansen en plezier maken.

Dit beeld krijgen zij ook opgedrongen uit India, via de Indiase films die in groten getale hun weg naar Suriname vinden. In deze films worden onder meer liefdesliederen gezongen, in een moderne vorm, dat wil zeggen begeleid door westerse instrumenten en in disco- en popstijl. De moderne Hindostaanse muzikanten in Suriname spelen deze liederen na met het authentieke baithak gana-ensemble. Dit bestaat uit een harmonium, een handorgeltje met een schel indringend geluid; de dand-tal, een ijzeren staaf die met een beugeltje wordt aangeslagen en de dhol, de

tweevellige trom die met de vingers wordt bespeeld en talloze hoge en lage klanken voortbrengt. Aan dit ensemble worden westerse muziekinstrumenten toegevoegd: viool, mandoline, maracas, tamboerijn.

Men heeft ook ‘westerse’ dansorkestjes opgericht met drumstel en elektrische gitaren.

In sommige orkestjes hebben het harmonium en de dhol een plaats gekregen. Zowel met het uitgebreide baithak gana-orkest als met het combo speelt men populaire filmliederen nu in geliefde dansritmen zoals merengue, cadence en ook kaseko. Ook niet-Hindostaanse muzikanten spelen mee in deze combo's.

Javaanse muziek

Ook de moderne Javaan heeft zijn westers orkestje opgericht dot pop-jawa speelt - moderne muziek uit Indonesië - , maar ook kaseko, merengue en dergelijke. De Javaanse jeugd toont nauwelijks meer belangstelling voor het complexe samenspel op de oude gamelan, het orkest met de verschillende metallofonen en gongs.

De jongeren willen gezamenlijk dansen op hedendaagse muziek. Zij hebben een poging gewaagd een oude muziekvorm te moderniseren, met name de terbangen. Terbangen zijn islamitische (religieuze) liederen die in de moskee gezongen worden en thuis bij een besnijdenisfeest of een verjaardag. De liederen worden begeleid door een verzameling terbangs: grote en kleine lijsttrommen die een doffe, maar aangename klank hebben. Verder is er een grote bastrom, de bedug, en de kendang, de trom die de leiding heeft. Er wordt de hele avond gezongen. Voor middernacht zijn alleen kerkliederen toegestaan, maar daarna zingt men wereldlijke liederen. Sinds enige jaren wordt allerhande populaire muziek uit binnen- en buitenland gebracht op de terbangen en heeft men een elektrisch orgeltje, maraca's en dergelijke aan het orkest toegevoegd. Er wordt zelfs spontaan op gedanst.

Kunstmuziek

Kunstmuziek wordt door een relatief klein deel van de bevolking beoefend. Kunstmuziek heeft meestal een klassieke grondslag en de muzikant dient zich aan voorgeschreven regels te houden.

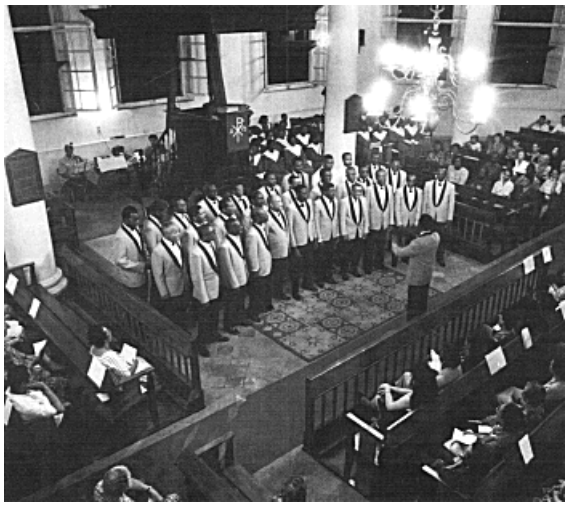
Een vorm van kunstmuziek waarbij relatief veel mensen uitvoerend bezig zijn, vinden wij in de vele zangkoren uit de christelijke traditie, waaronder veel kerkkoren. Verder zijn er enkele mannenkoren en gemengde koren die wereldlijke muziek op hun repertoire hebben. De mannenkoren Harmonie en Maranatha zijn heel bekend. Het gemengd vocaal ensemble Troki, een koor met een beperkt aantal leden, valt op door het veelzijdige repertoire en de presentatie. Het vrouwenkoor Maranatha, een vrouwenafdeling van het eerdergenoemde mannenkoor, is met haar vijf jaren de jongste telg in de familie. Heel wat zangkoren zijn verenigd in de Federatie van Zangkoren.

Dan zijn er de Militaire en Politiekapel, harmonieorkesten die voornamelijk op hoogtijdagen voor het publiek spelen. Zowel de koren als de kapels hebben een overwegend Europees repertoire. Surinaamse componisten hebben wel enkele composities geschreven waarin Surinaamse melodieën en ritmen zijn verwerkt. Hierbij mogen de namen van John Nelom en wijlen Eddy Snijders niet onvermeld blijven.

Muzieklessen kan men volgen op de Surinaamse Volksmuziekschool. Deze instelling geeft muziekonderricht volgens de Westeuropese theorie. Men kan les volgen in het bespelen van verschillende muziekinstrumenten. De school heeft langer dan 25 jaar een eigen Volksmuziekschoolorkest gehad, dat enkele jaren geleden is overgenomen door de Eddy Snijders Stichting.

De Stichting Gitaristenkring stimuleert de bevordering van het klassieke gitaarspel in Suriname door het organiseren van muziekavonden.

Het Henna Hiemcke Fonds is een stichting die zich ten doel stelt het propageren van de kunstmuziek in het algemeen, waarbij pianomuziek sterk op de voorgrond treedt. Zij biedt talentvolle jonge Surinaamse pianisten de gelegenheid zich in het buitenland ver-

Rechts: Een optreden van het Maranatha-mannen-koor in de Hervormde Kerk op het Kerkplein.

Onder: Gitaarles aan de Volksmuziekschool, verbonden aan het Cultureel Centrum Suriname (CCS).

der te bekwamen en werkt eraan mee buitenlandse artiesten voor het Surinaamse voetlicht te brengen. De Indiase en Indonesische ambassades stimuleren hun eigen klassieke cultuur. Docenten uit die landen geven les in klassieke zang en muziekinstrumenten. De organisatie Naks stimuleert sinds 1947 de creoolse cultuur; deze zang- en dansgroep heeft Suriname vele malen op buitenlandse podia vertegenwoordigd.

Festivals

In de populaire sfeer zijn er allerlei songfestivals; de Javanen en sinds kort ook de Hindostanen, hebben hun eigen versie. Op al deze festivals worden voornamelijk buitenlandse popsterren geïmiteerd.

In een poging enig tegenwicht te bieden tegen de grote dominantie van buitenlandse popmuziek, is in 1982 het Suriname Popular (Suripop) Festival in het leven geroepen door de Stichting ter Bevordering van Kunst en Cultuur in Suriname. Deze stichting wil componisten stimuleren om Surinaamse popmuziek

te schrijven. De Organisatie van Surinaamse Componisten, Arrangeurs en Tekstdichters (OSCAT) timmert ook sinds 1985 aan de weg in een poging Surinaamse muziek te schrijven. Zij heeft reeds tweemaal met succes het Pikin Poku Festival gehouden, ter bevordering van de kinderliedcultuur.

Geluidsstudio's en de media

Paramaribo telt zeven geluidsstudio's die alle professioneel van opzet zijn. Ventu Studio's, de oudste, begon in 1978. Zeven studio's lijkt veel voor een kleine bevolking, maar het feit dat zij allemaal vaak overbezet zijn geeft de steeds groter wordende dynamiek van het muziekleven aan. Uit alle lagen van de bevolking vinden artiesten hun weg naar de studio, zij willen allemaal gehoord worden. De studio's kunnen muziek uitbrengen op grammofoonplaat, cassette of compact disc. De laatste twee jaar brengt de artiest zijn muziek steeds meer op cassette uit, want de compact disc is alleen betaalbaar voor de beter gesitueerden.

Verschillende muzikanten werken met zogenaamde ‘demo-cassettes’, demonstratiebandjes die op de radio en op feestjes eerst worden uitgeprobeerd, alvorens men tot een definitieve uitgave overgaat.

Om een indruk te krijgen van de verhouding tussen het opnemen en het daadwerkelijk uitgeven, zijn de percentages van Ventu Studio's het duidelijkst. Zij werken, in tegenstelling tot de andere studio's, met alle Surinaamse muziekvormen. Ongeveer zestig procent van de muziek die er wordt opgenomen is kaseko en kawina en circa dertig procent is Hindostaanse muziek. Verkoopcijfers geven echter een totaal ander beeld: van kaseko/kawina wordt slechts veertien procent verkocht (uitgegeven), terwijl Hindostaanse muziek vijftig procent haalt. Er is een levendige handel in kopieën van demo-cassettes.

De radio is het belangrijkste medium om muziek bekendheid te geven. Van de zeven radiostations die Paramaribo telt, zenden twee geheel in de Hindostaanse taal uit. Hindostaanse muziek kan dus via deze zenders beluisterd worden. De andere radiostations hebben wel programma's in de Surinaamse talen, maar deze bevatten merendeels reclame en (overheids-)bekendmakingen. Op haast alle radiostations domineert de buitenlandse, voornamelijk Noordamerikaanse popmuziek. Uitzonderingen hierop vormen Radio Boskopu en Radio KBC.

De televisie brengt Surinaamse muziek voornamelijk op hoogtijdagen.

Surinaamse muziek

Concluderend mag gesteld worden dat Surinaamse muziek niet louter één muzieksoort is met beïnvloeding uit de verschillende culturen. Een muzieksoort is ook haast niet mogelijk en dat kan ook niet het doel zijn van hen die werken aan de ontwikkeling van de Surinaamse muziek. Suriname heeft de mogelijkheid om verschillende muzikale mengvormen te maken. Hiervoor kan op basis van evenwichtige keuze gebruik gemaakt worden van elementen uit de verschillende eigen culturen.

De Surinaamse muziekcultuur is als een keuken met allerlei exotische gerechten. Met de vele smakelijke ingrediënten kunnen nieuwe recepten gemaakt worden, als men maar juist weet te kiezen. Er zijn reeds geslaagde pogingen ondernomen, maar er zijn nog vele specerijen die wachten om geproefd te worden.

Hillary de Bruin

Dans

Fascinerend, kleurrijk en zeer gevarieerd zijn de dansen van Suriname. Naast de oorspronkelijke indiaanse, is er een rijke variatie aan Afrikaanse en oosterse dansbewegingen en ritmes. De magisch-rituele en religieuze dansen van de verschillende bevolkingsgroepen die hun herkomst vinden in Afrika, Indonesië en China, leven tot aan de dag van vandaag voort. Ze vormen bovendien de basis voor een zich ontwikkelende eigen dansvorm.

Er is in Suriname altijd wel reden tot dansen: een verjaardag, een huwelijk, een rituele of religieuze gebeurtenis. Dansen maken een vast onderdeel uit van shows en culturele voorstellingen. Een avond in de disco is niet compleet als er geen kawina en kaseko, met de opvallende heupbewegingen, wordt gedanst.

Deze nieuwe dansvormen zijn ontstaan vanuit de creoolse 'Bigi Poku' (oorspronkelijk: voor grote mensen) en worden nu door vrijwel iedereen gedanst, waar dan ook. Dansend Suriname is veelzijdig georiënteerd vanwege de multiculturele vermenging die het land kent. Naast de Latijnsamerikaanse invloeden van salsa, merengue en lambada doet men evenzeer mee met het Caribisch gebied en danst cadance, reggae en bubling, terwijl er niet onder wordt gedaan voor de Europese en Noordamerikaanse houseparties en hiphopstijlen. Met name de jeugd is vernieuwend bezig en mengt indiaanse, Afro en Hindostaanse dansbewegingen met hedendaagse pop.

Traditie

Op het gebied van de traditie zijn culturele organisaties van indianen en bosnegers actief in Paramaribo om meer bekendheid te geven aan hun oorspronkelijke dansen en de bestudering en ontwikkeling ervan te stimuleren. De maraca-dans van de indiaanse Karaïben bijvoorbeeld, danst men in een kring. Met het hele lichaam worden golvende bewegingen in voorwaartse richting gemaakt. Het ratelende geluid van de maraca geeft de maat aan tijdens het dansen. In de awasa, uit de Aukaanse bosnegercultuur, beeldt de danseres haar schoonheid uit met sierlijke hand-, hals- en heupbewegingen. De danser daarentegen toont door middel van acrobatische bewegingen zijn kracht en kundigheid. Er is een intensief contact tussen de dansers en de drummers die hen op de apinti begeleiden. Uit de Hindostaanse traditie is het de chokra die regelmatig op huwelijken wordt gedanst, waarbij de mannelijke danser zich als vrouw verkleedt en hand- en heupbewegingen extra aandacht krijgen. De Javaanse bevolkingsgroep kent diverse traditionele rituele en religieuze dansen die bij speciale gelegenheden te zien zijn. Opvallend hierin is de jaran képang, een dans waarbij mannen op uit riet gevlochten stokpaarden dansbewegingen als paarden maken. De gamelanmuziek die dit begeleidt voert het ritme op tot de dansers in trance geraken.

Nieuwe ontwikkelingen

Nieuwe ontwikkelingen vinden plaats van traditioneel dansen tot aan ballet toe. Vanuit de traditionele Javaanse dans heeft zich het modern Surinaams als nieuwe dansstijl ontwikkeld: deze heeft als basis klassieke, moderne, Afro en jazz-technieken, en creëerde een mengvorm met elementen van Indiaanse en Hindostaanse dansen en bewegingen uit de Javaanse vechtsport pencak silat. Aspecten hierbij die het Surinaamse karakter verder accentueren zijn het gebruik van kaseko-muziek en

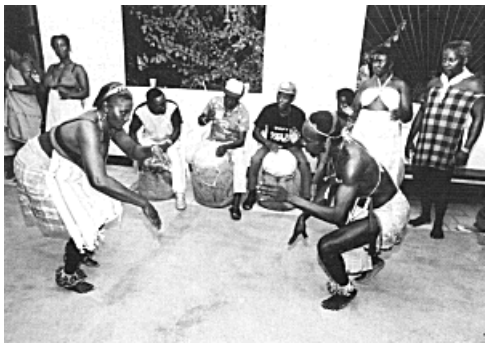
kledingstukken als de anisa (creoolse gebonden hoofddoek), de slendang (Javaanse sjaal), de komprang (Javaanse broek) en de koto (rokje).

De Surinaamse balletwereld is uitgebreid met een nieuwe ontwikkeling die de mengeling van stijlen verdere uitwerkte. Bij het semi-professioneel opgezette Nationaal Ballet van Suriname werd de zogeheten ‘Dogla’-stijl gecreëerd - een samengaan van jazzballet-technieken met Afro-ritmes en bewegingen, in combinatie met uit India afkomstige hand-, voet- en hoofdbewegingen. Het NBS heeft diverse balletten in deze stijl gepresenteerd waarmee ook in het Caribisch gebied is opgetreden en die Suriname een eigen gezicht geven op balletgebied. Op dit gebied wordt er verder gewerkt aan de oprichting van een dansassociatie die professionele opleidingen voor dansers wil verzorgen, met een door de overheid erkend staatsexamen.

Marlène Aminah Lie a Ling

Boven: **De balletschool van Marlène Aminah Lie A Ling**.

Links: **Optreden van een Aukaans/ Saramakaanse muziek- en dansgroep**.

Theater op het erf en in de schouwburg

Ook het theater in Suriname wordt gekenmerkt door de multi-etnische samenstelling van de bevolking en het feit dat elk van de bevolkingsgroepen haar eigen cultuur in belangrijke mate heeft weten te bewaren. Een nietsvermoedende vakantieganger die besluit een avondje theater in Suriname mee te maken, zal vaak genoeg teleurgesteld worden: geen voorstelling. Of beter gezegd: er is wel iets te zien, maar niet wat hij verstaat onder theater. Een modeshow, een body-buildingwedstrijd, een little miss-Surinameverkiezing, een rapcontest. De vakantieganger zou weleens tot de conclusie kunnen komen dat er in Suriname geen of bitter weinig theater gemaakt wordt. Toch is die gevolgtrekking niet juist. De produktiviteit op theatergebied is heel hoog.

Er vindt elke dag wel een theatervoorstelling plaats ergens in Suriname. Alleen zullen de toeschouwers noch de uitvoerenden datgene wat ze respectievelijk zien en doen altijd als theater beschouwen. Evenmin vindt het gros van de activiteiten plaats op voor de hand liggende lokaties als de zalen van Theater Thalia, het CCS, Mata Gauri, Unique, Naks of Ons Erf. Men treft ze eerder aan op achtererven, kleine feestzalen en gemeenschapscentra, in de open lucht, op feestjes, trouwpartijen, familiebijeenkomsten, waarbij de bezoekersaantallen variëren van dertig tot driehonderd en meer personen.

Traditioneel theater

De opvoeringen die hier plaatsvinden zijn uitingen van het traditionele theater. De traditionele theatergezelschappen van de diverse etnische groepen brengen in een zang-, dans- en spelvorm hun rites en rituelen: dodenherdenkingen, dodenvereringen en raadplegingen, geboorte- en huwelijksvieringen, initiatie, dankdiensten en de epische verhalen.

Traditioneel theater heeft in elke maatschappij een belangrijke functie, die binnen een multi-etnisch verband zelfs groter wordt. Het is een middel tot behoud van tradities, rituelen en rites en is tegelijkertijd een manier om ervoor te zorgen dat die tradities worden begrepen en geaccepteerd door anderen. Dit kan door

ze toegankelijk te maken voor iedereen en het theaterpodium is daar een uiterst geschikt medium voor.

De *Ramayana* bijvoorbeeld, het verhaal van Ram en Sita uit de hindoe-mythologie wordt zowel door de Hindostanen als de Javanen uitgebeeld. De Hindostanen doen dit met de Ramlila, een tien dagen durend openluchtspektakel, de Javanen door middel van dansen en het wayangspel. Bij dit schaduwspel met behulp van poppen, vertelt de dalang verhalen uit de *Ramayana* of de *Mahabharata*, een ander hindoe-epos.

Heel opvallend is het verschil in de wijze waarop het *Ramayana*-epos door de Hindostanen en de Javanen wordt gebracht. De Hindostanen gebruiken de naam Ramlila ook om een bijzondere combinatie van kleuren aan te geven: heb je bijvoorbeeld een rood-blauwe broek, een paars-gele bloes en oranje schoenen aan, dan krijg je 'Ramlila' te horen. Dit geeft een beeld van de kleurigheid van dit openluchtspektakel. Grote gebaren, forse mannen, bulderende stemmen, angstaanjagende maskers. Hanuman de olifantgod, Rawan, de ontvoerder van Sita, het gevecht tussen goed en kwaad. Een tien dagen lang durend spektakel op het voetbalveld. De Javanen daarentegen vertellen hetzelfde verhaal door middel van sierlijke dansen, in prachtige kostuums, op gamelanmuziek. Het lijkt alsof Rawan zelfs minder afschrikwekkend wordt in deze versie. Sierlijkheid is hier het sleutelwoord.

Een zeer geliefde vorm van wat men in Suriname onder theater verstaat is het verschijnsel 'culturele show, presentatie van Suriname'. Elke gelegenheid wordt aangegrepen om de rijkdom aan culturen die Suriname kent te demonstreren: het afscheid van een hoge regeringsambtenaar die met pensioen gaat, de verwelkoming van een buitenlandse gast, de verjaardag van de minister. De toeschouwer krijgt dan in chronologische volgorde de geschiedenis van Suriname op culturele wijze voorgeschoteld: hoe wij hier te samen kwamen. Eerst een indiaanse dans, dan een Aukaanse of Saramakaanse groep die een awasa of seketi-dans demonstreert, vervolgens een Hindostaans lied en een Javaanse vlinderdans tot slot. Het is een programma waarin de demonstraties los staan van elkaar. Het enige wat ze verbindt, behalve het praatje van de conferencier, is het feit dat ze allemaal in Suriname worden beoefend. Deze demonstratievorm is een van de manieren waarop men de traditie aan het publiek presenteert. Een andere, maar dan wel totaal negatieve wijze waarop dat plaatsvindt, is binnen toneelstukken, en dan vooral volkstoneelstukken. Daarbij worden de verschillende religies en leefwijzen in de eerste plaats belachelijk gemaakt. Vaak wordt de bonuman geportretteerd als een oplichter die er alleen op uit is de goedgelovige, domme mensen het zuurverdiende geld uit de zakken te kloppen. En obia wordt alleen gebruikt als een jaloerse vrouw een vriendinnetje buitenspel wil zetten of een man voorgoed aan zich wil binden. De pandit als religieuze voorganger wordt alleen geraadpleegd bij ernstige, vreemde ziekten, die uiteindelijk toch door de dokter genezen moeten worden. En een winti krijgen heeft niets meer te maken met het religieus beleven van natuurkrachten, maar met aanstellerij en zwarte magie.

Negatieve beeldvorming en vervreemding van culturen is het enige resultaat van deze vorm om tradities op het podium te brengen.

Traditie en vernieuwing

De toekomst ziet er rooskleurig uit. Steeds meer groepen stappen af van het zuiver demonstreren van hun zang en dans, rites en rituelen, en integreren ze nu in theatervoorstellingen. Op deze wijze wordt de culturele waarde behouden en niet uit zijn verband getrokken.

Naks, een creoolse sociaal-culturele vereniging die stamt uit 1947, bracht bijvoorbeeld een volledige wintipré in het stuk *Bigi Dorsi*, geregisseerd door Wilgo Baarn, waarbij de pré daadwerkelijk onderdeel was van het verhaal en de eigenlijke functie ervan werd getoond. De sociale wantoestanden op de erven in en rond Paramaribo vormen het eigenlijke thema: prostitutie, krotwoningen, erbarmelijke leefomstan-

digheden, werkloosheid enzovoort. Hierin arriveert de zoon die na zijn opleiding in Nederland terugkeert naar Suriname. Hij weigert deel te nemen aan de gezamenlijke religieuze activiteiten van zijn familie. Hij gelooft daar niet meer in. Nadat hij echter overspannen is geraakt, beseft hij dat winti niets met afgoderij te maken heeft. Hij erkent dan zijn eigen culturele achtergronden, zijn erfenis.

Ook de indiaanse groep Epakadono (nieuwe generatie) speelt binnen het traditionele theater een belangrijke rol. Haar ritualistisch theater, zich volledig afspelend binnen de leef- en denkwereld van de indiaan, wordt verbonden aan moderne theatertechnieken. Voor de eerste keer krijgt het grote publiek een coherent beeld gepresenteerd van indiaanse tradities en leefwijzen.

Epakadono heeft zich vooral gericht op 12 oktober 1992, de herdenking van het 500-jarig (gewelddadig) contact tussen Europa en de Amerika's. De wijze waarop deze confrontatie door de indianen is beleefd, is het uitgangspunt van de theaterstukken. Mythes, andere vertellingen, de rol van de pyjai, geschiedkundige feiten: dit alles wordt gecombineerd tot een zeer beeldend zang- en dansdrama, waarbij gebruik van taal op een tweede plaats komt te staan.

Momenteel is het traditionele toneel in Suriname op een cruciaal punt beland. Het grootste dilemma is de confrontatie tussen de traditie en de modernisering. Zal de traditie verdrinken in haar pogingen tot modernisering en vervallen tot oppervlakkige folkloreshows? Dat gebeurt als men modern wil worden en enkele schijnballetbewegingen of breakdance-achtige uithalen vervat in een traditionele dans, zonder daarover kennis te hebben.

Zullen we ooit in staat zijn de voorstellingen uit te tillen boven het niveau van de dorpsbelevenis en er iets aantrekkelijks voor een breed publiek van te maken?

De kracht van het volkstoneel

Bijna alle theatergroepen in Suriname die niet het traditionele theater beoefenen, vallen onder de noemer volkstoneel. Voor reguliere voorstellingen maken zij gebruik van bestaande zalen en publiciteit. Zij zijn het meest produktief en dat neemt nog toe. In de grootste schouwburg Theater Thalia met 500 zitplaatsen vinden gemiddeld twee à drie voorstellingen per week plaats. In hele drukke periodes worden zelfs dagelijks volkstoneelstukken door verschillende groepen gebracht. Alle bestaande ideeën zoals alleen in het weekend spelen, omdat alleen dan het publiek uit zou gaan, lage toegangsprijzen omdat men niet meer dan sf 7,50 wil betalen voor een kaartje (het moet vooral niet duurder zijn dan de bioscoop), en alleen spelen aan het eind van de maand als de salarissen zijn uitbetaald, zijn tegenwoordig achterhaald.

Populaire groepen als Suna, Asago, Naks, Un ala dya (dit zijn we allemaal) zijn reeds dagen voor de première uitverkocht en halen met gemak dertig volle zalen. Soms gaan ze zonder probleem op een dinsdag midden in de maand in première omdat alle andere dagen door een andere groep bezet zijn.

Het volkstoneel beleeft momenteel zelfs een zodanige piek dat er soms wel drie voorstellingen op een avond zijn. Om zes uur 's middags een voorstelling van Suna, om half negen Asago en dan een ‘midnight’ van weer een andere groep. Er is een

schrijnend gebrek aan accommodaties, dus roeit men met de riemen die men heeft en deelt heel broederlijk één avond.

Ook binnen het volkstoneel zijn alle etnische groepen vertegenwoordigd. Er zijn creoolse, Hindostaanse en Javaanse groepen, hoewel vooral de creoolse bekend zijn. Dat komt waarschijnlijk omdat met name zij gebruik maken van het Sranantongo waarmee een groter publiek bereikt kan worden. Ook maken zij vaker gebruik van de bekende zalen. De Hindostanen spelen hun ‘natek’ voornamelijk in het Sarnami en de Javanen brengen hun vorm van het volkstoneel, ludruk, in het Surinaams Javaans. Hoewel deze voorstellingen meestal niet in het openbaar plaatsvinden, zijn zij vaak genoeg te zien op huwelijksfeesten en andere bijeenkomsten.

Het traditionele volkstoneel van de Hindostanen, natek, heeft een bepaald patroon en een vaste vorm. Met behulp van gordijnen wordt op erven en andere

Uitvoering van een theatervoorstelling over de afschaffing van de slavernij door toneelgroep Naks.

plaatsen een eigen theatertje gebouwd, net als bij ludruk. De spelers beschilderen hun gezichten helemaal wit, met een accentuering van ogen en mond. Er worden veel koningsverhalen uit India gespeeld en soms zelfs een Hindostaanse versie van Romeo en Julia.

Nu komt steeds sterker een meer westerse vorm op van het volkstoneel, zowel bij Hindostanen als Javanen. Een normaal, bijna kaal decor: tafel, stoel en telefoon. Geen beschilderde gezichten of maskers meer en een gewoon, naturalistisch spel. De thema's zijn ook aangepast aan de tijd: arbeidsovereenkomsten en stakingen, rijke valutahandelaren die hun afkomst verloochenen. Ook aan de naamgeving is veel af te lezen. Een bekende ludrukclown heet Black Madonna.

Opvallend aan alle volkstoneel is, dat het Nederlands zelden de hoofdtaal is maar meestal Sranantongo, Sarnami of Surinaams Javaans. Het Nederlands wordt gereserveerd voor speciale karakters en situaties, die geen van alle positief zijn. Dat geldt voor de zoon die in Nederland is gaan studeren en bij terugkomst niets meer van zijn familie wil weten, de onsympatieke dokter, de hoge ambtenaar en de stereotype Hollander.

De thema's die het volkstoneel aanhaalt zijn zeer uit het leven gegrepen en overdrijving is haast regel, want het succes van een stuk wordt afgemeten aan het volume en de frequentie van de lachsalvo's.

Stereotypen zijn daar altijd goed voor, dus komt men zelden toe aan een uitdieping van karakters.

Maar het volkstoneel houdt als geen ander de hartslag van het gewone volk bij. Datgene wat op een bepaald moment belangrijk is voor de man van de straat, dat wat hem bezighoudt, vindt men onveranderlijk weergegeven op het podium.

Thema's die nu frequent aan de orde komen, zijn de zwarte markt in buitenlandse valuta en emigratie naar Nederland, handel in en gebruik van drugs, prostitutie, ongewenste zwangerschappen en vooral de steeds verslechterende sociaal-economische situatie.

Titels als ‘1 op 10’ (de zwarte-marktkoers voor de Nederlandse gulden), en ‘Mama Waarom?’ (over ongewenste tienerzwangerschappen) maken dat mensen naar de theaters snellen. Een grote hit in 1992 was ‘A kuli pikin nanga a blaka boi’ (het Hindostaanse meisje en de zwarte jongen) over interraciale verhoudingen. Ook odo's (gezegden) zijn belangrijke bronnen van inspiratie voor titels en vaak hele stukken. ‘Te ju mati e kori ju, a no e lafu’, of ‘te ju kweki woron’. Waarschuwingen omtrent intermenselijke relaties en gevaarlijke vriendschappen. Komt dat zien.

De botsing tussen jeugd en ouderen, traditie en modernisering is altijd een dankbaar onderwerp, vooral binnen de Hindostaanse en Javaanse groepen, die ‘verwestersing’ vaak opvatten als ‘creolisering’.

Het probleem van de handhaving van de oude tradities in een moderne, steeds veranderende maatschappij wordt door middel van het toneel bespreekbaar gemaakt. Daarin ligt de kracht van dit soort toneel: het ter sprake brengen van maatschappelijke toestanden en wantoestanden door middel van spot, klucht en melodrama.

De keerzijde is natuurlijk een steeds groeiende vercommercialisering van de succesvolle groepen. In sneltreinvaart worden stukken geproduceerd die weinig diepgang hebben. Men is al tevreden als het publiek lacht.

Westers naturalistisch theater

De laatste categorie theater die in Suriname beoefend wordt, is het westers naturalistisch theater. In tegenstelling tot de bijna twintig volkstoneelgroepen en meer dan dertig traditionele groepen, zijn er momenteel slechts drie gezelschappen die daar onder vallen: Mamio, Thalia en het Universiteitstheater. Deze groepen brengen vooral naturalistische stukken van Europese, Caribische en Amerikaanse schrijvers. Zo af en toe wil ook wel een Surinamer iets schrijven. Het repertoire is zeer gevarieerd: Mamio speelde in haar eigen theatertje vooral bekende, tamelijk traditionele naturalistische stukken. Thalia, dat geruime tijd geen eigen gezelschap had, brengt de laatste tijd vooral stukken die door Surinamers zijn geschreven. De directeur van de schouwburg, Wilfred Teixeira, is de produktiefste Surinaamse schrijver met duizenden hoorspelafleveringen en zeker tien toneelstukken.

Het in vergelijking met Mamio (uit 1963) en het Thalia (uit 1840) zeer jonge Universiteitstheater brengt voornamelijk bewerkingen van internationaal repertoire, om de voor het grotere Surinaamse publiek vaak ontoegankelijke stijl en tekst aantrekkelijk en herkenbaar te maken. Zo werd in de bewerking van ‘De Kale Zangeres’ van Eugene Ionesco door de Brandweercommandant een monoloog gehouden die handelde over vreedzame ministers (een verwijzing naar een van de Surinaamse ministers), guerrillagroepen, EA-handelaren (Eigen Aanbreng Handelaren) en andere ‘hot items’. En de Generaal uit ‘Het Balkon’ van Jean Genet wordt de Bevelhebber. Kleine grapjes die de herkenbaarheid vergroten en de essentie van de stukken (hopelijk) begrijpelijker maken. Ook worden experimenten met eigen improvisaties en cabaret ingezet om tot een voorstelling te komen.

Hoewel deze groepen tamelijk geregeld met voorstellingen uitkomen, zijn ze lang niet in staat het tempo van de volkstoneelgroepen bij te houden. Het aantal gezelschappen is veel kleiner en de voorstellingen worden slecht bezocht. De meeste

Surinamers beschouwen deze groepen en dit soort toneel als te elitair en intellectueel: saai en moeilijk, te ver van het bed.

Professionalisering

Dat er veel theater gemaakt en toneel gespeeld wordt in Suriname is duidelijk. Wat zal er verder mee gebeuren? Een vakmatige benadering van het theater is velen nog vreemd. Werken in het theater wordt vaak begrepen als kaartjes verkopen bij een bioscoop.

Professionele groepen kent Suriname niet meer, nadat het Doe-theater uit elkaar viel. Het Doe-theater was een experiment in multicultureel theater dat tus-

sen 1970 en '83 veel succes oogstte in binnen- en buitenland met door Thea Doelwijt geschreven en door Henk Tjon geregisseerde stukken. Het heeft veel betekend als voorbeeld en als inspiratiebron. Men bleek werkelijk te kunnen werken in een theater en er ook nog van te kunnen leven. Ook speelde het Doetheater een belangrijke rol binnen de traditionele stroming van het Surinaamse theater door rituelen van verschillende bevolkingsgroepen binnen een voorstelling functioneel te gebruiken, als onderdeel van het verhaal.

Op dit ogenblik groeit het inzicht dat binnen de theaterwereld een professionele aanpak noodzakelijk is. Deze ontbreekt nog meestal bij de vele groepen Suriname rijk is. Als een aantal mensen bij elkaar komt om een stuk te maken, wordt al snel een toneelgroep opgericht. Slechts weinigen is het echter gegeven om na de eerste voorstelling met een tweede uit te komen en na vijf stukken mag je je met recht een gevestigd gezelschap noemen.

Binnen de groepen is de taakverdeling onduidelijk of liever té duidelijk: de voorzitter van de vereniging is vaak de schrijver, regisseur en hoofdrolspeler van het toneelstuk, doet tevens de publiciteit en leidt de produktie. Men weet vaak niet hoe het anders moet en er is geen kader dat de taken kan overnemen.

Wat altijd een onmogelijkheid had geschenen blijkt nu echter wel te kunnen: de honger naar kennis is groot en enkele acteurs die dertig keer een volle zaal in hun ban kunnen houden zien nu ook het belang van scholing in. Dit betreft niet zozeer de aard en vorm van het volkstoneel als wel de technieken van spel en regie. De behoefte aan scholing is een duidelijk bewijs van ontwikkeling. Men begrijpt dat theatermaken iets is dat je moet leren, waarbij het de lolbroek zijn nog geen garantie is voor acteertalent. Vanuit de overheid doet het Directoraat Cultuur wat ze kan maar wordt daarbij beperkt door begrotingen. Cultuur wordt nu eenmaal niet als even belangrijk gezien als onderwijs, transport, of zelfs sport. De sectie Drama op het Ministerie is onbemand, het vak creatieve expressie op de middelbare school begint en houdt op met tekenen en handvaardigheid.

Een belangrijke doorbraak vormen de theatercursussen die georganiseerd zijn door de Surinaamse Drama Federatie in samenwerking met het Directoraat Cultuur. Hoewel deze federatie een tamelijk jonge is, en zelf nog af en toe kampt met de gangbare problemen van een onafhankelijke organisatie in een Derde Wereldland, zoals gebrek aan materiaal, middelen en mankracht, heeft ze voldoende haar bestaansrecht bewezen. Zij probeert door middel van theatercursussen en andere activiteiten mensen te scholen die elke dag bezig zijn met het maken van toneel. Door het begeleiden van produkties wordt gepoogd een groei in kwaliteit te bewerkstelligen. Ook wordt nu vaker om deskundige hulp gevraagd bij het opzetten van produkties. Wilgo Baarn en Henk Tjon zijn daarbij een onontbeerlijke steun.

Er is veel te doen, er is veel gedaan, en er wordt gewerkt en vooral gespeeld, op het gebied van het traditioneel theater, volks- of westers naturalistisch toneel. Het talent en plezier is overal overduidelijk present.

Doek.

Sharda Ganga

Babel, maar geen spraakverwarring

In een winkel, op de hoek van een straat in Paramaribo, op de grote markt - of zoals het in goed Surinaams-Nederlands hoort: onder de markt - in de kleine stadsbussen worden tien of meer talen gesproken. Toch komen de boodschappen over, zonder verminkingen, zonder spraakverwarring. Hoe is dat te verklaren?

Suriname is een veeltalig land. Er is nationale maar ook een individuele veeltaligheid. Dat betekent dat praktisch iedere Surinamer twee of meer van de in Suriname gebruikte talen spreekt. Die individuele veeltaligheid is het duidelijkst wanneer meertaligen met elkaar praten. Neem een kantoor in Paramaribo, twee kantoorbedienden, elk tweetalig Nederlands/ Sranantongo:

- '*Ik heb je gisteravond gemist jongen. A sani ben span! Maar, i sabi, die sma van je... ze had weer haar bokkepruik op...*'

- '*Ach, libi wan sma, zo is ze nu eenmaal. Na wan sma nanga gebruiksaanwijzing*.'

Het overgaan van de ene taal in de andere, soms binnen één zin, noemt men codewisseling. Het is een normaal verschijnsel in een veeltalig land. In Suriname komen zelfs gevallen voor van drietalige codewisseling, bijvoorbeeld bij Hindostaanse jongeren in de stad. Met achteloos gemak gebruiken ze razendsnel Nederlands, Sarnami en Sranantongo door elkaar.

Voor een buitenstaander zijn de Surinaamse veeltaligheid en de codewisseling opvallend, voor de sprekers zelf niet. Het is alledaags taalgebruik, men weet niet anders. Het maakt deel uit van hun cultureel gedrag: vele talen spreken en elkaar toch begrijpen.

Ofschoon Suriname geografisch tot Zuid-Amerika behoort is het cultureel een deel van het Caribisch gebied. Men ziet in deze regio min of meer dezelfde situatie: indianentalen, Europese talen (het Nederlands) en creooltalen, waar in de tweede helft van de negentiende eeuw nog bijkwamen: Hindi, Javaans en Chinees. Dit was het gevolg van het Nederlandse koloniale beleid om Afrikaanse slaven op de plantages te vervangen door Aziatische contractarbeiders uit India, Java en China. In de rest van

Wachten in de Dr Sophie Redmondstraat. De meeste reclameteksten en afbeeldingen in de stad worden met de hand geschilderd.

het Caribisch gebied komen geen grote groepen voor die deze Aziatische talen als moedertaal hebben.

Er zijn twee talen die worden gebruikt voor algemene communicatie: het Nederlands, in min of meer officiële of formele omstandigheden en het Sranantongo voor alle andere gelegenheden. Het Sranantongo vervult de functie van lingua franca, de algemene contacttaal.

Daarnaast zijn er vele talen die door specifieke groepen worden gesproken. Het Sarnami is de etnische groepstaal van de Hindostanen, het Javaans die van de Javanen. De Chinezen spreken doorgaans Hakka, de benedenlandse indianen Arowaks en Karaïbs, groepstalen die onderling verstaanbaar zijn. Het Saramakaans en Aukaans zijn twee groepstalen van Marronstammen die onderling onverstaanbaar zijn. Er zijn nog meer talen van de kleinere bevolkingsgroepen zoals de Libanezen van wie sommigen nog een variant van het Arabisch gebruiken. Een belangrijke groep gastarbeiders, de Haïtianen, spreken Haïtiaans Creools.

Er zijn ook religieuze talen. Op een hindoe-bruiloft wordt de klassieke taal Sanskriet als religieuze taal gebruikt. De gewone Hindostaan verstaat die taal van de heilige boeken niet, maar hij houdt zich aan het rituele gebruik ervan, omdat de sacrale sfeer rondom de huwelijksinzegening verhoogd wordt door het gebruik van het Sanskriet.

De moslims gebruiken het klassieke Arabisch als religieuze taal. Ook de winti-aanhangers hebben een sacrale taal, het Kromanti. De bonuman (priester-ziener-genezer) gebruikt die taal bij sommige rituelen en offers.

De indianentalen

Men schat het aantal in Suriname wonende indianen op 12.000. Zij spreken het Arowaks of Lokono, het Karaïbs of Kalinja en in het zuiden van het land nog het Wayana en het Trio. De laatste twee behoren met het Kalinja tot de Karaïbse taalgroep. Het Arowaks behoort tot een andere taalgroep. De Surinaamse

indianentalen zijn van bijzonder belang bij de studie van Surinaamse namen van plaatsen en rivieren, van planten en dieren. Deze talen worden schriftelijk heel weinig gebruikt, maar er bestaat een rijke orale traditie. Een typisch kenmerk van de indiaanse talen is dat de woorden veel vormen hebben. Deze voor de vreemdeling ingewikkelde vormen ontstaan doordat in één woord elementen kunnen voorkomen als voor-, in- en achtervoegsel, die in andere talen als losse woorden in een zin worden gebruikt. Het is alsof een hele zin in één woord wordt weergegeven. Een voorbeeld: aru = droogte; aruka = doen drogen; wotaruka = zichzelf laten drogen; wotarukakepui = hij is opgehouden zich te laten drogen.

De Aziatische talen

Het Surinaams Hindi of Sarnami is gevormd door een aantal Indiase talen, terwijl er ook invloeden van het Sranantongo in aan te wijzen zijn. In formele situaties, zoals bij bruiloften en in kerkdiensten, wordt meer in de richting van het standaard Hindi (door hindoes) of van het Urdu (door moslims) gesproken. Dit onderscheid wordt verder versterkt door het schrift. De hindoes gebruiken bij voorkeur het Devanagari-schrift, terwijl de islamitische Hindostanen Perzisch-Arabische letters gebruiken.

Ook worden bij religieuze gelegenheden de klassieke talen Sanskriet of Arabisch gebruikt. Maar de dagelijkse omgangstaal van de Hindostanen is het Sarnami, dat ook als literair en schriftelijk medium wordt toegepast en in het Latijnse alfabet wordt geschreven.

Het Surinaams Javaans verschilt niet veel van het Javaans dat in Indonesië op het eiland Java wordt gesproken. Er zijn woorden overgenomen uit het Sranantongo en het Nederlands, maar dit laatste is misschien al op Java zelf gebeurd. Het onderscheid tussen het Hoog- en het Laag-Javaans leeft niet sterk onder de Javanen van Suriname, zeker niet onder de jongeren. Het Javaans heeft een eigen schrift, dat in Suriname bijna in onbruik is geraakt. Het schriftelijk gebruik van het Javaans is echter sowieso beperkt.

De Chinese taal die in Suriname het meest wordt gesproken is het Hakka. Ook deze taal heeft invloeden ondergaan van de andere in Suriname gesproken talen, vooral van het Sranantongo. Hierdoor verschilt het Hakka van Suriname enigszins van het Hakka van China. Door de vestiging in Suriname van een diplomatieke en culturele vertegenwoordiging van China wordt er de laatste tijd ook het Mandarijns, de taal van Beijing om het zo te zeggen, gehoord.

De Europese talen

Historisch gezien zijn enkele Europese talen in Suriname van belang geweest: het Portugees, het Engels en het Nederlands. Het Frans heeft een bescheiden rol gespeeld. Zo dragen plantages vaak Franse namen. Portugees werd gesproken door de joden die in de zeventiende eeuw uit Brazilië naar Suriname kwamen. Maar ook aan de

westkust van Afrika werd in die tijd Portugees of een Portugese creooltaal gesproken, zodat gesproken kan worden van twee bronnen van het Portugees in Suriname. Men vindt de invloed van het Portugees zeer nadrukkelijk terug in het Saramakaans en het Mataway.

Ofschoon het Engels maar betrekkelijk kort de koloniale hoofdtaal van Suriname is geweest - van 1650 tot 1668 - heeft het wel het grootste deel van de woordenschat van de Surinaamse creooltalen geleverd. Overigens geldt ook voor het Engels dat de vermenging met Afrikaanse talen al aan de westkust van Afrika is begonnen.

Het Nederlands is vanaf 1667 bijna ononderbroken de officiële taal van Suriname geweest. Het kwam in Suriname in zijn Zeeuws/Hollandse zeventiende-eeuwse varianten en het is gebruikt om de niet-Europese natuur en cultuur onder woorden te brengen. Vandaar dat het Nederlands van Suriname enigszins verschilt van het Nederlands van Europa, vooral in mondeling gebruik. Men noemt dat Nederlands tegenwoordig Surinaams-Nederlands. Er zijn voorstellen gedaan om het als een eigen taal te accepteren en te standaardiseren. De Surinaamse overheid (en dus ook de school) hanteert echter nog

steeds de Europese norm, althans in het schriftelijk gebruik. In literair werk wordt soms geëxperimenteerd met het Surinaams-Nederlands.

Het belangrijkste onderscheid tussen het Surinaams-Nederlands en het Europees-Nederlands ligt in de woordenschat en in de uitspraak, en niet zozeer in de woordvormen en de zinsbouw.

Creooltalen

Overal waar mensen bij elkaar komen praten ze, en als ze elkaar niet verstaan maken ze nieuwe talen. In en rondom het Caribische gebied zijn in de nieuwe wereld, Amerika dus, nieuwe talen ontstaan. Het zijn 'jonge' talen, want voor 1492 bestonden ze niet. Ze zijn ook niet gestandaardiseerd door overheden, academies, scholen en schoolmeesters zoals gebeurd is met de officiële talen van Europa. Het zijn volkstalen, bijna uitsluitend in mondeling gebruik. Deze nieuwe talen noemt men creooltalen. Het Papiamento van de Nederlandse Antillen is er een van, en het Sranantongo van Suriname is een ander voorbeeld. De herkomst van de woorden van het Sranantongo uit Afrikaanse talen, Portugees, Engels en Nederlands is in sommige gevallen nog duidelijk te herkennen, maar in vele gevallen is de herkomst alleen door taalkundigen duidelijk te maken. Neem 'ede', hoofd; het is niet moeilijk het Engelse 'head' daarin terug te vinden. Maar in 'preferu', durven, brutaal, zie je niet zonder meer de herkomst uit het Engelse 'play fool'. De creooltalen zijn overigens niet uniek in de gemengde herkomst van hun woorden: dat geldt voor alle talen.

Suriname kent twee groepen creooltalen. Tot de Engelse creooltalen (de meeste woorden zijn van het Engels afgeleid, maar niet altijd herkenbaar) behoren: het Sranantongo, het Ndjuka of Aukaans, het Boni of Aluku, het Paramakaans en het Kwinti. Met een beetje moeite zijn deze talen onderling verstaanbaar. Behalve het Sranantongo worden alle Surinaamse creooltalen alleen door de stammen van de Marrons gesproken, vandaar ook de namen.

Tot de groep Engels/Portugese creooltalen (er zijn veel van het Portugees afgeleide woorden) behoren het Samarakaans en het Mataway. De twee groepen zijn onderling niet verstaanbaar.

Het Sranantongo heeft minder Afrikaanse woorden overgehouden dan de andere Surinaamse creooltalen. Het wordt literair en schriftelijk gebruikt, maar fungeert niet als schooltaal. Een opvallend kenmerk van het Sranantongo als creooltaal is de seriële constructie: een reeks woorden die als werkwoorden kunnen optreden worden verbonden met een hoofdwerkwoord en fungeren dan als voorzetsels. Voorbeeld: a teki a sani *tyari kon gi* mi, hij bracht het ding naar mij toe. De letterlijke vertaling luidt: hij/zij nemen het ding brengen komen geven mij. Alleen het werkwoord 'teki', nemen, geeft de eigen betekenis weer. De werkwoorden erachter, onderstreept in de voorbeeldzin, verliezen hun betekenis als werkwoord en krijgen de functie van voorzetsel.

Wat de woordenschat van het Sranantongo betreft, kan men voornamelijk drie Europese brontalen aanwijzen: Portugees, Engels en Nederlands, met daarnaast Afrikaanse talen van West-Afrika zoals Twi en Kikongo. Enkele voorbeelden: sabi,

weten (Portugees), teki, nemen (Engels), kra, ziel (Twi, een Afrikaanse taal), foroysi, voorhuis, huiskamer (Nederlands).

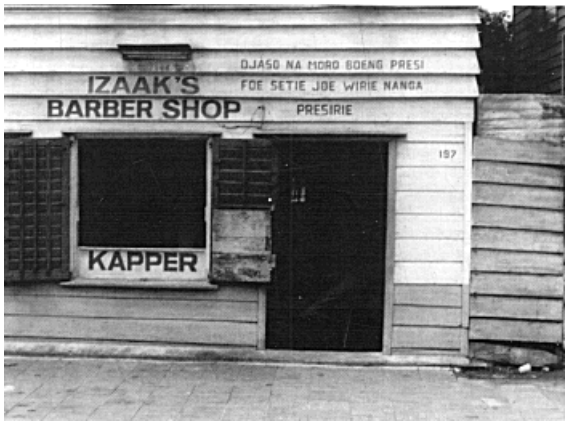
Maar er zijn heel veel woorden waarvan men de herkomst niet kent. Een gewone spreker van een taal weet meestal niet waar de woorden die hij gebruikt vandaan komen. Een Sranantongo-spreker weet dus ook niet uit welke bronnen zijn taal komt, evenmin als de Nederlander dat doet, wanneer hij het heeft over een priester (Grieks) of over thee (Chinees). Het kan wel zijn dat het Sranantongo meer 'gemengd' is dan het Nederlands, maar dat is alleen interessant voor buitenstaanders en onderzoekers, niet voor de gewone taalgebruiker.

Suriname schrijft in vele schriftsoorten

De Surinaamse veeltaligheid is ook te zien in de verschillende schriftsoorten die gehanteerd worden. Uithangborden, opschriften, bioscoopreclames, op tempels en moskeeën, overal kom je die schriftsoor-

Boven: Marktstal in de Centrale Markt.

Rechts: De vertaling van de Sranan-tekst luidt: 'Dit is de beste plaats om je haar met plezier in orde te brengen.'

ten tegen. Ook die verscheidenheid is niet opvallend voor de Surinamers. Het meest verbreide schrift is het Latijnse alfabet. Daarnaast wordt het Devanagarischrift gebruikt, waarin het Hindi, Sanskriet en het Sarnami bij voorkeur worden geschreven. Het Arabische schrift, dat van rechts naar links gelezen wordt, komt in twee varianten voor: het zogenaamde Urdu-schrift en het traditionele Arabische schrift. De islamitische Hindostanen noemen hun verzorgd Hindi, geschreven in het Perzisch-Arabische schrift, Urdu. Eigenlijk is het gewoon Hindi met veel Perzische en Arabische woorden, terwijl het standaard Hindi, dat door India gepropageerd wordt, meer Sanskriet-woorden heeft.

Behalve de Chinese karakters, het Devanagari-schrift en de Arabische tekens vind je op de synagogen en op de joodse begraafplaats nog opschriften in Hebreeuwse lettertekens. Bij de Marrons van de Tapanahony heeft zich een schrift ontwikkeld, het Afakaschrift, dat omstreeks 1920 in gebruik was. Dat is bijna verdwenen.

Praten leer je thuis en op straat, vandaar dat de Surinamers spelenderwijs meertalig worden. Schrijven leer je echter alleen op school zodat men doorgaans alleen het schoolalfabet, het Latijnse alfabet, beheerst. De andere schriftsoorten worden onderwezen op speciale cursussen.

Conclusie

De Surinaamse veeltaligheid is het resultaat van een koloniaal verleden. Daar de verschillende talen hun duidelijke functies hebben als religieuze taal, groepstaal, lingua franca, officiële taal, literaire taal en onderwijstaal is het niet tot een taalstrijd gekomen in Suriname, ofschoon sprekers van elke taal streven naar erkenning, behoud en emancipatie. Het Nederlands heeft zich als gevolg van koloniale cultuurpolitiek een bevoorrechte plaats verworven en deze min of meer behouden, ofschoon maar weinig Surinamers het als hun exclusieve moedertaal beschouwen. Het lijkt er ook op dat het Nederlands, voorlopig althans, de officiële taal van Suriname zal blijven en voor een groot deel de literaire functie zal vervullen. Het Sranantongo blijft de functie van lingua franca vervullen en brengt op vooral emotionele momenten het nationaal besef tot uitdrukking.

Er bestaat een beweging om het Nederlands als officiële taal te vervangen door het Engels, maar deze heeft nog weinig aanhang. De overige talen blijven min of meer hun groepsfuncties vervullen op de verschillende niveaus en in de verschillende domeinen van gebruik.

Voor de Surinamer is de veeltaligheid van zijn land iets heel gewoons. De taalkeuze wordt pas opvallend wanneer in een stiuatie een taal gekozen wordt die doorgaans niet in die situatie wordt gebruikt. Zo is de taal van gerechtelijke uitspraken het Nederlands, de officiële taal van Suriname. Behalve regeringstaal is het Nederlands ook de onderwijstaal. De rest van de dagelijkse taalpraktijk is echter zeer gevarieerd.

De dagbladen *De West* en *De Ware Tijd* verschijnen in het Nederlands, maar in de advertenties lees je ook andere talen. De Chinezen hebben een eigen krant in het Chinees. De week- en maandbladen zijn gevarieerder in hun taalkeuze. De tv en de radio zijn onder meer veeltalig (met op de tv veel Engelstalige speelfilms zonder ondertiteling) De bioscopen vertonen veel films in het Hindi/Urdu.

Religieuze uitzendingen en bijeenkomsten vinden plaats in alle talen van het land. Op straat in Paramaribo, vooral op (onder) de markt, is de taal bijna uitsluitend Sranantongo. Maar in de districten heb je eentalige, niet-Nederlands en niet-Sranantongo sprekende streken, bijvoorbeeld in het binnenland.

Wil je tot parlementariër gekozen worden, dan moet je gedurende de verkiezingscampagne in het Sranantongo tot de massa spreken, maar in het parlement is het: ‘Mijnheer de voorzitter, ik zou graag het antwoord van de minister vandaag nog willen horen’, met hoogstens bij wijze van grap of geniepige steek een woord of een zin in een andere taal. De Surinaamse veeltaligheid wordt ook in het politieke steekspel aangewend!

Een duidelijke taalpolitiek is er niet. Het is min of meer een beleid van: het-komt-wel-goed, laissez-faire. In de particuliere sfeer zijn er wel groeperingen

die zich met taal bezighouden. Zo heb je de Hindi Parishad die propaganda maakt voor het gebruik van het standaard Hindi in plaats van het lokale Sarnami. Ze verzorgt lessen en laat examens overkomen uit India. De Sranan Akademiya besteedt onder meer aandacht aan de cultivering en standaardisering van het Sranantongo.

Hein Eersel

Letterkunst als graadmeter

In een maatschappij als de Surinaamse, die volop in beweging is, wekt het geen verwondering dat de literatuur nog bijna elke dag van aanzicht verandert. De Surinaamse bellettrie is altijd een graadmeter geweest van wat zich in het land afspeelde en dat is zo tot op de dag van vandaag. De geschiedenis van Suriname laat zich aflezen aan wat schrijvers erover op papier hebben gezet. Doordat gedichten in de dagbladen verschijnen kan er bovendien snel gereageerd worden op de actualiteit (al is de literaire waarde van dat werk vaak dubieus). Dat bleek nog maar weer eens toen op 7 juni 1989 een verkeersvliegtuig van de SLM neerstortte: in het dagblad *De Ware Tijd* verschenen binnen een week twee volle pagina's met poëzie over dit drama.

Van een omvormimg van de oude, mondelinge literaturen tot een literatuur van drukinkt is eigenlijk geen sprake geweest. Geschreven literatuur is nu eenmaal fundamenteel anders van karakter dan vertelde verhalen: ze wordt anders geproduceerd, anders aan het publiek gebracht, anders verspreid, is reproduceerbaar. Wel heeft de mondelinge literatuur de geschreven bellettrie beïnvloed; er zijn nieuwe variaties bijvoorbeeld op het genre van de Anansitori, en mondelinge verteltechnieken worden in modern proza toegepast. Zo zijn de in 1978 verschenen jeugdboeken *Haboeli en de boze Teteli* van Tecumseh en *Het levenswater van Ana Bolindo-Kondre* van Ané Doorson uitwerkingen van mondelinge vertellingen. Hetzelfde geldt voor *Goud uit de grond* (1986) van Mechtelly (pseudoniem van Mechtelli Tjin-A-Sie). In de verhalencollectie *Hoor die tori!* (1990) is zo'n ordening aangebracht dat de schijnbaar geleidelijke overgang zichtbaar wordt van mondelinge vertellingen, naar moderne verhalen met elementen die aan de traditie ontleend zijn, tot de puur moderne, gestileerde verhalen.

Schaarste

De voorzieningen op het gebied van literatuur hebben in de loop van de jaren tachtig forse klappen gekregen. In tijden dat het al moeilijk is alle monden

te voeden, heeft de ontwikkeling van het boek- en schrijverswezen bepaald geen prioriteit. De algemene schaarste betekende het totaal leegraken van de schappen van het tiental boekwinkels dat Paramaribo en de ene boekwinkel die Nieuw-Nickerie rijk is. De import van boeken werd jarenlang stilgelegd en uiteraard konden enige projecten in de sfeer van de weldadigheid de nood niet lenigen. De bibliotheken - met Cultureel Centrum Suriname, Openbare Onderwijsbibliotheek, Anton de Kom Universiteit en Surinaams Museum als voornaamste - liepen door de stopzetting van de boekenimport in hun boekencollecties een achterstand van jaren op. Dat zij een belangrijke factor in het leesgebeuren zijn, bewijst wel de stijging van het aantal uitleningen bij de CCS-bibliotheek van zo'n 10.000 in 1949 naar meer dan 400.000 vanaf de jaren zeventig. Er is sinds 1985 een Surinaamse Boekenclub (rond Bernard Rensch), maar die is slechts bij weinigen bekend en speelt derhalve een uiterst marginale rol.

Nu is het typerend voor de Surinaamse situatie dat de verkoop van de in eigen land geproduceerde boeken slechts voor een bescheiden deel plaatsvindt via de boekhandels. Nog steeds bieden de auteurs het merendeel van hun boeken rechtstreeks aan de kopers aan, waarbij vooral ook de afzet via scholen een factor van betekenis vormt.

Het gros van de uitgaven wordt bovendien traditioneel geproduceerd in eigen beheer. Van verschillende oudere uitgeverijen werd na 1980 niets meer vernomen. Slechts Uitgeverij De Volksboekwinkel bouwde een literair fonds van enige omvang op, terwijl VACO het meer zocht in een aanbod van bredere opbouw (geschiedenis, planten, dieren enzovoorts). Belangrijk zijn de uitgaven van het Summer Institute of Linguistics die primair bedoeld zijn voor alfabetisatiewerk en bijbelverspreiding, maar waarin intussen veel (overwegend mondelinge) literatuur in de volkstalen wordt vastgelegd. De Afdeling Cultuurstudies van het Ministerie van Onderwijs verzorgde eveneens enkele belangwekkende uitgaven in dezen, met name van de orale vertellers Aleks de Drie en Harry Jong Loy. Het Tori Collectief kwam met enige gelegenheidsuitgaven van puur commerciële aard. In aantal liepen de literaire uitgaven in de jaren tachtig weliswaar terug, maar de schaarste aan drukkersmateriaal en de hoge prijzen voor drukwerk die daarvan het gevolg waren, zorgden misschien toch ook voor een kwalitatief beter aanbod. Feit is dat schrijvers zich nog steeds veel offers moeten getroosten om een literair boek van de grond te krijgen. In feite is daarbij een nieuwe situatie van afhankelijkheid ontstaan: de produktie van boeken in Suriname is slechts rendabel bij afzet van een zeker aantal exemplaren van een oplage in Nederland, bij geselecteerde afzetpunten en bij de Nederlandse bibliotheken.

Erg veel impulsen van derden hebben schrijvers niet te verwachten, zij moeten het veelal van hun eigen motivatie hebben. Er is in dit opzicht altijd nogal veel kritiek geweest op ‘Lanti’, de overheid, die verweten werd te hoge criteria te hanteren en een te weinig actief beleid te voeren. Hoe dit ook zij, van de instelling van de Literatuurprijs van Suriname is aantoonbaar een positieve stimulans op de literaire produktie uitgegaan: aan het einde van de periode waarover de prijs wordt uitgereikt, stijgt het aantal nieuwe titels aanzienlijk, zoals de laatste maanden van 1988 en 1991 lieten zien. De prijs wordt uitgereikt aan het beste werk gepubliceerd over drie jaren, waarbij niettemin het oeuvre van een auteur als geheel geen onbelangrijke rol lijkt te spelen. Tot op heden ontvingen alleen dichters de prijs: Bhai over de jaren 1980-1982 voor *Vindu;* Michaël Slory over 1983-1985 voor *Fresko* en *Efu na Kodyo*

Efu na Amba Efu na Romeo Efu na Julia Amir... nanga...; Orlando Emanuels over 1986-1988 voor *Getuige à decharge*; Shrinivāsi over 1989-1991 voor *Sangam*.

De enige andere literaire prijs die Suriname kent is de vijfjarige Rahman Khan-prijs van de Vereniging Nauyuga. Deze werd in 1987 voor het eerst uitgereikt aan de dichter Jit Narain en de letterkundige Michiel van Kempen.

Er is één schrijversorganisatie die van zich laat horen, de Schrijversgroep '77. Na een dynamische aanloopperiode is deze organisatie teruggevallen tot een kleine club van getrouwen, die voordrachtsavon-

den organiseert en sporadisch een andere activiteit opzet. Veel wervende kracht voor jonge schrijvers is er helaas niet van uitgegaan. De in 1980 opgerichte Academie voor Hogere Kunst en Cultuur heeft een schrijversopleiding wegens gebrek aan belangstelling uit het cursusaanbod moeten schrappen. Incidenteel hebben schrijvers en docenten uit Nederland in Suriname workshops gegeven.

Sinds de verdwijning van *Moetete* in 1968 en *Kolibri* in 1971 heeft Suriname geen literair tijdschrift meer gekend tot in 1983 het eerste nummer van *Bro* verscheen. Het publiek moest vervolgens acht jaar wachten aleer een tweede nummer uitkwam. Wel verscheen veel werk van in Suriname woonachtige auteurs in de Suriname-specials van het Vlaamse tijdschrift *Deus ex Machina* (1987) en van de Nederlandse tijdschriften *Preludium* (1988) en *De Gids* (1990), Al deze tijdschriften gaven een dwarsdoorsnede van de produktie van hun tijd. In zekere zin heeft de Literaire Pagina van het dagblad *De Ware Tijd*, die sinds 1986 verschijnt, de functie van literair periodiek overgenomen. Wekelijks verschijnen daarin verhalen, gedichten, essays en kritieken van en over Surinaamse auteurs en steeds meer ook van schrijvers uit de Caribische regio.

Suriname heeft ook een aantal tijdschriften van bredere culturele opzet gekend. De voornaamste daarvan zijn: *Dharm prakash* (1975-1981, zes jaargangen) en *Bhásá* (1983-1987, 17 nummers) die zich op de Hindostaanse cultuur richtten; *Cikal* (1982-1984, 4 nummers) en *Riwayat* (1987-1989, 2 nummers) voor de Javaanse cultuur. Verder is van belang het wetenschappelijke *SWI-Forum* (sinds 1984) dat overwegend historisch en sociaal-economisch georiënteerd is. In een kleine maatschappij als de Surinaamse is de literaire kritiek altijd nogal problematisch geweest. Critici namen hun vak serieus en werden dan voor negativist uitgemaakt, of zij betoonden zich niet veel meer dan reclamemakers van de literatuur. De literaire kritiek werd veelal als incidentele bezigheid beoefend, maar daar kwam in de tweede helft van de jaren tachtig verandering in. Sinds 1985 schrijft

Rechts: Nardo Aluman in zijn woning.

Rechterpag boven: Michaël Slory in de Palmentuin.

Onder: Frits Wols

Michiel van Kempen wekelijks een stuk over Surinaamse of Caribische schrijvers in *De Ware Tijd*. Elvira Rijsdijk en Chandra van Binnendijk schrijven ook steeds vaker over Surinaamse auteurs.

Ontwikkeling tot 1975

Tot omstreeks 1957 konden Surinaamse schrijvers betiteld worden als eenlingen, met Albert Helman en Anton de Kom als bekendsten. In 1957 kwam Trefossa (pseudoniem van Henny de Ziel, 1916-1975) met een eerste dichtbundel in het Sranantongo, *Trotji* (Aanhef). Deze bundel zou een hele dichtersgeneratie inspireren: velen schreven in het Sranantongo, maar sinds Corly Verlooghen (pseudoniem van Rudy Bedacht) in 1960 met *Kans op onweer* ook de eerste Nederlandstalige dichtbundel publiceerde, volgden de uitgaven elkaar snel op. Belangrijk is het werk van Eugène Rellum, Johanna Schouten-Elsenhout, Bernardo Ashetu, Shrinivāsi, Dobru, Michaël Slory, Thea Doelwijt, Kwame Dandillo, Juanchi, Jozef

Slagveer. In de aanloop naar 1975 droegen bijna al deze dichters het onafhankelijkheidsideaal uit, overwegend in het Sranantongo en Nederlands.

Na 1975 bleek er van zoiets als een groepskarakter nauwelijks sprake. Een aantal van de belangrijkste prozaschrijvers was toen al naar Nederland verdwenen: Edgar Cairo, Bea Vianen, Astrid Roemer, Hugo Pos, Rudi Kross, Benny Ooft. Degenen die bleven, bleken moeilijk onder één noemer te vangen.

Poëzie

De belangrijkste ontwikkeling die zich na 1975 voordeed was het toenemend gebruik van de verschillende volkstalen. Aanvankelijk werd daarmee in de eerste plaats ook de identiteit van de eigen etnische groep uitgedragen. Langzamerhand is echter het accent verschoven. De 'verzuilde literatuur', opgedeeld naar bevolkingsgroepen, werd een bellettrie in een ruim aanbod van talen, waarbij de auteurs zich òf nog maar weinig gelegen lieten liggen aan zoiets als een etnische of groepsidentiteit, òf toch vooral rekenschap aflegden van hun etnische identiteit *binnen* de Surinaamse natie.

Poëzie in het Kali'na (Karaïbs) schreef Nardo Aluman, zij het dat die nog niet werd gebundeld. Wel verzorgde hij het bundeltje pyjai-liederen *Atamygano Warery* (1985). Voorts schreef Aluman in het Nederlands vertellingen op basis van Karaïbse traditionele gegevens in *Epakano jakonombo/Tijdens de opstanding* en is hij bijzonder actief op theatergebied. Werk in het Aukaans schreef André Pakosie, die twaalf uitgaven verzorgde (onder meer *Mbei goonliba jei* (Opdat de wereld het hore) 1978, alvorens hij in 1987 voor het oorlogsgeweld uit Oost-Suriname wegvluchtte naar Nederland. Gedichten in het Saramakaans verzamelde Dorus Vrede in *Otobanda/De andere oever* (1992). Behalve als dichter en liedjeszanger had hij daarvóór al bekendheid verworven met prachtige, in het Nederlands geschreven verhalen over de Saramakaanse transmigratie wegens de aanleg van het stuwmeer: *Rond het sterfbed van mijn dorp* (1987). Het Sarnami kwam na 1977 goed op in Nederland, met het werk van Jit Narain en Chitra Gajadin. Narain (pseudoniem van D. Baldewsingh), gerepatrieerd in 1991, bracht jarenlang het tijdschrift *Sarnami* uit en publiceerde zeven dichtbundels, waarvan de laatste twee in Suriname uitkwamen: *Waar Ben Je Daar/Báte huwán tu kahán* (1987) en *Agni ke yád, yád ke rákhi/Ter herinnering aan Agni, de as van de herinnering* (1991). Op diepzinnige wijze bezint Narain zich op de psychische en materiële realiteit van de eerste Hindostaanse immigranten en op de 'tweede emigratie' (naar Nederland). In 1988 verschenen in India zijn verzamelde gedichten in het Devanagari-schrift: *Jit Narain Ki Sarnami Kavitayen*. Van Jit Narain is het volgende Sarnami gedicht:

mánge ghát pe jiwan jhele
káhen náw samundar khewe

hame dede hamár ájá
ekar r□ti rahá sádá
hamre pe ekre to kháli kirpá hai

hamár gor jáne male dharti
hamár háth bowe dharti men bharti

hame gam hai baki kari ká
i ghát sare hai aur man bahe lágal

wie wil wonen op de oever
waarom koerst hij naar de zee

*geef mij mijn aja**
zijn kost was eenvoudig
op mij rust alleen zijn zegen

mijn voeten kunnen de aarde kneden
één geworden met de aarde plant mijn hand

ik heb verdriet maar wat te doen
deze oever wordt steeds rotter, en mijn geest is in de
stroom geraakt

* aja: grootvader van vaderskant

Belangrijk is voorts het werk van Cándani (pseudoniem van A. Radjkoemar). Haar bundel *Ghunghru tut gail/De rinkelband is gebroken* (1990) beschrijft in fraaie, zij het uiterst sombere beelden de melancholie over de voorbijgegane jeugd. In de jaren tachtig is het Sarnami met taalkundige studies van onder meer Jnan Adhin, Moti Marhé en Theo Damsteegt en met de activiteiten rond het tijdschrift *Bhásá* sterk in de belangstelling gekomen. In het eerste Sarnami-congres in 1986 te Paramaribo vond al die belangstelling haar hoogtepunt. Toch lijkt de literaire expansie van het Sarnami zich maar moeizaam door te zetten.

(Ook zijn er Hindostanen die in het Hindi-werk van traditionele aard bleven schrijven: Chandramohan Randjitsingh, Ammersingh Ramman.)

Een eerste Javaanse dichtbundel verscheen in 1986: *Aruming melathi* (De geur van melatie) van Surianto (pseudoniem van R. Hardjoprajitno). In een taal die het midden houdt tussen Hoog-Javaans en Surinaams-Javaans beschrijft hij de Javanen als trotse nieuwe bewoners van Suriname. In 1990 verscheen van hem *Tetesing bun adi* (Edele dauwdruppels).

Traditioneel is veel poëzie geschreven in het Sranantongo. Het is mede aan de dichtersgeneratie van de jaren zestig te danken geweest dat de status van deze creoolse taal aanzienlijk verhoogd werd. Tot op de dag van vandaag is het Sranantongo een van de belangrijkste poëzietalen gebleven. Elk vijf bundels brachten S. Sombra (pseudoniem van S. Slijngard, onder meer *Griot* in 1992), Mechtelly (onder meer *M' afo* in 1988) en Albert Mungroo, (onder meer *Hayka* in 1988). Hun gedichten zijn overwegend politiek van aard, afgewisseld met lyriek over mens en natuur van Suriname.

Veruit de belangrijkste Sranantongo dichter is Michaël Slory. Hij schreef meer dan twintig bundels in deze taal en werd herhaaldelijk bekroond. Sinds 1982 legt hij zich echter geheel toe op het schrijven in het Spaans (twee bundels) en het Nederlands. In 1991 verscheen een grote bloemlezing uit zijn oeuvre: *Ik zal zingen om de zon te laten opkomen*. De balans over de jaren tachtig maakte hij op met *Een andere weg* (1991). Steeds sterker in Slory's werk is het motief geworden van de afwezige geliefde. Over de zwarte vrouw en het verlangen naar een harmonisch bestaan heeft hij inmiddels zoveel prachtigs geschreven, dat Michaël Slory een moderne klassieker mag heten. Een gedicht:

In de wei

Zal het
een vredeslied zijn,
wit,
dat opwiekt
als een witte reiger?

Zal het
een vredeslied zijn?

Vlak voor het voorhoofd
van een paard
sprong hij op

onder de late schemering,
vlak voor het voorhoofd
van een paard.

Zal het
een vredeslied zijn
dat zich wendt
en keert
vlak voor uw hart
en uw gezicht?

Voorbij de laatste slag,
voorbij de laatste stap.

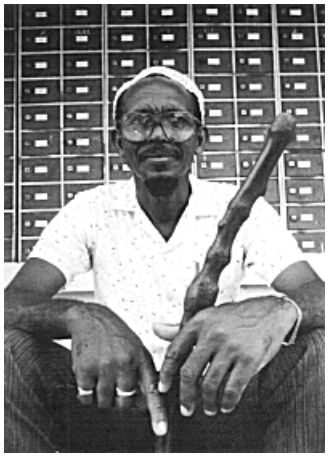
En nu voorgoed voor vriendschap.

In 1969 verscheen het eerste proza in het Sranantongo, de novelle *Temekoe* van Edgar Cairo. Eerst in 1987 werd die draad opgepakt met de novelle *Georgette, mi lobi* van Romeo Grot. Dat de expansie van de volkstalen zich overwegend afspeelde in de

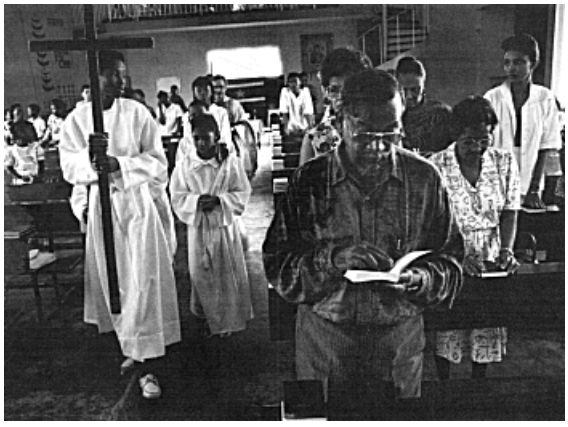
poëzie is echter niet echt verwonderlijk: nog steeds worden deze talen niet onderwezen op de scholen en het publiek geeft er de voorkeur aan om proza in het Nederlands te lezen. Daar komt bij dat poëzie zich in de regel beter leent voor voordracht.

Het was Dobru (pseudoniem van Robin Ravales) die nadrukkelijk aandacht vroeg voor de kunst van het voordragen. Zijn werk - proza in het Surinaams-Nederlands en poëzie in het Nederlands en Sranantongo - is in de bewustwording van het nationalistische gedachtengoed bij een groot publiek niet onbelangrijk geweest. Hij stimuleerde de trots op de volkstalen en zette velen aan tot schrijven. De traditie die hij populair maakte, wordt nog steeds in ere gehouden, al is het aantal voordrachtskunstenaars dat uitstijgt boven een reproductie van het Dobruvoorbeeld, gering. S. Sombra, Romeo Grot en Rini Shtiam (pseudoniemen van Soerdjan Parohi) hebben zich faam verworven op de literaire podia.

Er lijkt inmiddels een opleving te komen in de belangstelling voor de voordrachtskunst. Uitgaven

Boven: S. Sombra

Rechts: Shrinivāsi

worden gerealiseerd met werk van orale vertellers uit verschillende groepen, er worden vertelavonden georganiseerd en in maart 1991 is er aan de Rust en Vredestraat een praatcafé geopend, Tori Oso, waar vertellers het publiek kunnen vermaken met hun vertellersgaven.

Veel poëzie wordt ook geschreven in het Nederlands. De ‘grand old man’ van de Surinaamse letteren, Shrinivāsi (pseudoniem van M. Lutchman), schreef een imposant oeuvre bij elkaar, waarvan in 1984 de bloemlezing *Een weinig van het andere* verscheen. Hij bepleit de harmonie aller rassen, al is hij daar soms ook erg cynisch over zoals in de sombere bundel *Dilákár* (1970). Daarnaast schrijft hij prachtige liefdeslyriek als in *Om de zon* (1972) en verzen die van een meer filosofische inslag getuigen. In *Sangam* (1991), waarin hij het beste verzamelde van zijn produktie in de jaren tachtig, vond zijn oeuvre een nieuw hoogtepunt. Uit dat boek is het volgende gedicht:

Toen realiseerde hij zich
dat de rivier
toch maar een oever had
waarop hij stond
en naar de verte keek
waarin een beeld
uit vroegere dagen
langzaam maar zeker
was opgelost
zodat er toekomst
noch verleden was
verlangen niet
en eindelijk geen verdriet.

Glenn Sluisdom publiceerde in de jaren zeventig twaalf dichtbundels die getuigen van een christelijke inspiratie. In zijn beste werk treft hij een zuivere, subtiele toon. Sterk filosofisch-contemplatief en beheerst van vorm zijn de uiterst ‘dunne’ verzen die Bhai (pseudoniem van J. Ramlall) verzamelde in de bekroonde bundel *Vindu* (1982). Eveneens bekroond werd *Getuige à decharge* (1987) van Orlando Emanuels die debuteerde met de nogal bombastisch getoonzette poëzie van *Onze misdaad van zwijgen* (1969). In de veel soberder poëzie van 1987 nam hij scherp stelling tegen corruptie en militarisme en daarmee doorbrak hij de angstvallige stilte van de Surinaamse dichters die des te opvallender was daar zij toch altijd met maatschappelijk commentaar klaarstonden.

Emanuels' poëzie is traditioneel vormgegeven en dat geldt ook voor die van Frits Wols (pseudoniem van E. Wong Loi Sing) die met zijn derde bundel *Zo anders...* (1991) het verdriet beschreef om een verloederend Suriname. Scherp becommentariërend is Eddy Pinas in ironische verzen, die na *Te koop wegens vertrek* uit 1975 echter nog niet werden gebundeld. Ronald Julen verwoordde subtiele observaties van het Surinaamse leven in twee dichtbundels en een boekje met kort proza *Buiten voor de deur* (1982).

Proza

Vier verhalenbundels samengesteld door Michiel van Kempen hebben het beeld dat Surinaamse auteurs overwegend poëzie schrijven enigszins in beweging gebracht: *Nieuwe Surinaamse Verhalen* (1986), *Verhalen van Surinaamse schrijvers* (1989), *Hoor die tori!* (1990) en *Sirito* (1992). In totaal 76 schrijvers (waarvan 48 woonachtig in Suriname) leverden voor die vier bundels maar liefst 127 verschillende verhalen, voor het merendeel in het Nederlands. Proza van langere adem wordt echter slechts sporadisch geschreven. 'Ouder' proza als de novelle *Wajono* van Thea Doelwijt (in 1983 naar Nederland geremigreerd) en de romans van Bea Vianen en Leo Ferrier zijn nog steeds populair.

Bea Vianen woonde afwisselend in Suriname, Nederland en Zuid-Amerika en is nog steeds de meestgelezen proza-auteur van Suriname. Haar debuutroman *Sarnami, hai* (1969) over het meisje Sita dat vecht voor haar vrijheid en onafhankelijkheid, wordt door praktisch elke scholier gelezen. In andere romans als *Strafhok* (1971), *Ik eet, ik eet, tot ik niet*

meer kan (1972) en *Geen onderdelen* (1979) schetst zij de raciale verdeeldheid.

Dat laatste doet Leo Ferrier ook in zijn tweede, bijna sarcastische roman *El sisilobi of het basisonderzoek* (1969). Zijn debuutroman *Atman* geldt als de eerste psychologische roman binnen de Surinaamse bellettrie. Ferrier beschrijft de weg die een jongeman van gemengd-etnische afkomst heeft te gaan om de psychische desintegratie in zichzelf tot harmonie te brengen. De historisch-etnische scheidslijnen die de maatschappij verdeeld houden zweert deze af en hij voelt een hogere eenheid in zich die creool en Hindostaan, christendom en hindoeïsme verenigt. Verschenen bij De Bezige Bij te Amsterdam in 1968, werd het boek in 1990 heruitgegeven door De Volksboekwinkel. Dat werd tijd ook, want met zijn sfeervolle beschrijvingen van het district Commewijne, fraai van stijl, en met zijn symbolische lading is het boek een van de beste werken uit de Surinaamse letterkunde.

Paul Marlee (pseudoniem van P. Nijbroek) schreef na enkele dichtbundels en de novelle *Boropata's* (1974) zijn rijpste werk met de roman *Proefkonijn* (1985). Hij pakt daarmee de thematiek op van Leo Ferriers *Atman:* de problematiek van een Surinamer van gemengde afkomst die verschillende etnische en culturele invloeden in zichzelf tot harmonie moet zien te brengen. In het tijdschrift *De Gids* kondigde Marlee met een fragment de verschijning van de roman *De ara* aan.

De thematiek van eenheid versus raciale verdeeldheid lijkt na 1980 wat passé te zijn geworden. Andere thema's - historische en eigentijdse - worden aangesneden. Zo schreef Ruud Mungroo de historische novelle *Tata Colin* (1982) over de Coroniaanse slavenleider die op mythische wijze over de oceaan verdween naar Afrika. Zijn novelle van oudere datum *Het raam* (1971), over een man die na een verblijf in de gevangenis weer zijn weg probeert te vinden in de maatschappij, kent een grote populariteit. Mungroo is een begaafd stilist. Hij schreef verder de verhalenbundel *Afanaisa* (1970) en een grote, nog niet gepubliceerde roman op autobiografische grondslag, *De erfenis*, waaruit een fragment werd voorgepubliceerd in het tijdschrift *Deus ex Machina* (1987).

Jozef Slagveer voerde in de korte roman *Een vrouw zoals ik* (1981) een prostituée ten tonele die het leven niet meer ziet zitten, tot de revolutie haar een nieuw levensperspectief biedt. Slagveer was na 1980 woordvoerder van de militairen en schreef over hen de documentaire *De nacht van de revolutie* (1980). Hij werd door diezelfde militairen in de nacht van 8 op 9 december 1982 vermoord.

Rappa (pseudoniem van R. Parabirsing) leverde drie verhalenbundels, een novelle en de roman *De vlek uit het verleden* (1982) af. Hij schrijft in levendig Surinaams-Nederlands, waarmee hij veel succes oogstte, niet in de laatste plaats vanwege het accent op de erotische escapades van de hoofdpersonen, zoals *Fromoe Archie* (1984) die vanaf zijn jongste jaren met een fors herenlid begiftigd is. Cynthia McLeods roman *Hoe duur was de suiker?* (1987) speelt zich af in kringen van de joodse planters in de achttiende eeuw. Het boek beleefde enkele herdrukken en dat is gezien de lectuurachtige behandeling en stijl van de roman niet verwonderlijk.

Kinder- en jeugdliteratuur

Thea Doelwijt had met haar kinderboeken *Sis en Sas de ruziestrooiers* (1975) en *Kainema de Wreker en de menseneters* (1977) al een goede aanzet gegeven tot een Surinaamse jeugdliteratuur, toen in 1978 maar liefst tien titels op de markt werden gebracht.

Mechtelly en Gerrit Barron maakten hun debuut met respectievelijk *Het meisje uit Tapoeripa* en met *Een lach en een traan* en zouden in de volgende jaren met verschillende boeken uitkomen. Rond 1980 bracht het door Leonore de Vries geïnstigeerde Jeugd Lectuur Project een klein aantal aardige titels voort, maar het project kwam nooit echt goed van de grond.

Aan het eind van de jaren tachtig deed zich het merkwaardige verschijnsel voor dat in een situatie van ernstige schaarste het kinderboek kwantitatief en kwalitatief een grote vlucht begon te nemen. De niet zelden politiek geladen en bewust een nationale identiteit bevorderende teneur van de vroegere boe-

ken werd prijsgegeven voor een spontaner soort boeken, waarin fantasie en leesplezier meer aandacht kregen. Ismene Krishnadath beet in 1989 het spits af met *De flaporen van Amar* en *Nieuwe streken van Koniman Anansi*, en begon aan een reeks voor de jongste lezertjes, *Lees mee*. Het jaar daarop volgde Hélène Ramjiawan met een vergelijkbare serie rond het meisje Poek en publiceerde Gerrit Barron een dierenserie die opviel door de degelijke uitvoering op karton.

In 1991 maakte Effendi Ketwaru zijn debuut met *Rani en de Slangenkoning* om in verbazingwekkend hoog tempo kinderboeken te brengen met een duidelijk Hindostaanse culturele inbreng. Ketwaru illustreert met veel aandacht zijn eigen boeken, maar ook andere tekenaars hebben een belangrijke aandeel in de goede verzorging van de nieuwe hausse kinderboeken: Steve Ammersingh en Gerold Slijngard (die met een UNESCO-aanmoedigingsprijs bekroond werd).

Een laatste auteur die zich in het rijtje kinderboekenschrijvers heeft geschaard is Helen Caprino-van Vollevelde, wier boekjes worden uitgegeven door Pikin Fowru Productions dat sinds juli 1990 ook de kinderkrant *Locomotion Express* uitbrengt. Het valt bij dit ruime aanbod op dat het vooralsnog ontbreekt aan een substantiële produktie van jeugdboeken voor wat oudere kinderen. De verschijning van de jeugdromans *Het groene labyrint* (1988) en *De leeuwen in gevaar* (1991), beide van de hand van Frits Wols, doet hopen dat ook in deze behoefte binnen afzienbare tijd zal worden voorzien.

Tot slot

De Surinaamse literatuur is altijd een getrouwe afspiegeling geweest van alles wat Suriname en het Surinaamse volk doormaakten en er is geen reden om aan te nemen dat dit binnen afzienbare tijd anders zal worden. De volkstalen, dragers en uitdragers van de verschillende etnische identiteiten, zitten nog steeds in de lift, maar het blijft koffiedik-kijken hoe die ontwikkeling zich zal doorzetten. Zullen al die talen literair een rol blijven spelen en in hoeverre zal het dan gaan om artistieke curiosa van taal- en cultuurfreaks? Of zullen uiteindelijk slechts enkele literaire talen overblijven die dan uitdrukking zijn van een niet-groepsgebonden Surinaamse identiteit? De belangstelling voor de volkstalen is niet tanende, maar er zijn ook tekenen die erop wijzen dat de positie van sommige talen er bepaald niet sterker op wordt. De overproduktie van literair middelmatig werk, vooral rond 1975, heeft de belangstelling voor literatuur geen goed gedaan en het is begrijpelijk dat in de moeilijke periode na 1980 de belangstelling van de mensen ook niet primair bij de letterkunst lag. Verbetering van de sociaal-economische situatie van Suriname zal vooraf moeten gaan aan een hernieuwde brede belangstelling voor de schrijvers. Dezen hebben het publiek overigens genoeg te bieden, getuige de kwaliteit van het literaire werk dat de laatste jaren is verschenen.

Michiel van Kempen

Beeldende kunst in Suriname

Op een eenzame plek bij de samenvloeiing van de Suriname- en de Commewijnerivier staat een beeld van Alonso de Ojeda, de feitelijke ontdekker van Suriname. Het werd in 1962 in opdracht van de Surinaamse regering vervaardigd en in 1963 door diezelfde regering geweigerd, omdat het te modern was, waarmee bedoeld werd: te weinig figuratief. Zonder zich daarvan bewust te zijn had de maker, Erwin de Vries, met dit beeld de discussie over abstractie versus figuratie in de Surinaamse beeldende kunst aangewakkerd. Voor een ommekeer heeft Alonso de Ojeda echter niet gezorgd. Tot op heden bepalen figuratieve tendensen voor een belangrijk deel het gezicht van de kunst.

De schilderkunst heeft binnen de hedendaagse Surinaamse kunst de meeste aandacht. De laatste twintig jaar nam deze invloed steeds toe, terwijl het aantal beeldhouwers drastisch verminderde. Dit was vooral te wijten is aan het vertrek van leidende figuren, onder anderen Stuart Robles de Medina, Erwin de Vries en Hans Lie, naar het buitenland. De terugkeer van Erwin de Vries naar Suriname in 1985 betekende een versterking van het beeldhouwersfront. Momenteel zijn behalve De Vries, ook William Lie, Ted Heymans, Waidi Sontowidjojo, Frank Pawirodemedjo, Max van den Bosch, Hendrik Kartokario, Obe en Pakira Kanoe actief.

Een diversiteit aan materialen staat de Surinaamse beeldhouwer ter beschikking. De experimenten die Stuart Robles de Medina, Hans Lie en William Lie in de jaren zeventig met ijzer en andere metalen, vooral schroot, uitvoerden, leidden tot het ontstaan van assemblages. Kenmerkend daarbij is een weinig strikte en formele benadering. Een volstrekt ander karakter wat materiaalgebruik betreft heeft het werk van De Vries. Zijn in gips of brons gegoten beelden met een sterk expressionistische oppervlakbehandeling zetten de traditie voort van zijn grote Europese voorgangers.

Voor Waidi Sontowidjojo en Ted Heymans is hout het materiaal bij uitstek. Sontowidjojo, van Javaanse afkomst, brengt de traditie van het Javaanse houtsnijwerk weer tot leven door middel van wayangfigu-

Carla Tuinfort in haar galerie Egi Du.

ren in reliëf. Deze tendens om elementen uit de eigen culturele traditie als uitgangspunt te nemen, is eveneens aanwijsbaar bij Pawirodimedjo, een volgeling van Sontowidjojo, en bij Van den Bosch. De laatste laat zich met name inspireren door de indiaanse cultuur. Ook bij Pakira Kanoe en Obe, die beiden behoren tot de Marrons, is de eigen traditie een belangrijk reservoir van ideeën.

Tot de jaren tachtig behoorde Johan Pinas tot een van de meest veelbelovende beeldhouwers van Suriname. Hij staakte echter zijn artistieke activiteit om zijn aandacht aan andere zaken te wijden.

Zijn monumentale en majestueuze beelden in hout van menselijke dierfiguren, in het bijzonder vrouwen, hebben grote invloed op George Barron uitgeoefend, die echter niet de originaliteit vertoont van zijn grote voorbeeld.

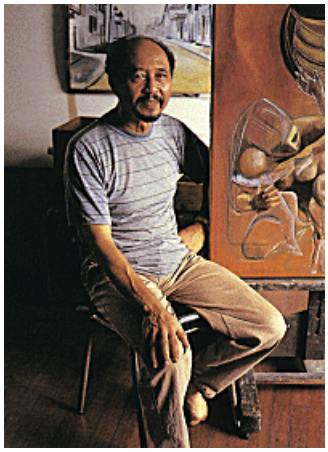
Enigszins apart staat Jozef Klas, die de laatste jaren ook niet meer produceert. Zijn stijve en houterige figuren zijn meestal uitgevoerd in gietbeton. Een goed voorbeeld van zijn stijl is het beeld van de slaaf Kwakoe dat zich te Paramaribo bevindt.

Een rijkgeschakeerd beeld levert de schilderkunst op. De keuze voor figuratie, die bij verreweg de meeste schilders is te constateren, komt tot uiting in thema's als landschappen, portretten, stillevens, stadsgezichten en figuurstukken. Er is echter een grote verschei-

denheid aan trends; slechts enkele kunstenaars ontwikkelen een eigen volgroeide stijl. Het hedendaagse mozaïek van stijlen bestaat uit elementen als nauwgezet realisme, naïeve tendensen, foto-realisme, expressionisme, abstract-figuratieve vormen en zuivere abstractie.

Bij Rudi Getrouw zien we overeenkomsten in thematiek met schilder-beeldhouwer Erwin de Vries. Bij beiden is de voorkeur voor de weergave van het naakt evident. In de uitvoering zijn er evenwel verschillen. De door beide kunstenaars toegepaste abstract-figuratieve stijl wordt bij De Vries vertaald naar agressieve vormen die niet zelden worden gedeformeerd en in felle kleuren worden weergegeven. Figuratief-expressionistische tendensen zijn aanwezig bij Leo Wong Loi Sing. Anand Binda en Rinaldo Klas maken momenteel een ontwikkeling door waarbij het zuiver figuratieve wordt verlaten ten gunste van een vorm die tendeert naar abstractie.

Het zuivere realisme vindt zijn toepassing bij Ruben Karsters, Cliff San A Jong, Ron Flu, Paul Woei en

Boven: Ron Flu

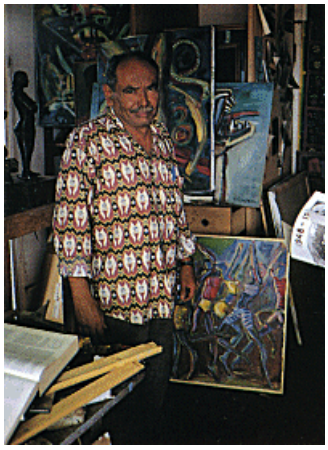

Rechts: De Javaanse beeldhouwer Waidi Sontowidjojo.

Lloyd Hasselbaink. De door Jules Chin A Foeng omstreeks 1980 ingezette foto-realistische tendens heeft slechts een tijdelijke navolger opgeleverd in de persoon van Glenn Fung Loi.

Een nieuwe trend in de schilderkunst wordt aan het eind van de jaren tachtig ingezet met de introductie van abstracte elementen door enkele jonge kunstenaars, zoals Remie Jungerman en Patrick Tjon Jaw Chong, die hun loopbaan pas drie jaar geleden zijn begonnen. Hun werk is eerder abstract/expressionistisch dan abstract/geometrisch. Zij pakken daarmee de draad weer op van de ontwikkelingen die in de jaren zestig en zeventig kenmerkend waren voor het werk van Robles de Medina, Lie en De Vries.

Naïeve kenmerken zijn aanwijsbaar bij Arend Veninga en een groep schilders van voornamelijk Javaanse komaf die in het district Nickerie woont en werkt. Protagonisten hiervan zijn Lucien Asanredjo en Saridin Singoastro. Net als in de beeldhouwkunst is bij een aanzienlijke groep schilders de eigen culturele traditie bepalend voor de keuze van de thema's.

Rechterpag: Erwin de Vries

In een figuratieve stijl geven Ricardo Melchers en Kenneth Flijders, van creoolse komaf, hun visie op deze cultuur. George Ramjiawansingg, zelf Hindostaan, houdt zich bezig met het vastleggen van de leefgewoonten van deze uit India afkomstige groep. Bij Soeki Irodikromo is de in Suriname nog springlevende Javaanse culturele traditie het uitgangspunt. Behalve het schilderen met olieverf heeft ook de eeuwenoude Javaanse techniek van het batikken zijn aandacht. Het weergeven van thema's uit de eigen Surinaamse cultuur is ongetwijfeld voor een groot deel gestimuleerd door de Nederlandse schilder Nola Hatterman die zich in de jaren vijftig in Suriname vestigde. Zelf schilderde zij een serie van zes monumentale doeken die zijn gewijd aan de geschiedenis van de slavernij.

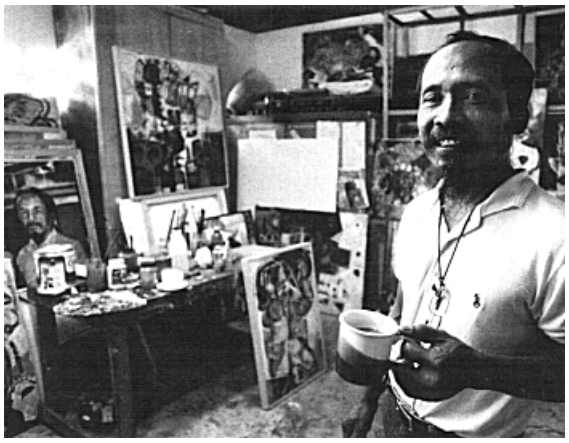
De woelige politieke ontwikkelingen in de periode na 1980 hebben nauwelijks een weerslag in de beeldende kunst gekregen. Slechts in het werk van de schilder Robert Doelwijt en de graficus René Tosari worden deze gebeurtenissen op een systematische wijze verwerkt.

Na 1975 wordt gedurende enige jaren aan de grafische kunst niet veel aandacht besteed. Vanaf circa 1970 probeert Jules Chin A Foeng de beoefening van dit medium nieuw leven in te blazen, waarbij hij zich vooral toelegde op de vervaardiging van

houtsneden. Na 1980 zorgen Tosari en George Lie A Fo voor een nieuw hoogtepunt in de grafiek. De eerste door zijn experimenten met kleuretsen, deep etching en zeefdrukken en laatstgenoemde door zijn etsen en kleuretsen.

De situatie van het kunstonderwijs op scholen is nogal mager in vergelijking met de jaren zeventig toen een generatie kunstenaars in de euforie rond de onafhankelijkheid zich zeer actief betoonde. Daarvan is nu hooguit een tekenles, soms niet eens verplicht, overgebleven. Het hangt van individuele leerkrachten af of schoolkinderen klassikaal een museum bezoeken of naar een kunstexpositie gaan.

Het kunstonderwijs vond traditioneel plaats op twee

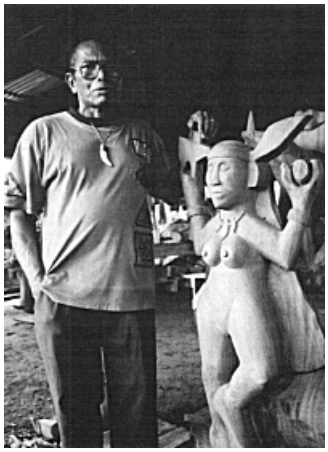

Rechts: Soeki Irodikromo

instituten: de Surinaamse Akademie voor Beeldende kunsten en het Nationaal Instituut voor Kunst en Kultuur (NIKK) die beide goede kunstenaars hebben voortgebracht. Een deel daarvan is thans als docent verbonden aan de in 1981 opgerichte Akademie voor Hoger Kunst en Cultuur Onderwijs, waar een beroepsopleiding tot beeldend kunstenaar kan worden gevolgd.

Vorming van talentvolle jongeren op dit gebied is het terrein van het in 1984 opgerichte Nola Hatterman Instituut. De opleiding is min of meer individueel gericht en biedt een ruime keuzemogelijkheid met betrekking tot de beeldende kunsten.

Vanuit de overheid is het tekenproject ‘Potlood en Penseel’ gestart ten behoeve van kinderen in de leeftijd van zes tot twaalf jaar. Het doel is kinderen kennis te laten maken met allerlei soorten tekenmateriaal om zo hun creatieve vermogens te ontwikkelen. Ook in de schoolvakanties wordt hier getekend en geschilderd en kinderen nemen deel aan internationale competities, waarbij ook prijzen zijn behaald.

Onder: Max van den Bosch indiaanse beeldhouwer en nijverheidskunstenaar.

Rechterpag links: Paul Woei

Het beeldend kunstenaarscollectief ‘Waka Tjopu’ werkt aan scholing in eigen kring. De leden werken in verschillende kunstdisciplines en wisselen technieken en vaardigheden uit op het gebied van illustreren, grafisch werk, schilderen en aquarelleren.

Een tiental schilders ten slotte heeft zich gebundeld in de Associatie van Beeldende Kunstenaars, een select gezelschap dat hoge eisen stelt aan de kwaliteit en de produktiviteit van haar leden. Men exposeert collectief en gastdeelnemers zijn zeer vereerd met een uitnodiging.

Slot

Het pad van de beeldende kunstenaars in Suriname gaat niet over rozen. De omstandigheden waaronder kunstenaars moeten werken om tot produktie te kunnen komen zijn allesbehalve gunstig. Knelpunten vormen onder andere het tekort aan presentatieruimten, gebrekkig toegeruste musea en het ontbreken van een verwervingsbeleid, betaalbare materialen en

Rechterpag rechts: Glenn Fung Loi

stimulansen vanuit de overheid in de vorm van opdrachten. Desondanks wordt de groep beeldende kunstenaars steeds groter. Bovendien is aan de drommen bezoekers op de presentaties van hedendaagse kunst te merken dat er een algehele honger is

naar kunst en cultuur. Men kan de conclusie trekken dat in Suriname de kunst steeds meer een alledaags verschijnsel aan het worden is dat niet meer voorbehouden blijkt te zijn aan een kleine elite. Het domein van de beeldende kunst gaat steeds meer behoren tot het domein van het grote publiek.

Gloria Leurs

Religie in ontwikkeling

> ‘Krinwanto wishwam aryam’
> ‘Maak van alle mensen op de wereld edele, nobele mensen.’
> (Rigveda 9-63-5)

Suriname, land van vele culturen en een grote verscheidenheid van godsdiensten. Het Surinaamse volk houdt haar religieuze waarden hoog, alhoewel het toenemende morele verval weleens het tegendeel zou kunnen doen vermoeden. Dit verval kan beschouwd worden als een gevolg van de ernstige crisis die het land sedert de jaren tachtig teistert. Aan de andere kant zoeken onder de verslechterende levensomstandigheden en toenemende verpaupering velen juist nu hun heil en troost bij de kerk. Het aantal kerkgenootschappen en godsdienstige gemeenschappen neemt handoverhand toe, zowel in de dichtbevolkte kuststrook als in het sporadisch bewoonde binnenland. Religieuze ontwikkeling in Suriname is een zeer dynamisch proces waarin zich steeds veranderingen en vernieuwingen voordoen, zowel in orthodoxe als progressieve zin. Een eerste vluchtige blik op het straatbeeld met spandoeken die oproepen tot het bijwonen van geestelijke bijeenkomsten, stickers op voorbijrijdende auto's die getuigen dat Jezus van Suriname houdt, of een eerste kennismaking met hetgeen de media presenteren, wijst op wat er gaande is in het land. Flipkaarten op de televisie maken propaganda voor een veelheid aan spirituele activiteiten waaronder ook bijbelstudie bij het zwembad in hotel Krasnapolsky. ATV opent en sluit de dag met een christelijke voorganger. Bij het andere televisiestation, de STVS, worden alle gemeenten bij toerbeurt in de gelegenheid gesteld het volk via de buis te bereiken. Het dagblad *De West* heeft begin 1992 een aanvang gemaakt met een nieuwe rubriek in haar zaterdagse editie, genaamd Skoro (school). Skoro is een bijbelcursus voor de lezers van *De West* en staat onder redactie van de stichting Boen Njoensoe (Goed Nieuws). Daarnaast is er nog de rubriek Vraag en Antwoord waarin vanuit de bijbel wordt ingegaan op vragen van lezers.

Suriname, door de eeuwen heen bekend om haar

Joodse gebedsdienst in de synagoge aan de Keizerstraat.

vruchtbare bodem, blijkt dat dus ook in religieuze zin te zijn. Het aantal geschriften, kerken, mandirs en masjdids neemt toe. Zo ook het aantal gelovigen. De Stichting Al-Qalam (de Pen) heeft de afgelopen jaren vele geschriften uitgegeven die de islam presenteren vanuit de visie van de Ahmadiya Beweging. Iedere zichzelf respecterende islamitische gemeente zet zich in om in de eigen buurt een moskee te bouwen.

In de democratische staat die de Republiek Suriname wil zijn is dat ook grondwettelijk mogelijk. De Grondwet van de Republiek Suriname stelt dat niemand op grond van zijn godsdienst gediscrimineerd mag worden en dat een ieder recht heeft op vrijheid van godsdienst en levensovertuiging.

Verandering, vernieuwing en de opkomst van vrijzinniger stromingen doen zich voor bij alle in Suriname vertegenwoordigde wereldreligies, te weten het christendom, het hindoeïsme en de islam. Sommige ontwikkelingen worden gestuurd en gefinancierd vanuit wereldcentra. Jonge Surinamers ontvangen beurzen voor de studie aan islamitische universiteiten in Saoedie-Arabië, Indonesië en Libië. De World Islamic Call Society heeft een kantoor gevestigd in Paramaribo. Youth With A Mission, een internationale christelijke interkerkelijke organisatie bezoekt Suriname en het is al jaar en dag gebruikelijk dat hindoe-geestelijken uit India gevraagd worden om in bijzondere diensten voorte gaan.

Nieuwe bewegingen dienen zich ook aan. In 1955 arriveerde de eerste pionier van het bahai-geloof in Suriname. Nu zijn de bahai verspreid over het hele land. De bahai huldigen het principe dat de culturele verscheidenheid behouden moet worden en tonen respect voor de waardigheid van alle religies en alle mensen. Dit verklaart waarom zij aansluiting kunnen vinden in de Surinaamse samenleving. De traditionele godsdiensten van de indianen, bosnegers en creolen hebben het eeuwenlange cultuurcontact met de westerse cultuur en de verwoede pogingen van missie en zending hen te overstemmen, over het algemeen overleefd. Ze getuigen van de standvastigheid van geestelijke waarden. De Benedenlandse Karaïben die meer dan de andere indianen een hoog cultureel bewustzijn etaleren, zijn er zelfs in geslaagd de maraka en sambura te doen weerklinken in de Katholieke Kerk, waar zij ook Karaïbse liederen ten gehore brengen. De Arowakken, Trio's en Wayana's hebben veel van hun geestelijke cultuur verloren, een opleving is

Boven: De Ashkenazische synagoge Neve Shalom en de moskee van de Surinaams Islamitische Vereniging aan de Keizerstraat.

Midden: De Shri Vishnu Mandir aan de Koningstraat.

Onder: Christelijke kerk in het Latour-projekt aan de zuidrand van Paramaribo.

echter niet uitgesloten in het proces van toenemende culturele bewustwording.

Bosnegers die missie en zending hebben toegelaten, hebben een deel van het christelijk aanbod wel geaccepteerd maar dit niet in de plaats gesteld doch toegevoegd en ingepast in hun cultuur. Aan de traditionele godenwerelden is een christelijk pantheon toegevoegd. Creolen die hun traditionele religieuze waarden in mindere of meerdere mate trouw zijn gebleven en daarnaast ook het christendom beleven, leven met twee religieuze waardensystemen die zij niet als tegenstrijdig beschouwen, namelijk winti, hun Afro-Amerikaanse godsdienst en het christendom.

Christendom

Terwijl moslims en hindoes naar hun zeggen niet aan missiewerk doen, komt de veroveringsdrang en het winnen van zieltjes, zo eigen aan de manifestatie van het christendom in de Derde Wereld, vooral tot uiting in de niet aflatende energie waarmee alternatieve christelijke kerken en sekten op agressieve wijze volgelingen trachten te winnen. Dat gebeurt middels huis-aan-huis-acties, verspreiding van tijdschriften, dogmatische frasen, haleluja-diensten en een goed gemotiveerd kader. Deze kentering begon in de jaren zestig toen de Volle Evangelie Gemeente zijn intrede deed.

Het valt niet te ontkennen dat deze groeperingen met hun aanpak, dichtbij de alledaagse realiteit, aansluiting hebben gevonden bij het Surinaamse levensgevoel. De Baptisten Gemeente is er, de First Assembly of God, de Gemeente van Jezus Christus, het Mosterdzaad, de Zevendedagsadventisten, de Wesleyaanse Gemeente, Eben Haezer, de Jehovah's-getuigen, Gods Bazuin, Stromen van Kracht, Open Poort, Bribi en nog veel meer. Bijbels worden verspreid en vertaald: de eerste bijbel in het Saramakaans verschijnt in 1991.

De traditionele christelijke kerken zijn hierdoor wakker geschud en hebben hun samenwerking, die al een halve eeuw bestaat, verder ontwikkeld. Een samenwerking die zich onder andere uit in een Christelijk Pedagogisch Instituut geëxploiteerd door hernhutters en katholieken. Er is sprake van een opleving, ook onder de jeugd. Bij de Evangelische Broeder Gemeente (EBG) wordt gewerkt aan vernieuwing en verberering van evangelisatie en pastoraat, zowel qua inhoud als omvang. Maar daar is dringend kader voor nodig. De EBG is, historisch verklaarbaar, nog altijd de creoolse volkskerk. Deze kerk heeft zich in het verleden immers beijverd voor onderwijs aan slavenkinderen, godsdienstvrijheid voor slaven, armenzorg en een kerkelijke trouwbelofte, ‘verbontu’, voor de slaven voor wie het huwelijk verboden was.

De Rooms-Katholieke Kerk is aan vernieuwing toe. Dat vinden katholieken zelf die zich al bijna twintig jaar met hun charismatische beweging met toestemming van de bisschop beijveren voor vernieuwing in de kerk. Vanuit de Rooms-Katholieke Kerk is er ook een beweging die zich geroepen voelt ten strijde te trekken tegen abortus en de visie van Rome in dezen te verspreiden. Sommige paters houden zich bezig met de bevrijdingstheologie en weer anderen met de winti-godsdienst.

De winti-godsdienst is levend gebleven en Surinamers in Nederland komen regelmatig terug voor hun fanodus, hun religieuze plichten. Enkele eeuwen van missie en zending hebben de traditionele religieuze waarden van de creolen en bosnegers niet kunnen uitwissen. Enigszins geschokt zijn de christenen daar inmiddels

achter gekomen en zij houden zich nu bezig met het vraagstuk van evangelisatie en cultuur.

Joden

De eens zo invloedrijke joodse gemeenschap manifesteert zich na tijden weer actief in de samenleving. Het Surinaams-Israëlitisch Maandblad *Sim Shalom* zag in 1990 het levenslicht en er zijn wekelijks Hebreeuwse en thoralessen voor de jeugd. Een expositie ‘Joods leven in Suriname’ in 1991 voorzag in een grote behoefte bij het publiek dat doorgaans weinig weet over de joodse cultuur. En dat terwijl vele gebruiken en ook gerechten in het land van joodse oorsprong

Rechts: Gebedsdienst in de Shri Vishnu Mandir.

zijn, zoals de veelgeprezen Surinaamse pastei en viadoe.

In de jaren tachtig heeft de joodse gemeente zich veel inspanning getroost om de Sefardische synagoge Tsedek We Shalom (Rechtvaardigheid en Vrede), een monumentaal oud gebouw uit 1735, onopvallend gelegen in hartje Paramaribo, met eigen middelen te restaureren. De tegenstelling tussen de Sefardische (Portugese) en de Asjkenazische (Hoogduitse) joden heeft na eeuwen haar scherpte verloren. Er is sprake van een nauwe samenwerking welke zal uitmonden in een fusie. De synagogen van deze gemeenten worden om beurten gebruikt voor de diensten.

Hindoes

Het hindoeïsme in Suriname wordt vertegenwoordigd door enkele religieuze gemeenschappen waarvan de orthodoxe Sanatan Dharm en de vrijzinniger Arya Samaj de belangrijkste zijn. De leider van de Sanatan Dharm vertegenwoordigt de grootste geloofsgroep

Onder: Meisje in communiejurk.

onder de hindoes. Van geringer betekenis zijn de Gajatri Parivar en de Kabir Panthis, niet in het minst vanwege hun geringe aantal belijders. Recentelijk heeft de Hare Krishna-beweging voet aan wal gezet in Suriname, terwijl de Brahma Kumaris, volgelingen van Brahma Prajapati, al enkele jaren actief zijn vanuit hun vrouw-bewuste filosofie.

Bij jonge Hindostanen bestaat belangstelling voor het hindoeïsme. In tegenstelling tot het verleden, toen velen onder hen analfabeet waren en volledig aangewezen op vertolking door pandits, kan men nu lezen en schrijven en zijn klassieke werken van het hindoeïsme door vertalingen toegankelijk geworden. Zo verscheen in 1987 een Nederlandse vertaling van de *Valmiki Ramayana* van de hand van de jonge Surinaamse indologe Indra Kandhai-Pahladsingh. Ook diverse andere publikaties zijn beschikbaar, zij zijn erop gericht enkele basisvragen te beantwoorden. Was het vroeger het analfabetisme dat beperkingen met zich meebracht, tegenwoordig is dat de taal. Het Hindi of het Sarnami, voor velen zo belangrijk als uiting van de eigen culturele identiteit, wordt door jongeren niet altijd beheerst. Pandits prediken doorgaans niet in het Nederlands. Zij zijn bevreesd dat daarmee het Hindi verloren zal gaan. Het hindoeïsme is voor hen onlosmakelijk verbonden met het Hindi.

Progressieven onder de pandits stellen zich op het standpunt dat religie niet gekoppeld moet worden aan een taal en dat je de religie toegankelijk moet maken voor ook niet-Hindostanen. Gemeenten spelen hier doorgaans niet op in en sommige hebben daar vanwege hun orthodoxie ook moeite mee.

De jeugd die geen bevrediging vindt bij gemeenten met een voor haar starre aanpak en gebrek aan verklaringen op fundamentele vragen, zoekt zijn weg naar meditatiecentra waar de behoeften en de vraagstukken waarmee ze worstelt wel voldoende aandacht krijgen. Het welslagen van de yoga-centra is mogelijk te verklaren uit de werkwijze met aandacht voor en gerichtheid op het individu. Heel opvallend is nu de ontwikkeling bij de Gajatri Parivar, voortgekomen uit

Hare Krishnagroep in de Jodenbreestraat.

de Sanatan Dharm. Zij hebben het priesterschap ontkoppeld van de Brahmanen en zelfs vrouwen worden in de gelegenheid gesteld diensten te houden en de Gajatri mantr te citeren. Dit is ondenkbaar bij de orthodoxe Sanatani's. De Gajatri Parivar hebben de kerk van de uitgestorven Gereformeerde gemeente, een gebouw met een typisch Nederlandse architectuur, gekocht en omgebouwd tot mandir. In Suriname is alles mogelijk. Men verbaast zich er ook helemaal niet over dat midden in Paramaribo een moskee broederlijk naast een synagoge staat en dat hernhutters en katholieken samen een pedagogisch instituut exploiteren.

Moslims

De islam mag zich verheugen in een toenemende belangstelling, ook onder niet-moslims. Geruime tijd genoten de niet-christelijke gemeenten, om historisch verklaarbare redenen, geen volledige erkenning. In 1987 is de Minister van Binnenlandse Zaken, Districtsbestuur en Volksmobilisatie een week voor de verkiezingen van november 1987 (de eerste verkiezingen na de coup van 1980) er echter toe over gegaan per beschikking een besluit te nemen om ambtenaren en personen werkzaam bij overheidsinstellingen, die lid zijn van de moslim-gemeente, voor zover de dienst het toelaat vrijdag om twaalf uur vrijaf te geven. Dit om hen in de gelegenheid te stellen hun godsdienstige plichten (Djoema) te vervullen.

De erkenning die moslims tegenwoordig ervaren schrijven zij vooral toe aan het feit dat anderen ruimdenkender zijn geworden. Niet-moslims vertrouwen hun kinderen ook toe aan scholen van moslimgemeenten.

Veel Javaanse moslims kiezen nu voor het zuiver belijden van de islam. Dit biedt geen ruimte voor de beleving van culturele uitingen die van niet-islamitische oorsprong zijn zoals de gamelan en het wayangspel. Deze ontwikkeling kan niet los gezien kan worden van de invloed van buitenlandse (Indonesische) leermeesters. Ook de leer van het Javaanse hindoeïsme, de Agama Jawa van hen die leven volgens de Javaanse adat, geniet belangstelling.

De belangstelling voor de islam, of te wel het toenemend islamitische bewustzijn, uit zich in een groeiend aantal organisaties, gemeenten en moskeeën. De buitenstaander krijgt al gauw het idee met een grote verscheidenheid aan organisaties te maken te hebben. Organisaties die evenwel van administratieve aard zijn.

De Javaanse belijders van de islam zijn volgelingen van de Shafitische school, terwijl de nakomelingen van degenen die afkomstig zijn uit India en Pakistan, voor het overgrote deel volgelingen zijn van de Hanafitische school. Er is geen tegenstelling tussen deze scholen, maar wel tussen de Ahle Sunnah en de Ahmadiya Beweging.

De moslim-gemeenten van de Ahle Sunnah, aangesloten bij de Surinaamse Moslim Associatie (SMA) beschouwen degenen die aangesloten zijn bij de Surinaamse Islamitische Vereniging (SIV) en behorend tot de Ahmadiya Beweging als niet-moslims. Zij stellen dat de islam strak begrensd is en zuiver gehouden moet worden. De Ahmadiya Beweging, die in 1984 haar nieuwe imposante Jama masjdid hoofdmoskee in Paramaribo inwijdde, presenteert de islam als een liberale, rationele, tolerante en levende religie zonder overdadige toewijding aan rituelen, zoals dat onderwezen wordt door de koran en gedemonstreerd werd door de Profeet

Mohammed. Opvallende interpretatieverschillen met de Soennieten zien we bij de Jihad en de rechten en plichten van de vrouw zoals vastgelegd in de koran en de hadies.

In juli 1989 kon het nog gebeuren dat de SMA zich openlijk verzette tegen de aanwezigheid van de President van de Republiek op een Internationale Islamitische Conventie, georganiseerd door de SIV. Een dergelijke intolerantie vindt doorgaans geen weerklank in Suriname. Islamieten kunnen zondigen maar de principes van de leer mag je niet aantasten en dat hebben de Ahmadiya volgens de Soennieten wel gedaan.

De creolen, die sterk vertegenwoordigd zijn in de christelijke gemeenten, hebben nu ook moslims in hun gelederen. Christenen beschouwen dit als het

resultaat van missiewerk dat de moslims naar hun mening wel verrichten. Er is een goede samenwerking tussen moslims van verschillende etnische afkomst. De taalbarrière die vroeger gold is met het toenemend gebruik van Nederlands en Sranantongo opgeheven.

Vrouwen

De wereldwijde beweging voor vrouwenemancipatie heeft in sommige gemeenten geleid tot een actieve participatie van vrouwen in functies die traditioneel niet aan vrouwen werden toebedeeld, of voor hen verboden waren. De Evangelisch Lutherse Kerk valt in 1983 de eer te beurt om de eerste vrouwelijke dominee, Lucretia van Ommeren, te beroepen, enkele jaren later, in 1987 gevolgd door Marjorie Slagtand. Na bijkans tweeëneenhalve eeuw is de leiding van deze kerk volledig in handen van Surinaamse en wel vrouwelijke predikanten.

De EBG verwacht op korte termijn haar eerste vrouwelijke dominees. Dat kan ook niet anders in een kerk waar vrouwen een zo actieve rol vervullen. Behalve bij de eerder vermelde Gajatri Parivar, speelde bij de Brahma Kumaris de vrouw van meet af aan een centrale rol. Evenals de stichter van de Arya Samaj, Maharishi Swami Dayanand Saraswati, stelde de stichter van de Brahma Kumaris, Prajapita Brahma, zich op het standpunt dat de vrouw een centrale plaats inneemt en bestreed de ondergeschikte rol die de vrouw in de samenleving doorgaans wordt toebedeeld. Zonder de vrouw is vrede niet mogelijk. De bijzondere verantwoordelijkheid van vrouwen voor de ontwikkeling van een moreel bewustzijn bij de jeugd kan niet ontkend worden. In Suriname kent de Arya Samaj vrouwelijke voorgangers, panditas, en de Brahma Kumaris worden geleid door vrouwen van de Raya Yogabeweging. Bij de bahai staan vrouwen ook op de voorgrond.

Moslim-vrouwen beijveren zich voor fundraising-activiteiten zoals bazaars en leveren zo een bijdrage aan de bouw van nieuwe moskeeën. Ook middels het verstrekken van kleding en voedsel aan behoeftigen vervullen zij hun moslim-plicht, de armenbelasting of zakaat.

In alle kerkelijke en vredesactiviteiten van nationale, regionale of internationale allure, zoals de Week van de Eenheid, Bidden voor de Vrede, de Christelijke Actie Week, Gerechtigheid en Vrede, treden vrouwen op de voorgrond en spelen een zeer actieve rol.

Interactie

Het Surinaams volk is een religieus en tolerant volk dat de wereld bewijst dat het mogelijk is met een grote culturele en religieuze verscheidenheid toch in harmonie te leven. Deze uiting van culturele democratie zal het Surinaamse volk slechts behouden als zij tolerantie en vrijheid van culturele expressie blijft waarborgen.

Het komt weleens voor dat men aanstoot neemt aan het gedrag van anderen. Niet altijd wordt dat wereldkundig gemaakt. Als de tolerantiedrempel overschreden is en

men zich beledigd voelt dan klimt men in de pen of er worden acties ondernomen. Zo diende de Sanatan Dharm in mei 1992 een aanklacht in tegen de Guyanees Deonarayan die met zijn boek *Curse of the Devtas* (Vloek van de Devtas) de Sanatan Dharm grof zou hebben beledigd. De 750 exemplaren van dit boekwerk werden door de politie in beslag genomen en uit de verkoop gehaald en de zaak is momenteel nog in behandeling bij het Openbaar Ministerie. De mensenrechtenorganisatie Moiwana '86 stelt zich op het standpunt dat de inbeslagneming een schending is van het recht op vrije meningsuiting en ook het Instituut Mensenrechten laat in dezen van zich horen. Het is een publiek geheim dat de Sanatan Dharm en de Arya Samaj niet gelukkig zijn met de Kali Mai Puja, de verering van de godin Kali, die op de plantage Mariënburg door voornamelijk daar werkende Guyanezen geschiedt, gepaard met het offeren van geiten en kippen.

Eind 1991 kwamen er felle reacties in het dagblad *De Ware Tijd* naar aanleiding van een ingezonden stuk met als titel ‘STVS en ATV, spreekbuizen van het christendom’. De inzendster, getuige haar naam van

Hindostaanse afkomst, leverde kritiek op het beleid van de televisiestations die naar haar mening het volk een zo grote portie kerstprogramma's opdisten dat Suriname wel een uitsluitend christelijk land leek te zijn.

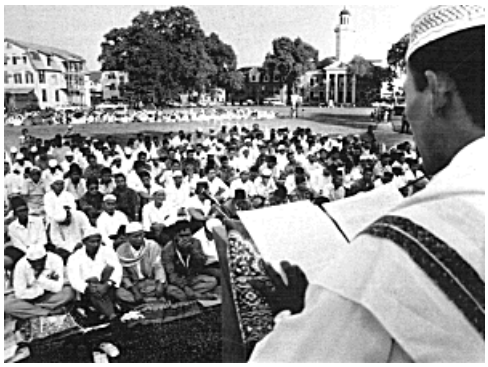
In Suriname zijn niet alle religies even invloedrijk geweest en hebben niet altijd dezelfde erkenning genoten. Het christendom, de religie van de kolonisten, heeft van meet af aan erkenning genoten. De erkende kerkgenootschappen waren vroeger de protestantse, de katholieke en de joodse gemeenten. Dit betekende ook dat zij van overheidswege subsidie ontvingen. De erkenning van godsdienstige gemeenschappen van hindoes en moslims was van later datum en kwam voor het eerst tot uiting in de in 1940 afgekondigde Huwelijksbesluiten hindoes en mohammedanen. In de jaren dertig werden hindoeverenigingen en moslim-verenigingen opgericht toen bij hindoes en moslims de behoefte ontstond zich te organiseren en de juridische vorm van vereniging met rechtspersoonlijkheid moest worden gekozen

Boven: Dienst in de Grote Stadskerk van de Evangelische Broeder Gemeente.

Rechts: Dankdienst in de Suryah Mandir aan de Gemenelandsweg. Het gebouw was oorspronkelijk een christelijke kerk, zoals nog is te zien aan de kerkbanken.

Id Ul Azha. Mannen en vrouwen wonen gescheiden een islamitische gebedsdienst bij op het Onafhankelijkheidsplein.

omdat een regeling voor hun godsdienstige gemeenschappen analoog aan die van de kerkgenootschappen niet bestond. Decennia lang zijn hindoes gedwongen geweest hun lijken te begraven in plaats van ze te verbranden. Lijkverbranding vond begin 1969 voor het eerst op wettige basis plaats.

Christelijke hoogtijdagen waren vroeger tevens officiële of nationale feestdagen, dat wil zeggen dat zij met de zondag gelijk waren gesteld. Pas in 1971 werden een hindoe- en een moslim-feestdag erkend en tot nationale feestdag verheven, respectievelijk het Holi Phagwa en het Id Ul Fitr feest. De christenen moesten daarbij enkele van hun hoogtijdagen inleveren. Maar de verhouding is nog altijd scheef, zeggen velen terecht.

Ook de bezoldiging van religieuze voorgangers van overheidswege gold tot voor kort niet voor alle gemeenten. In de tweede helft van de jaren tachtig kwamen voorgangers van de hindoe- en moslim-gemeenten pas in aanmerking voor een honorarium. Gemeenten hebben zich ook in de politiek gemanifesteerd. In 1946 richtte pater J. Weidmann de Progressieve Surinaamse Volkspartij, de PSV, op. Een dominee van de EBG staat op de kandidatenlijst van een combinatie van partijen, en vooraanstaanden uit de hindoe- en moslim-gemeenten prijken op verkiesbare plaatsen van de VHP. En zo gaat de politieke machtstrijd niet aan de gemeenten voorbij. In de geschriften van diverse gemeenten onthoudt men zich ook niet altijd van politieke uitspraken.

Als wij nagaan hoe op zondag 19 januari 1992 voor de zesde maal wereldreligie-dag in Suriname wordt gevierd, dan moet wederom worden gesteld dat Suriname nog altijd als voorbeeld kan dienen voor vele naties in de wereld. Op deze dag zijn alle godsdiensten die in Suriname zijn vertegenwoordigd bij elkaar gebracht met als thema ‘respect voor elk individu en de mensheid’.

Henna Malmberg-Guicherit

Literatuur

Indianen

- Benjamins, H.D. en Joh. Snelleman (red.), *Encyclopedie van Nederlandsch West-Indië*. (Herdruk van 1914-1917). S. Emmering, Amsterdam, 1981.
- Bruijning, C.F.A., en J. Voorhoeve (red.), *Encyclopedie van Suriname*. Amsterdam/Brussel, 1977.
- Bruwier, Marc, *Indios Adios*. 16 mm film; 72 min. Franse tekst. Kwamalasamutu, 1986.
- Helman, Albert, *Cultureel Mozaïek van Suriname*. De Walburg Pers, Zutphen, 1978.
- Helman, Albert, *Facetten van de Surinaamse samenleving*. De Walburg Pers, Zutphen, 1978.
- Informatiepakket Tucajana Amazones. Z.u., z.p., z.j.
- Kloos, Peter, *Galibi, een Karaïbendorp in Suriname*. Bureau voor Volkslectuur, Paramaribo, 1975.
- Kloos, Peter, '*The Akuriyo of Surinam, a case of emergence from isolation*'. IWGIA Document 27. Kopenhagen, IWGIA, 1977.
- Koelewijn, Cees en Peter Rivière, '*Oral literature of the Trio Indians of Surinam*'. Koninklijk Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde, Carribean Series 6, 1987.
- Putten, L. van, 'Indios Adios', lezers opinie. *De Ware Tijd*, 21 oktober 1987.
- Vernooij, J., *Indianen en kerken in Suriname. Identiteit en autonomie in het binnenland*. Stichting Wetenschappelijke Informatie, Paramaribo, 1989

Bosnegers

- Hoogbergen, W., *De Boni-oorlogen, 1757-1860. Marronage en guerrilla in Oost-Suriname*. Bronnen voor de studie van Afro-Amerikaanse samenlevingen in de Guyana's, deel 11. Rijksuniversiteit Utrecht, 1985. (proefschrift)
- Hoop, C., *Verdronken land, verdwenen dorpen. De transmigratie van Aramacaners in Suriname 1958-1964*. Alkmaar, 1991.
- Hureault, J., *Africains de Guyane*. Guyane Press Diffusion, 1989.
- Landveld, E., *Ganze het dorp dat in het meer verdronk*. Utrecht, 1989.

- Neumann, P., ‘Liebesgaben aus Holz: zur Schnittkunst der Buschneger Surinames’. In: *Kleine Beitrage aus dem staatlichen Museum für Völkerkunde*, Dresden.
- Polimé, T. en Thoden van Velzen, H., *Vluchtelingen, opstandelingen en andere bosnegers van Oost-Suriname, 1986-1988*. Bronnen voor de studie van Afro-Amerikaanse samenlevingen in de Guyana's, deel 13. Rijksuniversiteit Utrecht, 1988.
- Price, R. en S., *Two evenings in Saramaka*. University of Chicago Press, 1991.

Hindostanen

- Azimullah, E.G. (red.), *Van Brits-Indisch emigrant tot burger van Suriname*. Den Haag, 1963.
  Budike, F., Mungra, B., *Creolen en Hindostanen. Houten*, 1986.
- Grasveld, F., *Chuptu = mondje dicht, trouwen op z'n Hindostaans in Nederland*. IF Produkties, Amsterdam, 1984.
- Stichting Lalla Rookh, *Huwelijk, geboorte en overlijden bij Hindoes*. Utrecht, 1986.
- Klerk, C.M.J, de, *Cultus en ritueel van het orthodoxe Hindoeïsme in Suriname*. Amsterdam, 1951. (proefschrift)
- Stichting Lalla Rookh/Stichting voor Surinamers, *Van immigrant tot emigrant, 110 jaar Hindostaanse immigratie*. Utrecht, 1983.

Javanen

- Derveld, F.E.R., *Politieke mobilisatie van de Javanen in Suriname*. Bedum, 1981.
- Ismaël, J., *De immigratie van Indonesiërs in Suriname*. Luctor et Emergo, Leiden, 1949.
- Parsudi Suparlan, *The Javanese in Surinam: ethnicity in an ethnically plural society*. University of Illinois, 1976.
- Waal Malefijt, A., *The Javanese of Surinam: segment of a plural society*. Assen, Van Gorcum, 1963.
- Wengen, G.D. van, ‘1890-1990: honderd jaar Javanen in Suriname’. *De Gids* nr. 10/11, 1990.

Creolen

- Brana-Shute, C., *On the corner, male social life in Paramaribo creole neighborehood*. Universiteit van Utrecht, 1979.
- Henar-Hewitt, I., *Surinaamse koto's en agnisa's*. Westfort, Paramaribo, 1987.
- Hennep, H.J., 'Begrafenisgebruiken bij creolen in Suriname'. *Spannoe* jrg. 12, nr. 4, 1985, pp. 15-16.
- 'Let them talk'. *Mededelingen aan de Stichting Surinaams Museum 1988*, nr. 3. Dubois en Dubois, Paramaribo, 1988.
- Lier, R.A.J. van, *Samenleving in een grensgebied*. 's-Gravenhage 1949, Amsterdam 1977 en 1984. (dissertatie)
- Pierce, B.C., *Kindship and residence among the urband nengre of Surinam*. Tulane, 1971. (dissertatie)
- Schoffelmeer, J., 'Het raadplegen van een geestenmeester'. *OSO* jrg. nr. 1, 1986, pp. 55-75.
- Schoffelmeer, J., 'Iets over de oorspronkelijke godsdienst der creolen in Suriname'. *Mededelingen van het Surinaams Museum* 1988, nr. 38.
- Wooding, C.J., *Winti, een Afro-Amerikaanse godsdienst in Suriname*. Meppel, 1972. (dissertatie)

Chinezen

- Ankum-Houwink, Joke C., 'Chinezen'. In: *Encyclopedie van Suriname*. Amsterdam/Brussel, 1977.
- Chang, H., C.H. Eersel en W.L. Man A Hing, 'De Hakka's van Suriname. Aspecten van het verbale systeem van hun taal'. *OSO, Tijdschrift voor Surinaamse Taalkunde, Letterkunde en Geschiedenis* jrg. 7, nr. 1, mei 1988.
- *Encyclopaedie van Nederlandsch West-Indië*. 's-Gravenhage/Leiden, 1914-1917.
- Man A Hing, W.L., 'Overzicht van de invoer van Chinese contractarbeiders'. *Mededelingen Surinaams Museum* nr. 36, maart 1987.
- Man A Hing, W.L., 'Surinaams-Nederlandse familienamen'. *OSO, Tijdschrift voor Surinaamse Taalkunde, Letterkunde en Geschiedenis* jrg. 9, nr. 1, juni 1990.
- Man A Hing, W.L., 'De invloed van missie en zending op de integratie der Chinezen'. *OSO, Tijdschrift*

voor Surinaamse Taalkunde, Letterkunde en Geschiedenis jrg. 5, nr. 2, december 1986.

Joden

- Bruyning-Voorhoeve (red.), *Encyclopedie van Suriname*, 1977.
- Gezelschap van Geleerde Joodse Mannen, *Geschiedenis van Suriname*. 1974. (herdruk)
- Helman, Albert, 'De Joodse Religie'. In: *Cultureel mozaïek van Suriname*, 1978.
- Samson, J.A., 'Orale traditie van Joden in Suriname'. *OSO* jrg. 8, nr. 2.

Boeren

- Pytterson, H., *Europeesche kolonisatie in Suriname*. 's-Gravenhage, 1896.
- Verkade-Cartier van Dissel, E.F., *De mogelijkheid van landbouwkolonisatie voor blanken in Suriname*. Amsterdam, 1937.

Libanezen

- Bruyne, G.A. de, 'De Libanezen van Suriname'. In: *Sociaal-geografisch spektrum*. 1974.
- Lichtveld, Lou, 'Blijvers, maar in groepsverband'. In: *Cultureel Mozaïek van Suriname*, 1978.

Muziek en dans

- Bouquet, B., *Kaseko-muziek in Nederland*. Amsterdam, 1985. (doctoraalscriptie)
- Bruin, H. de en Scholtens, B., 'Aleke-Festival, optredens van Kifoko, Labbi Boys en Lamora Sound'. *De Ware Tijd* 11 maart 1988.
- Helman, A., *Cultureel Mozaïek van Suriname*. De Walburg Pers, Zutphen, 1978.
- Ketwaru, E.N.K., 'Naks Kawina Week'. *VMS Noot, orgaan van de Stichting Volksmuziekschool* jrg. 2, nr. 10, 1982.
- Ketwaru, E.R., 'De ontwikkeling van de Sarnami muziek van 1873 tot heden'. *Kala, Tijdschrift voor de Academie voor Hogere Kunst en Cultuur* jrg. 4, nr. 1 en 2.

- Kiban, J., *Muziek, zang en dans van de Karaïben in Suriname*. N.V. Varekamp en Co., Paramaribo, 1966.
- Mosis, A., *Inleiding tot de traditionele Aukaanse muziek en dans*. Paramaribo, 1988. (manuscript)
- Snijders, R., *Surinaamse kaseko muziek, een onderzoek naar haar geschiedenis, concept, betekenis en repertoire*. Universiteit van Amsterdam, 1991. (doctoraalscriptie)
- Weltak, M. (red.), *Surinaamse muziek in Nederland en Suriname*. Utrecht, 1990.
- Yzermans, J., 'Ontstaan en ontwikkeling van de creoolse populaire muziek in Suriname, 1800-1940'. *OSO, Tijdschrift voor Surinaamse Taalkunde, Letterkunde en Geschiedenis* jrg. 6, no 1, 1987.

Taal

- Bruining C.F.A. en J. Voorhoeve (red.), *Encyclopedie van Suriname*. Amsterdam, 1977.
- Charry, E., Koefoed, G. en Muysken, P. (red.), *De talen van Suriname*. Muiderberg, 1983.
- Damsteegt, Th. en Narain, J., Ká Hál, *Leerboek Sarnami/Surinaams Hindostaans*. Den Haag, 1987.
- Donselaar, J. van, *Woordenboek van het Surinaams Nederlands*. Muiderberg, 1989.
- Eersel, Ch.H., *De Surinaamse taalsituatie in Paramaribo, 1969-1979*.
- Eersel, H. en Wekker, H., 'Creolosistiek en de creolentalen van Suriname'. *Tijdschrift voor Tekst- en Taalwetenschap* jrg. 10, nr. 1, 1991.
- Eersel, Ch.H., 'Bijbelvertalingen in het Sranan'. *OSO* jrg. 10, nr. 1, juni 1991.
- Eersel, Ch.H., 'Nederlandstalige Surinaamse literatuur: een kort overzicht van de laatste tien tot vijftien jaren'. *Neerlandica extra muros* jrg. 30, 2 mei 1992, pp. 9-17.
- Jadoenansing, S. en Koefoed, G., 'De Surinamers'. In: J.J. de Ruiter (red.), *Talen in Nederland*. Groningen, 1991.
- Sordam, M. en Eersel, H., *Surinaams woordenboek/Sranantongo. Een korte inleiding tot het Sranantongo met uitgebreide woordenlijst*. Baarn, 1989.

Schrijvers en dichters

- Carrilho-Fazal Alikhan, C., 'CCS-Bibliotheek 40 jaar'. *De Ware Tijd* 24 april 1989.
- Damsteegt, Theo, 'De Sarnami-beweging'. In: C. van der Burg, Th. Damsteegt en Krishna Autar (red.), *Hindostanen in Nederland*. Leuven/Apeldoorn, 1990, pp. 22-44.
- Damsteegt, Theo, 'Het Suriname-beeld in de Hindostaanse literatuur'. *De Gids* jrg. 153, nr. 10/11, okt-nov. 1990, pp. 904-915.
- Kempen, Michiel van, *De Surinaamse literatuur 1970-1985: een documentatie*. Paramaribo, 1987.
- Kempen, Michiel van, *Surinaamse schrijvers en dichters; met honderd schrijversprofielen en een lijst van pseudoniemen*. Amsterdam, 1989.
- Kempen, Michiel van, 'De binnenkamer en de open vensters; ontwikkelingen in de Surinaamse literatuur 1975-1988'. *De Gids* jrg. 153, nr. 1, januari 1990, pp. 17-28.
- Kempen, Michiel van, 'Suriname in de Nederlandse literatuur'. In: Theo D'haen (red.), *Herinnering, herkomst, herschrijving, koloniale en postkoloniale literaturen*. Leiden, 1990, pp. 92-106.
- Kempen, Michiel van, 'Op zoek te gaan naar een nieuwe bron; schrijven en literatuurkritiek als ontmoeting der culturen'. *De Gids* jrg. 153, nr. 10/11, okt-nov. 1990, pp. 921-932.
- Koefoed, Geert, 'Surinaamse schrijvers en dichters als taalpolitici'. *OSO, Tijdschrift voor Surinaamse Taalkunde, Letterkunde en Geschiedenis* jrg. 6, nr. 2, 1987, pp. 147-164.
- *Kritisch Literatuur Lexicon*. Alphen a/d Rijn etc. vanaf 1980. Hierin uiterst belangrijke artikelen met uitvoerige bibliografieën over Edgar Cairo, Thea Doelwijt, Leo Ferrier, Albert Helman, Rudie van Lier, Hugo Pos, Astrid Roemer, Bea Vianen.
- Roo, Jos de (ed.), *Ander geluid. Nederlandstalige literatuur uit Suriname*. Bouwstenen voor intercultureel onderwijs 34. Leiden z.j. [1990].
- Rutgers, Wim, *Dubbeltje lezen, stuivertje schrijven. Over Nederlandstalige Caraïbische literatuur*. Oranjestad/Den Haag, 1986. M.n. pp. 43-100.
- Rutgers, *Wim, Bon dia! Met wie schrijf ik? Over Caraïbische jeugdliteratuur*. Oranjestad, 1988. M.n. pp. 199-222.
- Rutgers, Wim, 'Tijdschriften over Surinaamse literatuur: een lange traditie'. *De Gids* jrg. 153, nr. 10/11, okt-nov. 1990, pp. 943-947.

Over de auteurs en samenstellers

Terry Agerkop

studeerde gitaar aan het Utrechts Conservatorium (1963-1968), vervolgens etnomusicologie aan het Interamerikaans Instituut voor Etnomusicologie en Folklore (INIDEF) te Caracas (1971-1972) en muziekwetenschappen aan de Universiteit van Amsterdam (1989-1991). In het verleden was hij werkzaam bij het INIDEF te Caracas (1968-1971) en bij het Ministerie van Onderwijs en Volksontwikkeling (MINOV) in Suriname, als hoofd van de Afdeling Cultuurstudies (1978-1987). Van 1987-1988 doceerde hij etnomusicologie aan de Muziekschool van Brasilia. Momenteel is hij weer werkzaam voor het INIDEF, als hoofd van de afdeling Etnomusicologie. Agerkop richt zich vooral op musicologische studies en documentatie van de muziekculturen van Suriname, het Caribisch gebied en Latijns Amerika, in het bijzonder de muziek van de Saramakaners in Suriname.

Krish (Krishnedat) Bajnath

heeft Engelse taal- en letterkunde gestudeerd aan de Rijksuniversiteit te Leiden, met als doctoraal bijvak Hindi taal- en letterkunde. Thans is hij als docent Engels verbonden aan de Academie voor Hoger Kunst en Cultuur Onderwijs te Paramaribo, waar hij tevens cursusleider van de studierichting Journalistiek is.

Chandra van Binnendijk

volgde de School voor de Journalistiek in Utrecht (1977) en is sindsdien werkzaam in de Surinaamse journalistiek. Maakte deel uit van redacties bij dagbladen, de radio en een nieuwsagentschap. Sinds 1988 werkt zij free-lance, onder andere als medewerkster van *De Ware Tijd*, met name op het gebied van kunst en cultuur.

Hillary de Bruin

volgde een opleiding L.O. Muziek (1980) en is sindsdien werkzaam bij de Afdeling Cultuurstudies van het MINOV, sinds 1987 als waarnemend hoofd. Ze schreef muziek- en cultuurrecensies voor Surinaamse dagbladen en stelde radio- en tv-programma's over muziek samen. Vanaf 1985 is zij als full time bestuurslid verbonden aan het gemengd koor Troki.

Mildred H. Caprino

studeerde geschiedenis in Panama en Suriname (MOB). Zij is nu werkzaam bij het MINOV, Afdeling Curriculum Ontwikkeling en verbonden aan diverse onderwijsinstellingen. Ze is tevens redactielid van het blad *Opvoeding en onderwijs* van de katholieke onderwijzersbond. In 1990/91 verzorgde zij het programma 'Historische Kaleidoscoop' bij Radio Suriname Internationaal.

Christiaan H. Eersel

behaalde zijn hoofdakte als onderwijzer in Paramaribo en studeerde af in de Nederlandse Taal- en Letterkunde aan de Universiteit van Amsterdam. Was onderwijzer aan lagere, middelbare en kweekscholen in Suriname, directeur van het Taalbureau en Bureau Volkslectuur (1960-1969), minister van Onderwijs en Volksontwikkeling (1969), kanselier van de Universiteit van Suriname en docent Taalkunde aan verschillende hogere instituten tot 1988, sindsdien gepensioneerd. Hij publiceerde onder meer het Surinaams woordenboek *Sranantongo* (met Max Sordam, 1985/1989) en 'Taalpolitiek en sociale mobiliteit in Suriname, 1863-1985', in *OSO* 6 nummer 2, dec. 1987.

Paul Faber

is kunsthistoricus en sinds 1986 verbonden aan het Museum voor Volkenkunde Rotterdam, vanaf 1991 als coördinator presentaties. Co-auteur van *Moderne kunst in Afrika* (Zutphen, 1980) en *Kunst uit een andere wereld* (Rotterdam, 1988).

Sharda Ganga

regisseert, schrijft, acteert af en toe, en leidt het universiteitstheater. Ze is mede-oprichter en secretaris van de Surinaamse Drama Federatie.

Michiel van Kempen

is vast literatuurrecensent van het dagblad *De Ware Tijd* en de *Weekkrant Suriname*. Publiceerde verschillende artikelen en boeken over Surinaamse letterkunde, onder meer *De Surinaamse literatuur 1970-1985* (1987) en *Surinaamse schrijvers en dichters* (1989). Stelde vier bundels samen met werk van Surinaamse verhalenschrijvers en een bloemlezing uit het werk van Michaël Slory, als ook Suriname-specials van de tijdschriften *Deus ex Machina, Preludium* en *De Gids*. Hij werkte mee aan verschillende vertalingen en naslagwerken.

Gloria Leurs

studeerde kunstgeschiedenis aan de Universiteit van Amsterdam en is sinds 1980 verbonden aan het MINOV, Directoraat Cultuur, belast met beeldende kunst en monumentenzorg. Was van 1982 tot 1986 directeur van het Surinaams Museum. Schrijft regelmatig recensies in de dagbladen. Daarnaast is zij secretaris van de Stichting Monumentenzorg Suriname, secretaris van de Stichting Initiatiefgroep Bouw Nieuw Museum en voorzitter van de commissie die het vergunningenstelsel met betrekking tot de uitvoer van antiek en kunst regelt.

Marlène Aminah Lie A Ling

is balletpedagoge en danseres in klassiek, modern en caractère dans. Startte in 1975 in Suriname een eigen balletschool en schreef zelf balletten. Van 1978 t/m 1982 was zij soliste en choreograaf van het Nationaal Ballet Suriname. Vanaf 1986 artistiek directeur van ‘Marlènes ballet’, met buitenlandse optredens in Cayenne (Frans Guyana), Haïti en Nederland. Zij ontwikkelde een Surinaamse moderne dansstijl.

André Loor

is historicus. Was jarenlang werkzaam in het lager, middelbaar en kweekschool onderwijs; van 1972 tot 1979 hoofd van de afdeling Culturele Zaken van het Ministerie van Onderwijs. Doceerde daarna geschiedenis aan het Instituut voor de Opleiding van Leraren tot zijn pensionering in 1992. Was ruim twintig jaar de samensteller en presentator van tv-programma's over Surinaamse geschiedenis, schrijver van talloze artikelen en auteur van onder meer *Schakels met het verleden, de geschiedenis van de cartografie van Suriname* (Paramaribo, 1973), *De historie van het geld-, krediet-, en bankwezen van Suriname* (Paramaribo, 1992) en het boek *Jairam vertelt* (Paramaribo, 1973) ter gelegenheid van honderd jaar Hindostaanse immigratie.

Henna Malmberg-Guicherit

is cultureel antropoloog, als docent verbonden aan het Instituut voor de Opleiding van Leraren.

Was jarenlang werkzaam in het Surinaams Museum en als Hoofd Museumwezen op het Directoraat Cultuur van het MINOV.

William Man A Hing

studeerde rechten in Leiden. Is als advocaat gevestigd in Amsterdam. Zijn belangstelling gaat uit naar de geschiedenis van Suriname en de geschiedenis van de overzeese Chinezen.

Thomas Polimé

volgde in Nederland een opleiding sociaal-cultureel werk en werkte vervolgens in combinatie met een studie Culturele Antropologie onder andere bij het Zeister Zendingsgenootschap als coördinator van het noodonderwijs onder Surinaamse vluchtelingen in Oost-Suriname en Frans Guyana. Werkte als wetenschappelijk onderzoeker aan de Universiteit van Utrecht. In samenwerking met prof. dr H. Thoden van Velzen verscheen *Vluchtelingen, opstandelingen en andere bosnegers in Oost-Suriname* (1988). Nu werkzaam als coördinator welzijnsinstelling voor Surinamers in Tilburg. Publiceerde ‘Communicatie tussen allochtone cliënt en autochtone hulpverleners’ in het boek *Surinamers en de Nederlandse hulpverleners* (1992).

Laddy van Putten

volgde een opleiding culturele antropologie aan de Rijksuniversiteit Leiden, en is sedert 1986 werkzaam voor het MINOV als afdelingscoördinator Cultuurstudies, sedert 1991 in die hoedanigheid vrij gesteld ten behoeve van het Surinaams Museum, als conservator. Co-auteur van ‘Let them talk. Historische ontwikkeling van de kleding van de creoolse vrouw’, themanummer 43 in de serie *Mededelingen van het Surinaams Museum* (Paramaribo, 1988) en *Gaama Duumi, Buta Gaama* (Paramaribo, 1992).

Johan Jamin Sarmo

is sinds 1983 onderzoeksmedewerker bij de Afdeling Cultuurstudies van het MINOV. Medesamensteller (met Hein Vruggink) van het Surinaams Javaans/Nederlands

woordenboek. Deed onder meer projecten rond ex-contractanten. Mede-samensteller met Hein Vruggink van *Javaanse vertellingen uit Suriname*, in drie delen. Mede-oprichter en redacteur van het Javaans cultureel tijdschrift *Cikal* (1982/3)

Roy Tjin

werkte tot 1984 in Suriname als fotograaf en als medewerker bij de Stichting Natuurbehoud Suriname. Fotografeert sindsdien in Nederland op free-lance basis. Specialiseert zich daarbij op positieve beeldvorming vanuit niet-westers perspectief.

Arie Verkuijl

is tropisch architect in Suriname. Studeerde in 1969 te Delft af als bouwkundig ingenieur, werkte daarna als stedebouwkundige bij de Planologische Dienst en het Ministerie van Volkshuisvesting. Richtte in 1977 het Instituut voor Tropische Architectuur op en is daarin werkzaam.

Hein D. Vruggink

studeerde Indonesische Taal- en Letterkunde in Leiden. Was van 1980 tot 1984 in Suriname werkzaam, aanvankelijk bij het taalproject van de universiteit van Suriname, later bij de Afdeling Cultuurstudies van het MINOV. Schreef diverse artikelen over het Surinaams Javaans in het tijdschrift *OSO* en gaf samen met J. Sarmo drie boekjes met Javaanse volksverhalen uit. Is op dit moment, eveneens samen met J. Sarmo, bezig met het samenstellen van een Surinaams Javaans/Nederlands woordenboek.

Bronnen foto's:

Tenzij anders vermeld zijn de foto's gemaakt door Roy Tjin

Karin Boven: pag 5

Fifi Effert: pag 143

Paul Faber: pag 45, 84-85, 94-95, 100 b, 105, 124, 139, 147

Robert den Hartogh: pag 42 b, 42 m

KIT: pag 138 o

Ada Korbee: pag 75 b, 121, 141

MINOV, Cultuurstudies: pag 28, 29, 34-35, 108 m

Laddy van Putten: pag 17 o

Judy Reichart: pag 20, 21

Mirjam Rullmann: pag 87 m, 90 o

Michel Szulc-Krzyzanowski: pag 128,129 b,132 o